

T.C.
ORDU ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI

ÜNYE KAZASININ İDARİ YAPISI (XIX. YÜZYIL)

İSA ALTUN

YÜKSEK LİSANS TEZİ

DANIŞMAN
PROF. DR. İLHAN EKİNCİ

ORDU - 2023

TEZ KABUL SAYFASI

İSA ALTUN tarafından hazırlanan ‘**ÜNYE KAZASININ İDARİ YAPISI (XIX. YÜZYIL)** ’ başlıklı bu çalışma, 27/07/2023 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda başarılı bulunarak, jürimiz tarafından **YÜKSEK LİSANS** tezi olarak kabul edilmiştir.

Başkan	Prof. Dr. İlhan EKİNCİ Ordu Üniversitesi / Fen Edebiyat Fakültesi	İmza
Üye	Prof. Dr. Sezai BALCI Giresun Üniversitesi / Fen Edebiyat Fakültesi	İmza
Üye	Doç. Dr. Süleyman Ordu Üniversitesi / Fen Edebiyat Fakültesi	İmza

ETİK BEYANI

Yüksek lisans tezi olarak savunduğum “Ünye Kazasının İdari Yapısı (XIX. Yüzyıl)” adlı çalışmamın, Enstitü tez yazım kurallarına uygun olarak hazırladığımı, bütün bilgi ve belgeleri akademik ve etik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi, görsel, işitsel ve yazılı tüm bilgi ve sonuçları bilimsel etik ve ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu, başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda ilgili eserlere bilimsel normlara uygun olarak atıfta bulunduğumu, atıfta bulunduğum eserlerin tümünü kaynak olarak gösterdiğimi, kullanılan verilerde herhangi bir tahrifat yapmadığımı, bu çalışmamın herhangi bir bölümünü bu üniversite veya başka bir üniversitede başka bir bilimsel çalışma olarak sunmadığımı beyan ederim. Tarafımdan bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmada yazdığımı ve yararlandığım kaynakların “Kaynakça” bölümünde gösterilenden farklı olmadığını, belirtilen kaynaklara atıf yapılarak yararlandığımı belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

İSA ALTUN

ÖZET

TARİH ANABİLİM DALI

ÜNYE KAZASI'NIN İDARİ YAPISI (XIX. YÜZYIL)

İSA ALTUN

Osmanlı Devleti 19. yüzyılda hem Avrupa hem de kendisinden kaynaklı siyasî, iktisadi ve içtimai hayata dair büyük değişim ve dönüşümü yaşamıştır. Osmanlı Devleti bu değişimde hem merkezi idareyi daha güçlü tutmak hem de yerel idarenin görüşünü almayı hedeflemiştir.

19. yüzyılda Osmanlı devleti dâhilinde ve haricinde siyasi gelişmelerin de idari yapılanmadaki tesirini görmek elzemdir. 19. yüzyılda Osmanlı Devleti cephelerde aldığı mağlubiyetler neticesinde toprak kaybetmiş bu meyanda idari değişimi de beraberinde getirmiştir. II. Selim ve II. Mahmut devirlerinde Adem-i merkezi idare tarzından merkeziyetçiliğe yönelmiştir. Mülki ve idari taksimat neticesinde eyalet, sancak, kaza, köy şeklinde idari düzenlemeye gidilmiştir. Vilayetlerin dağıtılarak yeni sancaklar ihdas edilerek kaza, nahiye ve köyler farklı sancaklara bağlanmıştır. Bu minvalde Ünye de bu değişimlerden etkilenmiştir. Mükerrer olarak farklı yerlere bağlanma zaruri sebepler gereğince olmuştur. Bu taksimatta yaşanan değişimlerde kazanın konumu, ulaşımı ve güvenlik gibi sebepler olduğu aşikârdır.

19. yüzyılda Ünye Kazası, 1837 tarihili Defter-i Liva-i Canik' e göre Canik sancağına bağlı bir kazadır. 1855-65 arası Trabzon Salnamesine göre Trabzon Eyaletine bağlı Canik sancağı kazasıdır. 1864-67 yılları Trabzon Eyaletine bağlı sancak olmuştur. 1867-76 yıllarında tekrar Trabzon Eyaletine bağlı Canik sancağı kazasıdır. 1877-80 arası Müstakil Canik sancağı kazasıdır. 1881-1908 de Trabzon Eyaletine bağlı Canik sancağı bu yüzyılda kazanın kendisinin bağlı olduğu yer ve statü değiştiği gibi, kendisine bağlı olan köyler ve nahiyelerin de yani kendisinin de sınırlarının değiştiği görülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı Taşra, İdari Taksimat, İdari Reform, Ünye

ABSTRACT

HISTORY DEPARTMENT

THE ADMINISTRATIVE STRUCTURE OF ÜNYE KAZA (XIX. CENTURY)

İSA ALTUN

In the 19th century, the Ottoman Empire experienced great changes and transformations in political, economic and social life, both from Europe and itself. In this transformation, the Ottoman Empire aimed both to keep the central administration stronger and to take the opinion of the local administration.

In the 19th century, it is essential to see the impact of political developments within and outside the Ottoman Empire on the administrative structure. In the 19th century, the Ottoman Empire lost territory as a result of the defeats it suffered on the fronts, which brought about administrative change. During the reigns of Selim II and Mahmut II, the Ottoman Empire shifted from decentralised administration to centralisation. As a result of civil and administrative division, administrative organisation was made in the form of provinces, sanjaks, kaza and villages. The provinces were disbanded and new sanjaks were created and accidents, townships and villages were connected to different sanjaks. In this respect, Ünye was also affected by these changes. Repeated attachment to different places was due to compelling reasons. It is obvious that the changes in this division were due to reasons such as the location of the kaza, transportation and security.

In the 19th century, according to the 1837 dated Defter-i Liva-i Canik, Ünye District was a district of Canik Sanjak. According to the Trabzon Salnames of 1855-65, it was a kaza of Canik sanjak under Trabzon Province. In 1864-67, it became a sanjak under Trabzon Province. In 1867-76, it was again a kaza of Canik Sanjak under Trabzon Province. Between 1877-80, it is a detached Canik sanjak accident. In 1881-1908, Canik sanjak was attached to Trabzon Province. In this century, it is seen that the place and status of the accident itself has changed, as well as the villages and nahiyas attached to it, that is, the boundaries of itself have changed.

Key Words: Ottoman provinces, administrative division, administrative reform, Ünye

İÇİNDEKİLER

TEZ KABUL SAYFASI	ii
ÖZET.....	iv
ABSTRACT.....	v
KISALTMALAR DİZİNİ	viii
TABLolar DİZİNİ	x
ÖNSÖZ.....	2
GİRİŞ	3
KONU KAYNAK VE SINIRLILIKLAR	3
BİRİNCİ BÖLÜM.....	10
1. KAZA’NIN MAHİYETİ	10
1.1.KAZA MEFHUMU	10
1.2.KAZA İDARESİ	11
1.3.1839-1864 YILLARINDA KAZA İDARESİ	14
1.3.1. 1839-1858 Arası Kaza İdaresi.....	14
1.3.2. Kaza Müdürlüğü.....	14
1.3.3. Kaza Meclisi.....	20
1.4. 1864-1867 YILLARINDA KAZA İDARESİ	26
1.4.1. 1864-1867 Arası Kaza İdaresi.....	26
1.4.2.Kaymakam	29
1.4.3. Kaza İdare Meclisi	30
1.4.4. Kaza Hukuk İşleri.....	31
1.5. 1867-1876 YILLARINDA KAZA İDARESİ	32
1.5.1. 1867-1871 Arası Kaza İdaresi.....	34
1.5.2. 1876 Kaza İdaresi	38
İKİNCİ BÖLÜM	41
2. ÜNYE KAZASI İDARİ TAKSİMATI	41
2.1. İDARİ TAKSİMATAİN GEREKÇELERİ.....	41
2.2. ÜNYE’NİN İDARİ TAKSİMATI	47
2.2.1.XIX. Yüzyıl Öncesinde İdari Taksimat	49
2.2.2. 1831-1839 Tarihlerinde İdari Taksimat.....	53
2.2.3. 1839-1850 Tarihlerinde İdari Taksimat.....	53
2.2.4. 1850-1864 Tarihlerinde İdari Taksimat.....	55

2.2.5.1864-1880 Tarihlerinde İdari Taksimat.....	58
2.2.6. 1880-1914 Tarihlerinde İdari Taksimat.....	64
ÜÇÜNCÜBÖLÜM	67
3. ÜNYE KAZASI İDARİ YAPISI.....	67
3.1. ÜNYE BÜROKRASİSİ İDARİ GÖREVLİLERİ.....	67
3.1.1.Ünye Kaymakamları.....	67
3.1.2. Ünye Belediye Başkanları	88
3.1.3.Ünye Kaza Müdürleri	89
3.1.4. Ünye Naipleri.....	100
3.1.5. Ünye Müftüleri.....	102
3.1.6. Ünye Kaza İdare Meclisi	103
3.1.7. Ünye Deavi Meclisi.....	105
3.1.8. Ünye Mal Müdürleri	107
3.1.10. Ünye Karantina Müdürlüğü.....	108
3.1.11. Ünye Telgraf Müdürlüğü	110
3.1.12. Ünye Posta Müdürlüğü	111
3.1.13. Ünye Rüsumat Müdürlüğü.....	112
3.1.14. Ünye Rüştîye Mektebi	115
3.1.15. Ünye Liman İdaresi.....	119
DEĞERLENDİRME VE SONUÇ	122
KAYNAKÇA	124
EK-1.....	134
EK-2.....	135
EK-3	136
EK-4.....	137
ÖZGEÇMİŞ.....	138

KISALTMALAR DİZİNİ

BKZ.	:Bakınız
BOA.	:Başbakanlık Osmanlı Arşivi
BOA, A.MKT.	:Başbakanlık Osmanlı Arşivi Sadaret Mektubî Kalemi
BOA, A.MKT.UM.	:Başbakanlık Osmanlı Arşivi Sadaret Mektubî Kalemi Umum Vilayat Evrakı
BOA, A.MKT.MVL.	:Başbakanlık Osmanlı Arşivi Sadaret Mektubî Kalemi Meclis-i Vâlâ Evrakı
BOA, DH.MKT.	:Başbakanlık Osmanlı Arşivi Dahiliye Nezareti Mektubî Kalemi
BOA, İ.HR.	: Başbakanlık Osmanlı Arşivi İrade Hariciye
BOA, İ.DH.	:Başbakanlık Osmanlı Arşivi İrade Dahiliye
BOA, ŞD.	:Başbakanlık Osmanlı Arşivi Şûra-yı Devlet Evrakı
C.	:Cilt
ÇEV.	:Çeviren
DİA.	:Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi
DH.	:Dahiliye Nezareti
ED.	:Editör
EMT	:Eyalet Meclisleri Talimatnamesi
HAZ.	:Hazırlayan
MKT	:Mektubi Kalemi
K.K.	:Başbakanlık Arşivi, Kamil Kepeci Tasnifi
KİB	: Kaza İdari Bürokrasisi
S.	:Sayı
s.	:Sayfa

S.B.E.	: Sosyal Bilimler Enstitüsü
ŞD.	:Şura-yı Devlet
TODAİE.	:Türkiye ve Orta Doğu Amme İdaresi Enstitüsü
TŞS	:Trabzon Şeriye Sicilleri
TTK.	:Türk Tarih Kurumu
TVS.	:Trabzon Vilayet Salnameleri
VB.	:ve benzeri
VD.	:ve diğerleri
YY.	: Yüzyıl

TABLÖLAR DİZİNİ

Tablo 1.1. 1893 Yılı Ünye Kaza İdare Meclisi Üyeleri.....	37
Tablo 1.2. 1869 Yılı Ünye Kaza İdare Meclisi Üyeleri.....	38
Tablo 2.1. Ünye İdari Taksimatının Tarihsel Gelişimi.....	48
Tablo 2.2. 1455-1520 yıllarında Ünye İdari Taksimatı.....	49
Tablo 2.3.1455-1520 yıllarında Ünye İdari Taksimatı.....	51
Tablo 2.4. Canik Sancağı İdari Taksimatı: Kazalar ve Bağlı Nahiyeler.....	52
Tablo 2.5. 1642 Ünye Kazası İdari Taksimatı	52
Tablo 2.6. 1837-1861 Yılları Canik Sancağı Kaza ve Nahiyeleri	57
Tablo 3.1 19. YY Ünye Kaymakamları Listesi	85
Tablo 3.2. 19.YY Ünye Belediye Başkanları Listesi.....	88
Tablo 3.3. 19. YY. Ünye Kaza Müdürleri Listesi	99
Tablo 3.4 19. YY. Ünye Naippleri Listesi.....	101
Tablo 3.5. 19 YY. Ünye Müftüleri Listesi	102
Tablo 3.6 19. YY. Ünye Kaza İdare Meclisi Listesi	103
Tablo 3.7 19.YY. Ünye Dava Meclisi Listesi.....	105
Tablo 3.8. 19. YY. Ünye Mal Müdürleri Listesi	107
Tablo 3.9 19. YY. Ünye Karantina Müdürleri Listesi	109
Tablo 3.10. 19. YY. Ünye Telgraf Müdürleri Listesi	110
Tablo 3.11. 19. YY. Ünye Posta Müdürleri Listesi.....	111
Tablo 3.12. 19.YY. Ünye Rüsumat Müdürleri Listesi	115
Tablo 3.13. 19.YY. Ünye Rüştîye Muallimleri Listesi.....	118
Tablo 3.14. 19. YY. Ünye Liman Reisleri Listesi.....	120

ÖNSÖZ

Günümüz Türkiye'si'nin idari yapısının kökenlerini Osmanlı döneminde aramak gerekir. Osmanlı Devleti hâkimiyet sahası içine aldığı bölgelerin idari yapısını kendisinden önceki yapıları, coğrafi şartları ve kendi hâkimiyet prensiplerini gözeterek düzenlemiştir. Ancak Osmanlı dönemi de idari açıdan yeknesak bir manzara arzetmez. Zamanın ruhuna uygun bir şekilde idari yapıda sık sık değişikliklere gidilmiştir. 19. asır Osmanlı Devleti'nin birçok değişimi yaşadığı bir yüzyıl olmuştur. Reformlar çağı olarak adlandırılmış olan dönemin en önemli düzenlemelerinden birisi idari olarak merkeziyetçilik arayışları olmuştur. Osmanlı devlet adamları bu dönemde merkezi yönetimi güçlendirmek istemişler ve bunun neticesi olarak da idari taksimatta birçok değişikliğe gidilmiştir. Tanzimat dönemindeki idari ıslahatları 1864 Vilayet Nizamnamesi takip etmiş ardından 1871 ve 1878 yıllarında yeni düzenlemeler yapılmıştır. Çıkarılan nizamnameler ve bunların taşrada uygulanması, vilayet, sancak, kaza gibi idari birimleri küçültmüş, sancak, kaza ve nahiye sınırlarında değişikliklere sebep olmuş, bazen idari birimler farklı merkezlere bağlanırken bazen birleştirilmiş veya bölünmüştür. Tarihsel süreçte idari birimlerin sınır ve statüleri o kadar değişmiştir ki bazen takip etmekte zorlanılmaktadır.

İnceleme konumuz olan Ünye idari tarihi açıdan genellikle “kaza” olarak tanımlanmış ve uzun asırlar boyunca kaza olarak devam etmiştir. 19. yüzyılda Merkezi hükümetin yaptığı idari düzenlemelerden Ünye'nin farklı zamanlarda bağlı olduğu Sivas ve Trabzon Eyaleti/Vilayeti de nasibini almıştır. Ünyenin bu zaman zarfında içinde bulunduğu Canik Sancağı da yapılan değişim ve taksimata sahne olmuştur. Bu çalışmada Osmanlı Devleti'nin Ünye kaza idaresinde merkeziyetçi yönetim anlayışını nasıl ve neden uyguladığı, Ünye'nin idari yapısı, bu yapıda yaşanan değişimler özellikle 19. yüzyıl düzenlemeleri ve kurumları ele alınmıştır.

Tezin her merhalesinde emeği bulunan danışmanım Prof. Dr. İlhan Ekinci hocama katkılarından dolayı teşekkürlerimi sunuyorum. Çalışmanın 19. yüzyıl Osmanlı tarihine ve Ünye tarihine katkı sağlaması dileğiyle.

GİRİŞ

KONU KAYNAK VE SINIRLILIKLAR

Osmanlı Devletinin altı yüzyıllık tarihinde en hızlı dönüşümün yaşandığı devir 19. yüzyıl olmuştur. 19. yüzyılda dikkati celbeden en büyük gayretlerden birisini idari ıslahatlar olduğu açıktır. Osmanlı idari teşkilatını anlamak için idari sistemini de bir bütün olarak ele almak gerekir. Ayrıca merkezi hükümet, idari düzenlemeleri yaparken taşradaki yerel egemenleri dikkate almıştır. Taşradaki yerel egemenlerin dikkatlerden kaçması ya da fazla yetki verilmesi neticesinde sorunların çözüme kavuşturulmasının daha da zorlaştırdığı hatta uluslararası nitelik kazandırdığı da görülmüştür.

Osmanlının Avrupa karşısında sürekli güç kaybetmesi, askeri, siyasi, diplomatik baskılar, içeride yükselen isyanlar beraberinde reform istek ve çabalarını getirmekteydi. Osmanlı idari reformcuları, reformların nasıl uygulanması gerektiği ile ilgili düzenlemeleri yapmada, idari reformları ilan etmekte oldukları kadar hızlı olamıyorlardı. Kaldı ki yeni idari düzenlemeleri tatbik edecek ehliyet ve liyakate haiz yeterince mevcut kadro bulunamıyordu. Daha ötesi konumuzun esasını teşkil eden taşrada idari uygulamalar tatbik edilemiyordu. Bazen halkın ve yerel egemenlerin tepkisiyle karşılaşılıyor bazen de uluslararası saikler sebebiyle gerçekleştirilemiyordu. Bazen de Avrupalı güçlerin endişesini giderecek ve yerel egemenlerin tepkisini çekmeyecek orta yol bulunuyordu. Bu çalışma Osmanlı Devletinde 19. yüzyılda birçok sebeplerle yapılan idari düzenlemelere idari bir birim olarak kaza ölçeğinde olan Ünye üzerinden bakmayı hedeflemiştir.

Osmanlı taşra teşkilatında değişme ve gelişme bir anda olmamış, farklı merhalelerde zamanla tekâmül ederek mevcut halini almıştır. Klasik idari teşkilatı meydana getirirken önceki devlet müesseselerinden istifade etmiş ve kendi devirlerinin şartlarına göre mevcut kurumları yeniden şekillendirmiştir. Müesseseleri, karşılaştıkları meselelere göre zamana cevap verecek şekilde mütemadiyen diri tutmaya çalışmışlardır.¹

Osmanlı Devletinin kuruluşundan 17. yüzyıla kadar olan devir klasik dönem olarak tesmiye ediliyordu. Bu dönemde idari birimler olan eyaletlere ve sancaklara merkezin

¹ Tufan Gündüz, *Osmanlı Teşkilat Tarihi*, Grafiker Yayınları, Ankara, 2021, s.83.

yürütme yetkisini istimal eden askeriye beylerbeyi ve sancakbeyi, diğeri ise merkezin hukuki yetkisini icra eden ilmiyeden kadı atanıyordu.²

Osmanlı Devleti taşra idaresinin en alt birimi kazalar idi. Her sancak bir veya birkaç kazaya ayrılmıştı. Kaza, belli vasıflara haiz bir kasabanın adli ve idari işlerinde çevresindeki nahiye ve karyelerin merkezi olmasıyla tezahür eden bir yönetim birimiydi. Kazaların yönetim amiri olan kadılar adli, idari ve beledi hizmetleri ifa ederlerdi. Doğrudan merkez tarafından atanan kadılara naip(yardımcı)ler, asesler(subaşı), kethüdalar vazifelerinde yardımcı olurlardı. Kırsal alanların ve köylerin idaresinden tımarlı sipahiler sorumlu olup aynı zamanda tarımsal denetimi, askeri yükümlülükleri ve kamu düzenini sağlardı³.

Askeri temellere istinaden inşa edilmiş Osmanlı Devleti'nin taşra idaresi, askeri maksatlarla irtibatlandırılmış toprak sistemine dayanmıştır. Taşra idari vazifeleri askerlik hizmeti mukabilince dirlik alan kamu görevlilerine verilmiştir. Hülâsa Osmanlı Devleti'nin örgütsel temelini toprak rejimi oluşturmuştur.⁴

18. yüzyılda, taşradaki ayanlar servetlerini ve otoritelerini mütemadiyen artırarak ellerine geçirdikleri büyük topraklardan sağladıkları karları pazara taşımanın yollarını arıyorlar dğer taraftan da mevcut durumlarını meşrulaştırıyorlardı. Yüzyılın ikinci yarısından itibaren taşrada diğeri bir egemenler olarak da eşraflar kendini gösteriyordu. Bu durumda yerel güçler halktan kopardıkları servetleri için müsadere endişesini yaşarken, merkezi hükümet de taşraya ve yerel egemenlerin eline geçen otoriteyi dengeye almanın peşine düşüyordu. Yüzyılın sonlarına doğru mevcut durumun şahsi ayrıcalıklardan sınıfsal ayrıcalıklara doğru evrilmesi müşahade ediliyordu.⁵

19. yüzyıla gelindiğinde Osmanlı Devleti hem toprak hem de nüfus itibarıyla dünyanın en büyük devletlerinden biri olmasına rağmen idari yapısı, kurum ve kuruluşları bu büyüklüğe cevap verebilecek evsafi taşımıyordu. 18. yüzyıldan bu tarafa Osmanlı Devletinin etrafındaki ülkelerin iktisadi, siyasi, idari ve askeri sahadaki terakkiyat ve askeri teknikleri artarak devam ediyordu. Güçlenen ülkeler yanında Avusturya ve Rusya

² Ömer Toraman, *Osmanlı Taşra Teşkilatında Yenilikler*, TİAV, Ankara, 2021, s.15.

³ Muzaffer Sencer, *Tanzimata Kadar Osmanlı Yönetim Sistemi*, Amme İdare Dergisi, Ankara, 1984 c.17, sayı-2, s.29.

⁴ Muzaffer Sencer, 1984, s.27.

⁵ Nizam Önen, Cenk Reyhan, *Mülketen Ülkeye, Türkiye'de Taşra İdaresinin Dönüşümü*, İletişim Yay. İstanbul, 2011, s. 25.

gibi Balkanlar ile Akdeniz’de yayılcı politika izleyenler de vardı. 19. Yüzyıl boyunca devam eden etrafındaki bu gelişmeler Osmanlı Devletinin siyasi, idari ve iktisadi hayatını şekillendiriyordu.⁶

Merkezi idarede yapılan ıslahattan arzu edilen maksadın hâsıl olabilmesi taşrada uygulanmasına bağlıdır. Bu düşünceden hareketle Tanzimat döneminde, merkez teşkilatı ile birlikte taşra idaresinde de önemli düzenlemelere gidilmiştir.⁷ Taşradaki idari ıslahattan beklenen verim alınamamış hatta daha vahim neticeler husule gelmiş, bazen de taşrada tatbik etmeye çalıştığı idari ıslahatlar Payitaht’a büyük meseleler olarak geri dönmüştür. Taşra idaresi başka bir cihette mahalli memurların yetiştirildiği bir mektep olmuştur. Islahatçılar evveliyatından itibaren tavzif edilecek ve işleri yürütecek ehliyet sahibi muvazzaflardan mahrumdular. Eyalet idaresinde yapılacak idari, iktisadi ve adli ıslahat için yeterli personel bulunmamaktaydı. Tanzimat’tan çok sonraları bile normal işleri yapabilecek memura sahip olamadıklarından valiler, müstakbel bürokratların hocalığını yapmaktaydı. İstidat ve kabiliyetli kişileri ya İstanbul’dan beraberinde getirir, ya da mahallinden bulup yetiştirirdi.⁸

Osmanlı Devleti’nin umumunda 1840’ta başlatılan idari ıslahat gayretleri, Kırım Savaşı sebebiyle ve iç karışıklar dolayısıyla 1854-1864 devresindeki etkinliğini kaybetmişti. Savaştan sonra yayınlanan Islahat Fermanı, yenileşmelere hayatiyet kazandırmıştı. Avrupalı devletlerin de baskılarıyla, ayrıca taşra idari uygulamalarının da kazandığı tarihi tecrübe ile köklü ve kalıcı değişiklikler yapılmıştı. 1864’ te ilk defa Tuna’da tatbik edildiğinden “Tuna Vilayet Nizamnamesi” adıyla tesmiye olunan nizamname devletin dağılışına kadar küçük değişikliklere uygulamada kalmıştı. İdari birim, idareciler, meclisler hakkında teferruatlı malumat ihtiva eden 1864 Nizamnamesi, Tanzimat’tan sonraki idari uygulamaya Fransa’da uygulanan idari sistemin tatbik edilmesiyle hazırlanıyordu. Osmanlı mülkü, 1842 düzenlemesinde da esas alınan köy-nahiye-kaza-sancak ve vilayet olarak idari birimlere tefrik ediliyordu. Bu defa kaza idarecisi olarak kaza müdürü değil de kaymakam atanıyordu. Millet iradesince vazife verilen kaza müdürü yerine merkezden kaymakam tavzif ediliyordu. Seçilmişlikten atanmışlığa geçiş haklı gerekçelere dayanıyordu. Dönemin şartlarına göre seçim yaptırmak, ehliyet ve

⁶ Musa Çadırcı, *Tanzimat Sürecinde Türkiye, Anadolu Kentleri*, İmge Kitabevi Yay, Ankara, 2011, s. 3.

⁷ Ali Akyıldız, *Osmanlı Bürokrasisi ve Modernleşme*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2003, s.73-74.

⁸ İlber Ortaylı, *Osmanlı Devleti ve Medeniyeti*, (Edt.) Ekmelletin İhsanoğlu, İRCICA yayınları, İstanbul, 1994, c. I, s.310.

liyakat esasınca kabiliyetli kimseleri seçtirip tavgiz etme imkânı bulunmuyordu. Derebeyleşme temayülündeki aile mensupları bu vazifeleri ele geçiriyorlardı⁹.

Kazalarda mülki ve mali ve zaptiye işlerine bakmak üzere devlet tarafından mansup bir kaymakam bulunuyor ve kendisinin birinci derece amiri sancak mutasarrıfı oluyordu. Kazanın icabına göre bir ya da iki kişi hesap ve tahrirat kâtibi olarak tavgiz ediliyordu. Ayrıca kaymakamın riyasetinde bir idare meclisi buluyor, meclise; kaza kâtibi ve üç aza dâhil oluyordu. Meclis-i İdare; kazanın mülki, mali ve zabıta işleriyle nafıa, tapu ve ziraatle ilgili işlerini tetkik ile mükellef bulunuyordu¹⁰.

Bu idari ıslahatla sancak yönetimi mutasarrıfa tevdi ediliyor, eyalet ismi vilayete tahvil olunuyordu. Düzenlemenin en belirgin özelliği, eyalet ve sancak meclislerinin lağvedilerek yerine iki kurulun tesis edilmesidir. 1864 düzenlemesi sonrası Osmanlı topraklarının Anadolu yakasında 16 vilayet, 74 sancak teşkil olunuyordu.

Ünye'nin bağılı bulunduğı Canik Sancağı 19. yüzyılın ilk yarısında Sivas Eyaleti'ne bağılı iken, Tanzimat'ın ilanından sonra yapılan düzenlemede Trabzon Vilayetine dâhil oluyordu. 1846-47 idari bölümünde Canik Sancağı Trabzon Eyaleti sınırları dâhilinde bulunuyordu. Bu durum küçük değişikliklerle 19. yüzyılın sonlarına kadar sürmüştü. Canik sancağı, arada bir bağımsız mutasarrıflık olarak idare edilmişse de umumiyetle vilayete bağılı kalmıştır. 1877'de Canik müstakil mutasarrıflık olmuş ama 1892 de tekrar vilayete bağlanmıştır. Bu noktada Canik'e bağılı kazalardan birisi olan Ünye 19. Yüzyılın değişim ve dönüşümlerini yaşamıştı. Devletin merkezîyetçilik kaygıları ile yerelin nüfuz kaygıları arasında imparatorluğun yaşadığı idari düzenlemeler Ünye için de geçerliydi.

Birinci Bölümde 19. yüzyıl öncesi ve sonrasında Osmanlı Devletinin idari yapısına, kaza zaviyesinden bakarak merkezîleşme gayretlerinin kazada nasıl karşılık bulduğu incelendi. Merkez-taşra ilişkileri yanında yerel güçlerin kendi aralarında ve halkla münasebetlerine ışık tutulmaya çalışıldı. Merkezi hükümetin idari düzenlemeleri yapmasında yerel egemenlerin tesirini ortaya çıkarmaya gayret edildi.

Eyalet/vilayet, sancak/liva, kaza, nahiye idari birimlerde hangi zaman diliminde hangi kuruluşların ihdas edildiğı hususunda yayınlar çok olmasına rağmen, bunu alt-küçük idari

⁹ Çadırcı, 2011, s. 83-84.

¹⁰ Vecihi Tönük, Türkiye'de İdare Teşkilatı, Kanaat Basım ve Cilttevi, Ankara, 1945, s.141.

birimler düzeyinde ortaya koyan yayınlar azdır. Ayrıca bu konuda teferruatlı eserlerin bulunmayışı ayrıca idari taksimat ve idari yapıyla beraber özgün çalışmaların bulunmayışı, konunun sınırlılıklarındandır.

Hangi zaman zarfında hangi idari birimlerin tesis edildiğini gerekçeleriyle, neticeleriyle anlatıldığı idari taksimat ve idarecilerle bütünleştiği devletin daha küçük alanlarını hedef almış çalışmaları kayda değer bulunmaktadır. Ünye İdari yapısı için Osmanlı Devletinin devir ve dönemlere göre ihdas edilen idari birimlerini ele alındı. Onunla bağlantılı idari taksimatı yine zaman dilimlerini gerekçeleri ile birlikte ortaya koymaya gayret edidi.

İkinci Bölümde, “kaza İdari taksimatını” birinci bölüm temelinde ve bağlamında ele alındı. 19. Yüzyıl Osmanlı Devletinin idari açıdan en hızlı ve köklü dönüşümün yaşandığı devir olmuştur. Avrupa’nın güçlenmesinin aksine Osmanlının zayıflaması beraberinde sürekli toprak kayıplarının yaşanması, beraberinde idari taksimatta önemli değişiklikler yaşanmasına sebep oluyordu. Merkezi otoritenin zayıflamasının tesiriyle taşrada otoritenin zayıflaması ve bunu taşraya yansması idarede, merkezileşmenin esas tutulması beraberinde yeni idari siyasi ve içtimai sorunlara neden oluyordu. Taşra egemenlerinin ayak diremesi bürokratik engelleri beraberinde getiriyordu. Kaza idari taksimatının ne zaman hangi statüde olduğu ona göre de hangi idari kadrolarla yönetileceği, ne zaman hangi eyalete/vilayete bağlandığı veya ne zaman hangi sancağa livaya bağlandığı, ya da bu statülerden birine terfi ettiği ya da tenzil eylediğinin bilinmesi önemlidir. Daha da önemlisi idari taksimatın gerekçeleri ülkenin içinde bulunduğu durumu, bölge yerel güçlerin ve halkın ahvaline dair ışık tutması bakımından mühimdir. Yerel egemenlerin merkezi hükümetle güç mücadeleleri ya da komşu sancak ve kazalar aralarındaki münasebetler, bölgeye yeni gelen nüfusun mukim olan halk ile ilişkileri yerel idarede söz sahibi olma mücadeleleri idari taksimatın değişiminde ölçü olarak alınan unsurlardan olmuştur.

Kaza idaresi dönemler halinde tafsilatlı bir şekilde belgeler ve kaynaklar ışığında ortaya konmaya çalışılmıştır. Hangi dönemde hangi siyasi, iktisadi, içtimai saikleri idari taksimata tesir ettiği anlatılmıştır. Devletin kendi dinamikleri içinde hangi taksimatın neden istendiği izah edilmiştir. İdari uygulamalara halkın tepkilerine dikkat çekilmeye çalışılmıştır.

Canik Sancağı’nın ve Sivas/Trabzon Vilayeti’nin tüm zamanları gösteren tafsilatlı idari taksimatının bulunmayışı, 19. yüzyılda dönüşümün hızlı olması hasebiyle taksimatın çok

değişken olması, bir istikrar olmayışı, konunun sınırlılıklarını ve problemli noktalarını teşkil etmektedir.

Üçüncü Bölümde “Kaza İdari Bürokrasisi” ele alınmıştır. Birinci bölümde kazada yer alan idari statülerin neler olduğunun bilinmesi kadar kazada yer alan bürokrasinin hangi sıfatlarla ve hüviyette vazife yaptıkları hususları da önemlidir. Arşiv belgeleri, devlet salnameleri ve vilayet salnameleri konunun ana kaynaklarıdır. Salnamelerde teferruatlı bilgi bulunmayışı ve arşiv belgeleriyle örtüşmemesi, Canik Sancağı’nın müstakil hale geldiği dönemlerde Trabzon Vilayet Salnamesi’nde yer almayışı, konu ile ilgili kapsamlı arşiv belgelerinin bulunmayışı konunun sınırlılıklardır. Devrin idari birimleri ve özellikleri bağlamında idari taksimat ile beraber idarecilerin derli toplu bir hale getirilmiş olması araştırmacıların yararına olacağı düşünülmektedir.

Birinci Bölüm kaynakları olarak başta arşiv belgeleri, *Düstur*, *Takvim-i Vakayı*, *Nizamnameler*, devlet ve vilayet salnameleri tarandı. Temel tetkik eserler olarak: Carter V. Findley, *Osmanlı İmparatorluğunda Bürokratik Reform*, Engelhard, *Tanzimat ve Türkiye*, Enver Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi*, İ.H.Uzunçarşılı, *Osmanlı Devletinin İlmiye Teşkilatı*, Ali Akyıldız, *Osmanlı Bürokrasisi ve Modernleşme*, İlber Ortaylı, *İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı*, *Türkiye Teşkilat ve İdare Tarihi*, *Tanzimat Devrinde Osmanlı Mahalli İdareleri*, İlhan Ekinci, *Tanzimat Devri Ordu Kazası*, Levent Kuru-Ahmet Önal, *Osmanlı Kaza Teşkilatı*, Mehmet Ali Ünal, *Osmanlı Müesseseleri Tarihi*, Musa Çadırcı, *Osmanlı İmparatorluğu’nda Eyalet ve Sancaklarda Meclislerin Oluşturulması*, *Tanzimat Döneminde Anadolu Kentlerinin Sosyal ve Ekonomik Yapısı*, *Tanzimat Sürecinde Ülke Yönetimi*, Mustafa Akdağ, *Türkiye’nin İçtimai ve İktisadi Tarihi*, Nizam Önen, Cenk Reyhan, *Mülkten Ülkeye*, *Türkiye’de Taşra İdaresinin Dönüşümü*, Ömer Toraman, *Osmanlı Taşra Teşkilatında Yenilikler*, Roderic H. Davison, *Osmanlı İmparatorluğunda Reform*, Turfan Gündüz, *Osmanlı Teşkilat Tarihi*, Vecihi Tönük, *Türkiye’de İdare Teşkilatı* gibi mevzumuzun otorite kaynaklarından istifade ettik

İdari Taksimat konusunda yararlandığımız kaynaklar arasında başta arşiv belgeleri, 1263/1847-1326/1908 arasında basılmış altmış dört devlet salnamesi bulunmaktadır. Ayrıca Trabzon Vilayeti Salnameleri de temel kaynaklarımız arasında bulunmaktadır. Bunların dışında mühim tetkik eser ve çalışmalar ise: Ela Özkan, *19 Yüzyıl Osmanlı Devletinin İdari Taksimatı*, Fahmeddin Başar, *Osmanlı Eyalet Tevcihatı*, Fazıl Akbal, *1831 Tarihinde Osmanlı İmparatorluğundaki İdari Taksimat ve Nüfus*, Hamdi Özdiş,

19.Yüzyıl Sonlarında Trabzon Vilâyetinde Muhacir ve Yol Meselesi, Taşrada İktidar Mücadelesi (II. Abdülhamid Döneminde Trabzon Vilayetinde Eşraf, Siyaset ve Devlet), İbrahim Serbestoğlu, Tanzimat, Teftiş ve Canik Sancağında Modernleşme, Mehmet Öz, XV ve XVI. Yüzyıllarda Canik Sancağı, Orta Karadeniz Tarihinin Kaynakları VIII Canik Sancağı Avarız Defterleri M Emin Yolalıcı, XIX. Yüzyılda Canik(Samsun Sancağının Sosyal ve Ekonomik Yapısı), Musa Çadırcı, Tanzimat Döneminde Anadolu Kentlerinin Sosyal ve Ekonomik Yapısı, Orhan Kılıç, 18.yy ilk Yarısında Osmanlı Devletinin İdari Taksimatı, Rıza Karagöz, Canik'in İdari Yapısı ve İdarecileri, Tuncer Baykara, Anadolu'nun Tarihi Coğrafyasına Giriş gibi mevzumuzun otorite kaynaklarından istifade ettik.

Bütün kaynaklara ve belgelere rağmen Ünye kazasında kurum ve görev zincirini takip etmekte zorlanılan dönemler olmuştur. Bu konudaki en önemli problemlerden birisi sık idareci değişimlerinin ancak yıllık periyotlar için bilgi veren salnamelere yansımamış olmasından kaynaklanmış olduğu görünmektedir. Bir başka husus da belgelerde göreve atanmasıyla ilgili tekliflerin çokluğu, buna karşın göreve atanan kişinin kesinleşğine dair belgelere ulaşmanın zorluğu sonucu ortaya çıkan bilgi karmaşasıdır. Bir diğer husus ise, Başbakanlık Osmanlı Arşivi özetlerinde Ünye'ye ait olmayan belgelerin Ünye diye yanlış okunmasıdır. Bu husus birçok belgede yaşanmakta ve Ünye ile ilgili bilgi karmaşasına sebep olmaktadır.

BİRİNCİ BÖLÜM

1. KAZA'NIN MAHİYETİ

1.1.KAZA MEFHUMU

Lügat manası hüküm ve karar verme, istilâhı olarak kadılık makamı ve memuriyeti manalarına gelmektedir¹¹. Kazaların doğuşu; iktisadi, içtimai, coğrafi ve medeni şartların belirlediği tarihi seyir dâhilinde vuku bulmuştur.¹²

İdari vasfıyla Osmanlı döneminde kaza “kadılık mıntıkası” manasındadır. Bu yönü ile Türkiye Selçukluları ve Osmanlı Devleti’nin erken döneminde kadılar ve onlara tabi bir salahiyet daireleri vardır. Kaza, kadının salahiyet mıntıkası olarak, bir iskân yerini göstermeyip, mıntıkayı işaret eder. Kadılar, mıntıkalarındaki en mühim iskânda meskûn olduklarından orası kadılık ve kaza merkezi addedilmiştir. Kadılık mıntıkasının, idari ve askeri hususiyetleriyle beraber tevehhüm edilmesine XVI. yüzyılın ortalarından itibaren başlanmıştır.¹³

Osmanlı Devleti’nde kazaları kadılar yönetmişlerdir.¹⁴ Osman Gazi devrinde İlk Osmanlı kadısı Tursun Fakih, Cuma hutbesini Karacahisar’da irad eyleyerek “*Çün kim kadı ve subaşı nasbolundı ve Pazar dahi turdı ve hutbe dahi kendü adına okundı, bu kez bu halk kanun isterler*”¹⁵ denilmiştir. Her kaza dairesi, 40, 50, bazen de 300 kadar köyden müteşekkildi. Köy ve kazalarda tevellüt eden hukuki meseleler kadı mahkemesinde halledilirdi. Kadılar hem idari hem beledi hizmetleri ifa eylerlerdi.¹⁶

Kazalar iktisadi ve içtimai hayatın temerküz ettiği mahal olması hasebiyle muhitinin idari merkezi olmuş, etrafındaki birçok yerleşim yerinden ve köyden müteşekkildir.¹⁷ Osmanlı Devleti’nin kuruluşundan itibaren ‘Kaza’ olarak adlandırılan yer başlangıçta idari-adli, sonraları ise adli bir birim olarak işlev görmüştür.¹⁸ Kazalar geçirdiği değişim neticesinde

¹¹ *İslam Ansiklopedisi*, Milli Eğitim Bakanlığı, İstanbul, 1977, cilt VI, s. 493.

¹² Mehmet Ali Ünal, *Osmanlı Müesseseleri Tarihi*, Fakülte Kitabevi, Isparta, 1997, s. 235.

¹³ Tuncer Baykara, *Anadolu’nun Tarihi Coğrafyasına Giriş*, Bilge Kültür Sanat Yayınları, İstanbul, 2019, s. 35.

¹⁴ Abdullah Saydam, *Osmanlı Medeniyeti Tarihi*, Kitabevi Yayınları, İstanbul, 2021, s. 48.

¹⁵ Aşıkpaşazade, *Tevarih-i Al-i Osman*, Gökkuş, İstanbul, 2018, s. 287.

¹⁶ Saydam, 2021, s. 48.

¹⁷ Mustafa Akdağ, “*Osmanlı Müesseseleri Hakkında Notlar*” Ankara Üniversitesi Dil Tarih Coğrafya Fakültesi Dergisi, Cilt 13, Sayı.1-2, 1955, s. 48.

¹⁸ Musa Çadırcı, *Tanzimat Sürecinde Türkiye Ülke Yönetimi*, İmge Kitabevi 2017, s. 231.

Tanzimat öncesi Türkiye’indeki eski vasfını kaybediyordu. Tanzimat’tan sonra yeniden idari birim olan kazanın öncesiyle ancak isim benzerliği bulunmaktadır.¹⁹

1.2.KAZA İDARESİ

Kaza, iktisadi ve medeni hayatın bariz üstünlüğü ile muhitinin merkezi olmuş köy, kasaba ve şehirlerin temerküz ettiği idari bir birliktir.²⁰ Zamanımızda ilçeye tekabül edecek olan kaza; Osmanlı Devleti’ne mahsus coğrafi bütünlüğe sahip idari bölgedir.²¹

Osmanlı rejimi idari bölümü; vilayet, sancak, kaza olarak modern idarelere benzer şekilde düşünmek tarihçiler için alışılmalıdır. Esasında tarihi oluşum böyle değildir. Tarihi devir içinde gerek muamelat gerekse kanuni şekil bakımından idarede böyle bir hal bulunmamaktadır. Vilayet-sancak-kaza suretindeki idare, tamamıyla askeri ve asayiş manası ifade edip, sivil hükümet idaresi ise, başşehir’e bağlı tek bölüm olmak üzere kazalardan ibaret bulunmaktadır. Geniş hükümet topraklarını yüzlerce kazalara taksim ederek, hususi idari-kazai idare terettüp ederek milletin derinliklerine vasıl olmuştur.²²

Her kazanın başındaki en büyük sivil ve askeri amir sıfatıyla kadı bulunmaktaydı. Belediye vazifeleri olmakla beraber esas vazifeleri adli idi.²³ Kaza kadıları muhitinin adli, idari ve beldi işlerinin yürütme amiridir.²⁴

Kaza merkezi olan şehirler ekseriyette Osmanlı öncesi devirlerde ihata ettiği muhitin siyasi, iktisadi ve kültürel bakımdan merkezi durumda olan yerlerdir.²⁵ Selçuklularda ve Osmanlı Devleti’nin ilk dönemlerinde; kadı, idari birimde sultanın naibi ve subaşının yanında bulunmuş ve de özel bölgeleri olmamıştır. 15. yüzyıldan itibaren fütuhatin ziyadeleşip sınırların genişlemesi hasebiyle, sancak diye tesmiye olunan askeri hususiyetteki idari birimlerin artması bu itibarla bir kadı’nın bütün sancağa müteallik vazifeleri icra edememesi sebebiyle kazalar ve kadıların sayısı artmış ve önem arz etmiştir.²⁶

¹⁹ Çadırcı, 2013, s. 240.

²⁰ Mehmet Ali Ünal, “*Osmanlı Devleti’nde Merkezi Otorite ve Taşra Teşkilatı*”, *Osmanlı, Yeni Türkiye Yayınları*, Ankara, 1999, c.VI, s. 87.

²¹ Tuncer Baykara, “*Kaza*” TDVİA, Ankara, 2002, c. 25, s. 119.

²² Mustafa Akdağ, *Türkiye’nin İktisadi Tarihi*, Y.K.Y, İstanbul, 2020, s. 425.

²³ Akdağ, 1955, s. 50.

²⁴ Mehmet İpşirli, *Osmanlı Devleti ve Medeniyeti*, (Edt) Ekmelettin İhsanoğlu, İRCICA yayınları, İstanbul, 1994, c. I, s. 264.

²⁵ Mehmet Ali Ünal, 1997, s.235.

²⁶ Baykara, “*Kaza*” s. 119.

Hem Selçuklu hem de Osmanlı Devleti'nin ilk devirlerinden itibaren gelenek haline gelen civarındaki köyleri; iktisadi, içtimai ve coğrafi bakımdan kendine rabt etmiş kasabalar kaza olarak tesmiye edilmiştir. Bu idari merkezin adli ve idari amiri olan kadı, doğrudan kazaskerin inhası ile atanmıştır.²⁷

Her kadı bir kaza bölgesine atama yapılır. Vüsatli bir sahanın idaresi için kendisine mekâna dair yardımcı seçmektedir. Kaza dâhilindeki her nahiyenin başına bir naip tayin eder. Naipier umumiyetle ulemeden ve medreseden seçilirdi. 16. yüzyıldan itibaren kadılar usulsüzlük yaparak iltizam usulü ile tavzife başlamışlardır. Kadılara mekânsal yardımcıları olarak, naiplerden sonra mahalle imamı gelmektedir.²⁸

17-18. yüzyıllarda kazalar kadılar için göstermiş oldukları imkânlarla göre sınıflandırılmıştır. Kazaların derecesi ataması yapılacak kadının kıdemi ve maaşıyla irtibatlandırılmıştır.²⁹ 17. yüzyılın ikinci yarısında yapılan 1078/1667-1668 düzenlemesine göre Anadolu kazaskerliğinin yetkisi altında olan Ünye'nin 150 kuruşluk akçe değeri ile isna-aşer rütbesinde sınıflandırılmıştır.³⁰ Kaza merkezi şehir, kasaba veya nüfus miktarına göre büyük bölge merkezi olmasına göre, kadılık mansıbı da kaza kadılığı yahut “mevleviliyyet” olarak farklı bir maaş derecesine tabi tutulmuşlardır.³¹

Kazalar dini ve tarihi hatıratan ziyade hukuki ve şer'i imkân nispetinde tasnif edilmiştir. Bu tasnifte Anadolu, Rumeli ve Mısır olarak üç sınıf terettüp eder. Anadolu'da 1513 yılında 332 kaza bulunmaktaydı. Kaza'nın idari, hukuki ve askeri bakımdan bütünlük arz edecek halde teşkilatlandırılması 1835 sonrasında olmuştur. Kazada hukuki manada amir olan kadı'nın yerini, coğrafyanın hâkim olduğu iktisadi ve idari bütünlük arz eden teşkilat almıştır.³²

Kaza' da şer'i bir yürütme organı olan Kadı'nın örfi yürütme organı olarak yardımcısı bulunan memurlar bulunmaktadır. 16. yüzyıldan itibaren Subaşı'lar asayiş işleri ile vazifelendirilmişlerdir.³³ Askeriyenin denetimi, ilmiyenin tayin ve azil işlemlerinin yürütülmesi, paranın kontrolü, avarız vergisinin toplanması, ordu ihtiyaçlarının

²⁷ İ.H.Uzunçarşılı, *Osmanlı Devletinin İlmiye Teşkilatı*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1965.

²⁸ İlber Ortaylı, *Hukuk ve İdare Adamı Olarak Osmanlı Devleti'nde Kadı*, Kronik kitap, İstanbul, 2021, s. 44-59.

²⁹ Baykara, 2002, s. 120.

³⁰ Levent Kuru-Ahmet Önal, *Osmanlı Kaza Teşkilatı*, Yeditepe Yay. İstanbul, 2018, s. 94.

³¹ Akdağ, 2020, s. 287.

³² Baykara, 2002, s.120.

³³ İlber Ortaylı, *Türkiye Teşkilat ve İdare Tarihi*, Cedid Neşriyat, Ankara, 2020, s. 284.

karşılanması, şehir imar ve temizlik denetimi, pazarların narh fiyatlarının teftişi, beledi hizmetlerin yürütülmesi, mukataa ve iltizam işleri de Kadı'nın vazifeleri idi.³⁴

Subaşı'nın yanında çarşı ve pazar bekçisi olarak görevlendirilmiş asesler bulunurdu ve görev ücretlerini dükkân sahiplerinden alırlardı. 16. yüzyıldan itibaren asesbaşılık mukataa'ya verilmiştir. Bu yüzyılın sonlarına doğru asayişin temin edilememesi üzerine subaşına yardımcı olarak yasakçılar verilmiştir. Kale dizdarları ve muhtesipler ehl-i örf'ten kazada görev yapan diğer muvazzaf memurlardı.³⁵ Asesler ve kale erenleri şehirden ayrılmazlar, subaşılar seferlere iştirak edebilir, sefer kumandanlığı yapan subaşıları kazalardaki tımarlı sipahileri de kumanda ediyorlardı.³⁶

Kadı'nın mülki vazifesinde muavenet edenler; Subaşı, yasakçı, kale dizdarı olduğu gibi muhtesipler de çarşı pazar işlerini denetim altında tutarlardı. Kadı ile muhtesibin mühim vazifesi de para rayicini denetlemek alışverişin bu rayici üzerinden yapılmasını sağlamaktır. Kadı'nın şehir imar denetiminde başyardımcısı mimarbaşısıdır.³⁷

Kazada kadılık mıntıkasının, diğer askeri ve idari hususlarla beraber zikredilmesine 16. yüzyılın ortalarından sonra başlanmıştır. Kazalar, 16. yüzyılda bazı sancaklarda görülmeye başlanmışsa da umum memlekete şamil olması müteakip yüzyılda olmuştur. Kamil manada hususiyet arz etmesi Tanzimat'tan sonraya tekabül etmektedir. Kaza bağımsız hukuki bir birimdir. Bu birimin idari ve diğer birimlerle birleşmesi 16. yüzyıldan sonra belirmeye başlamıştır. Osmanlı Devleti'nin 18. yüzyıldan itibaren kazalarda mali ve idari görevli; voyvoda olduğu bilinmektedir.³⁸

1840 yılından itibaren verginin tahsili için getirilen muhassıllık uygulamsından istenilen verim alınamıyordu. 1842 de muhassıllık sisteminin kaldırılmasıyla taşra idaresinde yeni bir organizasyona gidiliyordu. Tanzimat'ın uygulandığı bölgelerde birkaç köy birleştirilerek ilk defa idari bir birim olan kazalar oluşturuldu ve başlarına birer müdür getirildi.³⁹

³⁴ Gündüz, 2021, s. 94.

³⁵ Ortaylı, 2020, s. 285.

³⁶ Akdağ, 2020, s. 291.

³⁷ Ortaylı, 2021, s. 44-58.

³⁸ Baykara, 2019, s.35.

³⁹ Akyıldız, 2003, s.76.

1.3.1839-1864 YILLARINDA KAZA İDARESİ

1.3.1. 1839-1858 Arası Kaza İdaresi

Osmanlı Devletinde idari sahadaki köklü ıslahatın Tanzimat'tan sonra yapıldığını görmekteyiz. Bu dönemde icraata geçirilen muhassıllık müessesesinden beklenen netice hâsıl olmadığından lağvedilerek 1842'den itibaren mühim değişim ile “Kaza” idaresi tesis edildi.⁴⁰

Osmanlı Devleti'nin kuruluşu'ndan itibaren “Kaza” namıyla tesmiye edilen evvelen adli-idari sonra ise idari kısmı kaldırılan idari sistem mevcut idi. Bu müessesede yapılan değişim ile Tanzimat öncesi vasfını tamamen kaybetmişti. Tanzimat'tan sonra tesis edilen idari sistem olarak meydana gelen kaza'nın öncesiyle sadece isim benzerliği bulunmaktadır.⁴¹

1840 yılından itibaren verginin tahsili ve vergi adaletinin kazanca bağlı yıllık olarak mahsup edilmesi hususunda muamelat başlamıştı. Vergi tahsili için oluşturulan Muhasıllığın tahsilatta muvaffak olamaması sebebiyle lağvedilmesi üzerine tesis edilen idari sistem ile köyden sonra idari sistem olarak kaza birimi oluşturuldu.⁴² Kaza birimi hakkında ilk mühim malumatı *Takvim-i Vakayi*'nin 14 Şubat 1842 tarih ve 238. sayısında müşahede edilmektedir. Bu idari ıslahatın gereği ve mahiyeti meydana çıkmaktadır.⁴³

1.3.2. Kaza Müdürlüğü

Takvim-i Vakayi'nin 14 Şubat 1842 tarih ve 238. sayılı gazetede ki uzun izahatta, kaza müdürlerinin seçimi ve vazifeleri tafsilatlı olarak ifade edilmektedir. Padişah Abdülmecit'in Hattı Hümayun'una istinaden ihzar edilen yazıda, muhassılların hasat mevsiminde aşarın tahsili için fazla sayıda şahsı görevlendirmek mecburiyetinde kaldıkları, bu kişilerin maaşları sebebiyle devletin mahsup edeceği verginin yarısı kadar masraf ettikleri ifade ediliyor. Bu durumda halkın şikâyetçi oldukları görevli memurlar sebebiyle ürünün zamanında hasat yapılamayarak zarara uğranıldığı belirtilmektedir. Bu hale mani olmak, ahalinin huzur, refah ve güvenliğini temin etmek maksadıyla, her sancak ve kazada hanedan ve Ayan'ın aralarından birini kazalarına “Müdür” seçmeleri

⁴⁰ Çadırcı, 2017, s.231.

⁴¹ Çadırcı,2013, s.240.

⁴² Çadırcı, 2017, s. 232.

⁴³ Toraman, 2021, s.79.

için yapılan önerinin Meclis-i Vala-yı Ahkâm-ı Adliye’de müzakere edilerek oybirliği ile kabul edildiği ve padişahın da bu kararı onayladığı ifade ediliyor.⁴⁴

Meclis-i Vala-yı Ahkâm-ı Adliye’nin kararı muktezasınca, her eyaletin mülki, adli ve zaptiye işleri valiye muvakkaten havale ediliyor. Valilere muavenet edecek defterdar, eyalete bağlı sancaklara kaymakam atanıyor. Kazalara ise “eşraf-ı hanedandan birer müdür” seçilmesi isteniyordu. Memleketin terakkiyatının, milletin huzur emniyet ve refahının temini halinde vergilerin tahsilatının kolay olacağı hususuna dikkat çekiliyordu.⁴⁵

19. yüzyıl ortalarına doğru kadıların idari güçlerinin zayıflamasından sonra⁴⁶ yeni idari sistem 1842 Mart ayından itibaren Tanzimat’ın tatbik edildiği tüm eyaletlerde uygulamaya geçirilmiştir. Adli bir birim olarak mevcut olan kazada ileri gelenler toplanıp kendi aralarından bir müdür seçeceklerdi.⁴⁷ Hükümetin onayını aldıktan sonra vazifelerine başlayacaklardı.⁴⁸ Kadı, müftü ve müderris, eşraf, şehir mahkemesinde ayandan birini müdür seçeceklerdi. Seçimlerdeki usul, ayan ve muhtar seçimlerindeki mevcut usuller gibi olacaktı. Kadı’nın ilamı üzerine sancak idarecisi onay verecekti. Müdür olarak seçileceklerde aranan vasıflar; ehliyet ve liyakat, kabiliyet, millet ve devletin menfaatini esas tutacak, güzel tabiiyetli olmaları iktiza ediyordu.⁴⁹

Kaza müdürlerine önceleri maaş ve maddi gelir verilmemekteydi. İdari vazifelerince yaptıkları masraflar karşılanmaktaydı.⁵⁰ Müdürlere hizmetleri mukabilinde maaş ödenmemesi düşünüldü ise de sonra bu uygulama terkedilerek, kaza büyüklüğüne göre yerelde milletçe karşılanmak üzere ücret tahakkuk ettirilmiştir. Büyük kazalarda ihtiyaç olması halinde vazifelerinde 200-300 kuruş aylıkla birer kâtip istihdam etmeleri muvafık görülmüştür.⁵¹

Yolsuzluk, usulsüzlük yapmamaları zimmete para geçirmelerinin önüne geçmek maksadıyla “kefalet yöntemi” uygulanmıştır.⁵² Osmanlı Devleti’nde daha önceleri de

⁴⁴ Çadırcı, 2017, s.232;Çadırcı, 2013, s. 241.

⁴⁵ Çadırcı, 2013, s.241;Çadırcı, 2017, s. 232.

⁴⁶ Saydam, 2021, s. 135.

⁴⁷ Çadırcı, 2017, s. 233.

⁴⁸ *Takvim-i Vekayi*,14 Şubat 1842, Defa: 238.

⁴⁹ Çadırcı, 2017, s. 233; Çadırcı, 2013, s. 241.

⁵⁰ Saydam, 2021, s. 136; BOA, *Cevdet-i Dâhiliye*, 1019.

⁵¹ Çadırcı, 2013, s. 241; BOA, *Ayniyat*, 375, s. 75-76.

⁵² Toraman, 2021, s. 79.

malum olduğu üzere millete ile direk irtibatlı muvazzafların hepsinden mutemet birer kefil talep edilmekteydi. Bu kaide Tanzimat'tan sonra da yürürlükte kalmış müdürler ve muhtarlardan kefil talep edilmiştir. Hem zimmete mal geçirmeye engel olunacak hem de ödeyemediklerinde kefillerinden tahsil edilecekti.⁵³

Kaza müdürlerinin hal ve hareketlerinin ahalice beğenilmemesi dolayısıyla da şikâyetler olabiliyordu. Ahalinin kimleri kaza müdürü olarak istemediklerine dair merkezi hükümete çekilen arzuhallere şahit olunuyordu. 1851 senesi Ünye ahalisi tarafından yazılan arzuhalde; kaza müdürünün hal ve hareketi nedeniyle azlinden sonra kazaya bir müdür tayin edilmediğini ve müteessir olduklarını, bunun yanında da Ünye ahalisinden Osman Kapudan'ı da müdür olarak ehliyetli ve liyakatli görmediklerini, kabul etmediklerini, bir müdür tayini niyaz eylediklerini belirtiyorlardı.⁵⁴

Kaza müdürlerinin azledilmeleri ve atamalarındaki bir başka hususu ise, memuriyet işlerini iyi idare edemedikleriydi. 1852 yılında Maliye nezaretine yazılan yazıda; Ünye Kazası Müdürü Şakir Efendinin görevini güzel idare edemediğinden dolayı azliyle yerine Rikab-ı Hümayun-ı Şahane Kapıcubaşlarından Tuzcuzade Osman Bey'in müdür olarak tayin kılınmaları Meclis-i Vala tezkeresince münasip görüldüğü, hazinece de iktizasınca da icrası isteniyordu.⁵⁵

Kaza müdürlerinin seçiminde bölgenin ayan ve eşrafından kimselerin seçilmesi esası var ise de, başkaca uygulamalara şahit olmaktayız. Sancak Kaymakamlarının umumiyetle kendi yakınlarını ahalinin karşı çıkmasına rağmen tavzif ettikleri görülmektedir. Kaza müdürlüğü vazifesini yapabilecek ehliyete haiz kişi yörede bulunamaz ise veya ahali direk hükümetten müdür talep eder ise, merkezden atamalar yapılıyordu.⁵⁶

Eşraf-ı hanedandan bazı kimselerin Meclis-i Vala tarafından sancak dâhilindeki durumuna uygun herhangi bir kazada müdür olarak değerlendirilmesi istenebiliyordu. 1852 yılında Ünye hanedanından Mehmet Ağa'nın bulunduğu tarafta haline uygun bir kazada müdürlüğe istihdamında ehliyetli olduğu anlatılıyordu. Meclis-i Vala tarafından

⁵³ Çadırcı, 2017, s. 234; Çadırcı, 2013, s. 241.

⁵⁴ BOA, MVL. 104 /46, 08/L/1267 (04 Ağustos 1851).

⁵⁵ BOA,A. MKT. NZD. 64 /95, 02/S/1269 (15 Kasım 1852).

⁵⁶ Çadırcı, 2013, s. 242; BOA, Ayniyat, 407, s. 97.

uygun görülen Mehmet Ağa'nın kaza müdürlüğü için münasip bir durum oluştuğunda hemen talimatın yerine getirilmesi isteniyordu.⁵⁷

Kaza müdürlerinin atamasının yapılması gibi vekâleten görevlendirilenlerden ahali ve merkezi hükümet memnun kaldığında asaletleri tasdik ediliyordu. Ünye Kazası Müdürlüğü'nü vekâleten yürüten Abbas Ağa'nın asaletinin tasdik edilmesi isteniyordu. Abbas Ağa hakkında ahalinin memnuniyet ifade eden imzalı ve mühürlü arzuahalleri, kaza meclisinde değerlendirildikten sonra sancak meclisine gönderiliyordu. Canik Meclisi de Abbas Ağa'nın vekaleten yürüttüğü müdürlük görevinde hüsnü hareketine ve istikametine dikkat çekiyordu. Kaza ahalisinin kendisinden hoşnut ve razı olduğunu, kaza meclisince de uygun görüldüğünü asaletinin tasdikinin gereğini belirtiyordu.⁵⁸ Taşradan gelen görevlendirme istekleri bazen merkezden gelen azillerle sona eriyordu. Abbas Ağa için de durum böyle neticelenecekti.

Kaza müdürlerinin merkezden atandığı hatta gerekçelerinin belirtildiği belgelerde görülmektedir. 1858 yılının Ekim ayında Canik sancağı mutasarrıfına ve Maliye Nazırına yazılan yazıda; Ünye kazası müdür vekili bulunan Abbas Ağa'nın idari işlere muktedir olamadığından azledilerek yerine aylık bin kuruş maaşla vekâleten müdür tayin kılınan Rikab-ı Hümayun-ı Şahane Kapıcubaşlarından Tuzcuzade Osman Bey'in asaleten Meclis-i Vala tarafından uygun görüldüğü maliye nezaretine de bildirildiği belirtiliyordu.⁵⁹

Valiler kaza müdürlerinin görevlerine son verebilme yetkine haiz idiler, ancak gerekçesi ile beraber merkeze bilgi vermek zorundaydı.⁶⁰ Tanzimat kurallarında olmayan isimlerle halktan fazla vergi alan ya da zimmetine geçirenlerin vazifelerine son verilmesi iktiza ediyordu. Zimmetler en kısa sürede tahsil ediliyor, ödeme imkânı bulunmayan müdürlerin, yukarda zikrettiğimiz usulde vekillerinden tahsil ediliyordu. Azledilenlerin yerine, milletin muvafık gördüğü bir kimse seçilinceye kadar vekil getiriliyordu.⁶¹

Kaza müdürlerini vazifeleri; kazaya bağlı karyelerin aşar vb. verginin zamanında tahsili, halkın huzur ve güvenliğini temin etmek, Tanzimat'ın tatbikini sağlamak idi.⁶² Müdürler,

⁵⁷ BOA, A. MKT. UM. 153 /91, 12/C/1270 (12 Mart 1854).

⁵⁸ BOA, A. MKT. MVL. 302/18, 14/Ra/1273 (12 Kasım 1856).

⁵⁹ BOA, A. MKT. MVL. 90/59, 01/S/1273 (21 Eylül 1857)

⁶⁰ Toraman, 2021, s. 70.

⁶¹ Çadırcı, 2013, s. 242; Çadırcı, 2017, s. 234.

⁶² *Takvim-i Vekayi*, 14 Şubat 1842, Defa: 238.

kaza merkezlerinde teşkil edecekleri mecliste imam ve muhtarlar tarafından gönderilen vergi tanzim listelerini tetkik edip, miktarı değişenleri nedenleri ile beraber kaymakamlara havale ederlerdi. Her mali senenin başında sancaklarda kaymakam nezaretindeki toplantıda senenin muhasebesini yapacaklardı. Sancaklarda muhasebe kayıtları saymanca vilayetteki eyalet meclisine sunulmak üzere defterdara havale edilirdi. Kaza müdürlerinin hesaplarındaki eksiklikler tasdik edilmeyip haklarında soruşturma açılırdı.⁶³

Kazalarda huzur ve güvenliğin temini için süvari ve piyade tavzif edilip müdürler zaptiyeye yardımcı oluyordu. Ancak askerin şahsi vazifelerde istihdam edilmesi neticelerini de doğuruyordu. Bazen de kazalardaki idari zafiyetten başka kazalara bağlandığı vakidir. Bu hadiseler Tanzimat'ın kazalarda tatbikini güçleştirmiş ve ıslahatların başarıya ulaşmasını zorlaştırmıştır.⁶⁴

Müdürlerin mühim vazifesi iktisadi hayatın idamesi olarak vergileri tahsil etmek idi. Dolayısıyla müdürlerin idari vazifelerinden ziyade iktisadi yönü öne çıkmaktadır. Kazalarda meskûn birer tahsildar olarak vasıflandırmak yanlış olmaz. Bununla beraber naip ve kaza eşrafiyla teşkil ettiği küçük mecliste idari işleri yaptığını biliyoruz. Tanzimat öncesi voyvoda ve ayanlarca yapılan işler, Tanzimat ile beraber müdürlere tevdi ediliyordu. İmamların ve muhtarların muavenetiyle hazinenin direk mahsup edeceği şeri vergileri tahsil ediyorlardı. Asayiş ile ilgili mühim görevlerde de arzu edilen netice hâsıl olamayınca müdürlük müessesesi lağvedilerek kazaların idaresi “kaymakam”lara tevdi ediliyordu.⁶⁵

22 Eylül 1858 (13 Safer 1275) tarihli Vulat-ı İzam ve Mutasarrıfını Kiram ile Kaymakamların vazaifini şamil ta'limatı'nın dördüncü bab'ında (37-46) maddelerinden kaza idaresine dair muhtelif malumata sahip olmaktayız. Talimatnamade kaza müdürlerinin vazifeleri izah edilmiştir. Kaza müdürlerinin; kazanın mülkiye, maliye ve zaptiye işlerinin görülmesi, asayiş ve emniyetinin sağlanması, dava ve nizaların mecliste hakkaniyetle görülmesi, her sınıftan halka aynı muamelede bulunulması, miri mallar (devlete ait gelirler) in zamanında tahsil edilmesi ve gönderilmesi vazifeleriydi.⁶⁶

⁶³ Çadircı, 2013, s. 243; Çadircı, 2017, s. 236; Eyalet Meclisleri Talimatnamesi, 36, 66. Maddeleri.

⁶⁴ Çadircı, 2013, s. 243.

⁶⁵ Çadircı, 2017, s. 245.

⁶⁶ Tönük, 1945, s. 126.

Sancaklara bağı kazaların müdürleri kaymakamların maiyetinde olduğundan emirlerini ifa etmekle mükellef oluyor ve gerekirse sancak merkezinden yardım talep edebiliyordu. Davaların hakkaniyetle neticelendirilmesi, olay mahallinde soruşturulan tutanakların sancağa gönderilmesi, firarlara mani olunması, memurların karşılıksız bir şey talep etmemeleri isteniyordu.⁶⁷

Kaza müdürlerinin maiyetindeki zaptiye'nin güvenilir ve faydalı kimselerden seçilmesi ve bu kimselerin şahsi işlerde istihdam edilmemesi, soygun, baskın ve yol kesmeye vakit kaybeden müdahil olunması gerekirse komşu kaza, askeri birlik ve sancaktan yardıma müracaat edilmesi gerekiyordu.⁶⁸

Mültezimler yetki belgesince çalışacaklar, vergiler eşitlik ilkesi gereğince dağıtılacak, fazla vergi talep edilmeyecek, vergiler hazineye tam ve zamanında gönderilecek, gecikme olursa müdürler durumu kaymakamlara bildiriyordu. Ziraat ve ticaretin gelişmesi, bayındırlık işleri de müdürlerin vazifeleri arasında bulunuyordu. Kaza müdürleri, sancak merkezine bildirebileceği konular olduğu gibi “Kaza meclisi”nde görüştürüp karara bağlayıp, tutanağı ile birlikte sunabiliyordu.⁶⁹

Mezkûr talimatnamenin 21. maddesi, kaza müdürlerinin görevden azilleri ve yerlerine yeniden atama yapılması ile ilgilidir. Aziller sorumluluğu kendi üzerine almak şartı ve neticesini hükümete bildirme zarureti ile Vali'nin uhdesinde idi. Vali bölgesinde atama ehliyetine haiz müdür bulamaz ise merkezden isteyecekti. Valiler tarafından seçilen müdürlere zimmet çıktığında, kendirlerinden ya da vekillerinden mahsup edilemeyen zimmet valilerden istenmekteydi.⁷⁰

20 Şubat 1860 tarihli “ Talimat-ı Umumiyye”nin 16. bendi, kazalarda mali işlerin nasıl yapılacağına ayrılmıştı. Yılsonunda meclisler, kazalarında gelir gideri hesaplayacaklar ve düzenledikleri defterleri sancak idarecisine tevdi edeceklerdi. Kazalardan gelen hesapların senelik muhasebeleri yapılarak tertip edilen defterlerin biri hazineye giderken diğeri imza edilip mühürlenerek müdürlere veriliyordu. 12 Mart 1862’de yapılan düzenleme ile kaza müdürlerinin resmi günlerde üniforma giymeleri isteniyordu. Mülkiye mezunu ya da dışarıdan müdür olacak dereceye gelmiş olanlar rütbelerine muvafık

⁶⁷ Çadırcı, 2017, s. 246.

⁶⁸ Tönük,1945, s. 127.

⁶⁹ Tönük,1945, s. 128.

⁷⁰ Çadırcı, 2017, s. 248; *Düstur* (1862) s. 356-357.

üniforma giyeceklerdi. Bu rütbelerde bulunmayan müdürler ise vazifelerine mahsus “Kapıcıbaşılık” üniforması giyeceklerdi.⁷¹

8 Kasım 1864 “ Tuna Vilayeti Nizamnamesi ” ne göre her kaza bir müdürlük olarak olarak tesmiye olunmakta, kaza bölgesinin baş kasabası müdürün oturacağı yerleşim birimi olarak ifade edilmekteydi. Kaza, köylere taksim olunmuş olup her köy “bir idare-i belediye ” olmaktaydı. Bazı köyleri tertip edilmesiyle “ Nahiyeler” terkip olunuyordu. Kasaba ve şehirlerde elli hane bir mahalle olması hükmüne bağlanıyordu.⁷² Kazada mülkiye, maliye ve zaptiye işlerinin idaresinden mesul olan müdürün birinci dereceden amiri sancak kaymakamı olmaktaydı. Kazanın mali işlerini yapmasında ve gelirin tahsil edilip havale edilmesinde iki kaza kâtibi tavzif edilmekteydi.⁷³

1.3.3. Kaza Meclisi

1.3.3.1. Muhasıllık Meclisleri

Tanzimat’la birlikte idarede düzenleme ve reform, iktisadi merkeziyetçilik sistemi ikame edilmeye çalışılıyordu. Merkezi hükümet taşraya vali derecesinde yetkili muhassıllar tayin ediyordu. Vergi tahsilatının valilerin, ayan ve eşrafın elinden kurtarılması aynı zamanda suistimallerin önlenmesi esas alınıyordu. 18-19. yüzyılda vergi toplama işi açık artırmaya çıkarılır ve işi alan mültezim taşradan vergiyi toplamaya giderdi. Gariptir ki mültezimler çoğu zaman ya valiler ya da onun adamlarıydı. Tahsil edilen paralar ne hazineye yarıyor ne de taşrada gerektiği gibi harcanabiliyordu. İltizamın kaldırılacağı fermanda bildirilmişti. Tanzimat bürokrasisi ilk merhalede yeni bir yol tercih ediyordu. Bu sistem Muhassıllar ve Muhasıllık Meclisleri oluyordu.⁷⁴

Vergi ve hazine gelirinin tahsilatı vazifesi mültezimlerden alınıp muhassıllara devredilirken, mültezimlere muavenet eden Ayan’ın fonksiyonunu yüklenecek bir kurumun varlığı iktiza ettiğinden hazırlanan nizamnameye konulan ikinci madde ile muhasıl atanan yerlerde birer meclis oluşturulması kararlaştırılmıştı. Buna göre Tanzimat’la tavzif edilen muhassıllar, beraberine verilecek emlak ve nüfus kâtibi ile gidecekleri yerlerde öncelikle birer meclis tertip edeceklerdi. Muhassıl, iki kâtip, hâkim, müftü, asker zabiti, memleket ileri gelenlerinden dirayetkar dört kişi ki toplam on üye bu

⁷¹ Çadircı, 2017, s. 249.

⁷² Çadircı, 2017, s. 249; Düstur, 7 Cemaziyelahir 1281 (8 Kasım 1864) s. 517-536.

⁷³ Çadircı, 2017, s. 250.

⁷⁴ İlber Ortaylı, *Tanzimat Devrinde Osmanlı Mahalli İdareleri (1840-1880)*, TTK, Ankara, 2020, s. 33.

meclisi oluşturuyordu. Müslüman olmayanları temsilen metropolit ve kocabaşlarından iki kişi meclise üye oluyordu.⁷⁵

Meclis haftada iki, üç gün toplanıyor, vergi tahriri ve diğeri işlerini karar bağılıyordu. Sancak merkezinde buluna müşür de bu meclise reislik yapıyordu. Ayrıca kazalarda bu tür meclisler kuruluyor ve buraların azası, ahali tarafından seçilecek ve reisliği, ferik bulunan yerlerde, ona, bulunmayan yerlerde de Meclis azasının seçtiği kimseye veriliyordu. Buralarda meclis azasının sayısı reisle birlikte on üç oluyordu. Muhassılların oturdukları kazadan başka durumuna göre üç, dört kaza da birleştirilerek, meclisler oluşturuluyordu. Bu küçük meclislere muhassıl tarafından bir reis vekili tayin olunuyor, ayrıca müftü, naip, ileri gelenlerden iki kişi de bu mecliste görevlendiriliyordu. Küçük meclislerin kararları büyük meclislere arz ediliyordu. Köylerin durumuna göre bir veya iki muhtar seçilerek köy imamı varsa Kocabaşı ile beraber işler bunlar tarafından görölüyor, bağılı olduğı kazaya müracaat olunarak yapılması gerekli işler kaza tarafından icra olunuyordu.⁷⁶

Tanzimat düzenlemeleri her yerde tatbik edilemediğinden meclisler de her yerde kurulamaması ile birlikte yaygınlaştığı hakikattir. Meclis kuruluşunda talimatname hükümlerine uyulduğı gibi, farklı uygulamalar da oluyor; özellikle üye sayısı hususunda, talimatname esasları zorlanıyordu. Küçük kaza meclislerinde ruhani reisler ve kocabaşı ile üye sayısı beşten yediye çıkabiliyor bazen de aşılabiliyordu. Küçük kaza meclisleri bağımsız olmayıp, liva merkezindeki muhassıllık meclislerine bağılıydılar. Bu sebeple talimatnameye göre; kaza meclisleri her üç ayda bir toplanıyor, gelir ve giderleri inceliyor, aşar ve rüsumatın miktar ve tahsilini tetkik ediyorlardı. Bu küçük meclislerin asıl büyük muhassıl bulunan kazanın meclisinde tekrar inceleniyor ve kesin karara bağılanıyordu.⁷⁷

Sancak Merkezi dışında kalan kasabalarda oluşturulan ve “ Küçük Meclis” adıyla tesmiye olunan kurum uzun ömürlü olamadı, 1841 Eylülü sonunda Meclis-i Vala kararı ile kaldırılıyordu. Gerekçe olarak, Tanzimat’ tan maksat gelirlerin artırılması iken, bir yıllık uygulamanın vergi gelirindeki azalmaya sebep olduğı, giderlerin ise arttığı, üç beş kişinin yapacağı hizmetin on on beş kişi tarafından görölmekte olması, küçük kasabalarda

⁷⁵ Çadırcı, 2013, s. 212.

⁷⁶ Tönük, 1945, s. 102.

⁷⁷ Ortaylı, 2020, s. 36.

teşkil edilen meclis üyelerinin ücretleri olduğu kanaatini taşıyor ve sebeple kaldırılıyordu. Ancak sancak merkezi ile irtibatı devam ettirmek için 200-750 kuruş arasında bir maaşla birer kimsenin tavzif edilmesi muvafık bulunuyordu.⁷⁸

Muhassıllık uygulamasından arzulanan maksat elde edilemedi. Muhassıllar yerleşim birimlerini dolaşamadı ve emlak sayımı yapılamadı. Vergi tahsilat maliyeti artarken toplanan vergide azalma görüldü. 1839-1840 yılı tahsilatının mühim bir kısmı toplanamadı. Reşit Paşa 31 Mart 1841’de azledildi. Yerine atanan Rıza Paşa önemli değişiklikler yaptı. Meclis-i Vala 1842 yılı başında yeni kararlar aldı ve muhassıllık kaldırıldı.⁷⁹

1.3.3.2. Memleket Meclisleri

Mart 1841’de muhassıllık kaldırılarak iltizam uygulamasına geri dönüldü. Muhassıllık meclisleri olarak kurulan bu meclisler 1842 muhassıllığın kaldırılması üzerine “memleket meclisleri” adı altında 1849’a kadar çalışmalarını sürdürdüler.⁸⁰

1842 yılında idari yapıda birçok değişim yaşandı. Eyaletler sancaklara, sancaklar ise kazalara ayrıldı. 17 ve 18. yüzyıllarda adli bir birim olan kaza, 1842 düzenlemesi ile idari bir birim haline geldi.⁸¹

Gülhane Hattı-ı Hümayunu’nda gerekli öneme haiz olan iltizam meselesine alternatif olan muhassıllık kurumu, yukarıda belirttiğimiz mezkûr sebeplerle arzulanan netice alınamadı. Kısa süren uygulama sonrası yeniden eski usule dönüldü. 1842 yılı başlarında muhassıllık kaldırılarak eyaletlerin mali sorumluluğu defterdarlara, sancak idaresi Kaymakamlara, kazaların idaresi de “Kaza müdürü” ne bırakılarak ülke idaresi yeniden düzenleniyordu.⁸²

Kaza idari biriminin başına da yörenin ileri gelenleri tarafından seçilen bir müdürün seçiliyor olması ile aslında yönetim mekanizmasının en alt seviyesinde yer alan millete en yakın birimlerde yerel güçlere ayrıcalık veriliyordu. Kaza müdürlerini seçiminde yerel güçlere tanınan bu hak, merkezi hükümetin yerel egemenlerle uzlaşma anlayışının bir

⁷⁸ Musa Çadircı, *Ord Prof. Yusuf Hikmet Bayur’a Armağan, Osmanlı İmparatorluğu’nda Eyalet ve Sancaklarda Meclislerin Oluşturulması*, TTK, Ankara, 1985, s. 262; Çadircı, 2013, s. 213.

⁷⁹ Toraman, 2021, s. 55.

⁸⁰ Çadircı, 1985, s. 264.

⁸¹ Nizam Önen, Cenk Reyhan, 2011, s. 135.

⁸² Çadircı, 2017, s. 263.

tezahürüydü. Seçilmişlerden teşekkül etmiş olan en alt birim üzerinde kaymakamların ve valilerin denetimi amaçlanıyordu. Atanmışlar ve seçilmişler arasında denge ile karşılıklı denetim sağlanmış oluyordu. Merkezi hükümet atanmışlardan vazgeçmeyerek, atanmışları seçilmişlerle dengeleyerek denetim altında tutmak istemiş hem de seçilmişleri atanmışlarla gözetim altına almış oluyordu.⁸³

Meclislerde merkezi hükümet bu siyaseti izlerken yerel egemenler ve halkta da farklı karşılıklar buluyordu. Bazen üyeler merkezi hükümete şikâyet ediliyordu. Ünye’de 1269/1853 senesi meclis azası ve kâtibi toplu imza ile şikâyet ediliyordu.⁸⁴ Ünye kaza meclisi azası Sani Efendi ile kaza kâtibi Ali Efendinin halka zulüm ve taaddüdü, rüşvetsiz davaya bakmadıkları, diğer tarafın menfaatine hüküm verdikleri, halkın kimsesiz kaldığı ve padişaha sığındığı, adı geçen üyelerin meclisten ve kitabetten defedilmelerine dair arzu halleri sunuluyordu.

1842-1849 yılları arasında Tanzimat’ın taşrada uygulamasında memleket meclislerinin mühim faaliyetlerinden idarede değişik basamaklarda vazifelilerle millet arasında meydana gelecek meselelerin çözümünde mahkeme gibi çalışıyorlardı. Meclis-i Vala-yı Ahkâm-ı Adliye’nin küçültülmüş taşra örneğini oluşturuyorlardı. İdarecilerin denetlenmesi, vergilerin gelire göre dağıtımı ve tahsili, güvenliğin sağlanması, yönetim ve yargı konularından başka, sağlık, bayındırlık, eğitim-öğretim gibi işleri bu meclisler görmekteydiler.⁸⁵

Gayr-ı Müslim tebaanın kendi aralarındaki anlaşmazlıklar da yine idare meclisinde görüşülüyordu. Aralık 1852 tarihinde Canik sancağının Ünye sahasında Yorgi’nin diğer iki ortağı ile beraber inşa ettirmiş oldukları gemiden diğer iştiraklerin Yorgi’nin izni dışında ortaklıktan men edildiğinden zararı tazmini için verdiği arzuhal Ünye kaza meclisinde görüşülüp Canik meclisine havale ediliyordu. Dersaadete ulaşan mazbata ve tezkereler haklı bulunuyor ve Yorgi’nin zararının tazmini isteniyordu.⁸⁶

Ünye’de de Musaoğlu Mehmet Çavuş’un evinin bulunduğu sahaya mütecaviz bir durum olduğunda meclise verdiği arzuhal ile ilgili meclis mazbatasında şu şekilde kayda giriyordu. Askeriye-i Şahane Nizamiye Alayı’nın dördüncü Asaf Taburu’nun altıncı

⁸³ Nizam Önen, Cenk Reyhan, 2011, s. 136.

⁸⁴ BOA, MVL. 121/10, 25/Za/1269 (30 Ağustos 1853).

⁸⁵ Çadırcı, 2017, s. 289.

⁸⁶ BOA, HR. MKT, 52/48, 26/S/1269 (09 Aralık 1852).

çavuşu Musaoğlu Mehmet'in, takdim eylediği arzuhalinde, orta mahalledeki hanesinin bitişiğinde bulunan Köleoğlu Sarı Mustafa'nın binasının bir kulaç dışarı çıkıp iki kulaç saçak yaptığı bu durumun düzeltilmesi için Mehmet Çavuşun validesinin birkaç defa ifade olunmuşsa da karşı tarafın ikna olmadığı, sonrasında ise Sarı Mustafa'ya iki kulaç mahal terk ettirildiği ifade ediliyordu. Meclis tarafından rıza ve sükûnetin temin edilerek nizaya gerek kalmadığı Canik sancağı mutasarrıflığına bildiriliyordu.⁸⁷

Ünye'de bu meclisin çözüme kavuşturduğu konuların yanında yapısı ile ilgili bilgilere de ulaşılmaktadır. Bu bölümde izah edildiği gibi mecliste kaza hâkimi, kaza müftüsü, iki Gayr-i Müslim üye, dört aza, kaza işleri vekilinin isimleri okunur şekilde mühürleri bulunuyordu.

Kaza müdürleri, mahallerinde oluşturacakları küçük meclisler vasıtasıyla, köylerden imam ve muhtarların hazırlayıp gönderecekleri vergi dağıtım cetvellerini inceleyecekler, bir önceki yılın kayıtları ile karşılaştırıp, vergisinde değişimlerinin sebeplerine bakarak, yerinde olduğu anlaşılırsa onaylayacak ve kaymakamlara göndereceklerdi. Yer değiştirme, göç ve benzeri sebeplerle köylerden ayrılanlara vergi tahsisatı yaptırmayacaklardı.⁸⁸

1841-1842 düzenlemelerinden sonra bu uygulamaları geliştirmek için 1844 yılında bazı düzenlemeler yapılıyordu. Eyaletlerin her seviyesindeki meclislere şamil 13 Eylül 1844 tarihli bu düzenleme ile meclisler zorunlu hale getirilip meclislere seçilecek üyelerinin Bab-ı Ali tarafından onaylanması gerekiyordu. Meclislere özel hususlarda uzman getirme yetkisi de veriliyordu. Meclislerin yetkisinin artırılmasına paralel olarak bir takım sorunlar da meydana geliyordu. Gayr-i Müslim halkın temsilcilerinin meclislerde layıkıyla temsili zaman zaman aksamaktaydı.⁸⁹

Ünye'de de tazimatın uygulanması aşamasında meclislerde Gayr-i Müslim halkın temsilcilerine yer verilmesi gerektiğine dair Trabzon valisi Ali Rahmi Paşa emirname gönderiyordu.⁹⁰ İstabl-ı Amire Müdürlüğü refi'asını haiz Ünye kazasına bu defa tarafımızdan müdür nasb ve tayin kılınan Osman Paşazade Saadetli Abdülhamit Bey ve kaza naibine hitaben yazılan emirnamede; tebaa-i sultaniyenin can ve mallarının

⁸⁷ BOA, A. MKT. UM. 452/4, 17/B/1277 (29 Ocak 1861).

⁸⁸ Çadırcı, 2013, s. 243.

⁸⁹ Önen, Reyhan, 2011, s. 137.

⁹⁰ BOA, A. M. 3/96, 20/R/1263 (06 Nisan 1847).

emniyetinin sağlanması, kimsenin rencide edilmemesi, Tanzimatın gereklerinin yerine getirilmesi, gayr-i Müslim halkın zulme maruz kalmamaları, Gayr-i Müslim halkın reislerinin seçilmiş meclislerde bulunması isteniyordu.

Müslüman olmayan üyelerin toplantılara bazen düzenli katılımı engelleniyor, onlara baskı yapılarak iştirak etmedikleri toplantı evrakları, meskenlerine kadar gönderilerek cebren imzalatılıyordu. Bu şekilde şikâyetler üzerine 24 Ocak 1847’de bir emirle bütün vali ve ilgililere bunun engellenmesi bildiriliyordu.⁹¹

1846 yılında ise Tenkîsat-ı Mülkiye düzenlemelerinin bulunduğu; bununla beraber eyaletlerdeki muvazzafların görev tanımlarının yapılması ve kanunlara muvafık iş görülmesinden bahsediliyordu. Bu arada Osmanlı Devleti’nin ilk salnamesine göre 1846 (H: 1283)’da 39 eyalet ve bunlara bağlı 76 sancak bulunmaktaydı.⁹² 1846-1847 (H: 1283) senesinde ilk defa neşredilmiş olan devlet salnamesine göre Ünye’nin bağlı olduğu Canik Sancağı, Trabzon Vilayeti sınırları dâhilindeydi.⁹³

1.3.3.3. Eyalet Meclisleri

Tanzimat’ın ilanından sonra sancaklarda teşkil edilen meclisler, muhassıllık meclisleri olarak tesmiye olunmuş, muhasıllığın lağvedilmesi üzerine bu meclislerin adı “ Küçük Meclis ” olarak değiştiriliyordu. Eyalet merkezlerindeki meclislere ise “ Büyük Meclis ” adıyla anılıyordu. Gerek sancak gerekse eyalet meclisleri genel olarak “ Memleket Meclisleri ” olarak zikrediliyordu. 1849 da yapılan yeni düzenleme ile büyük meclisin adı “ Eyalet Meclisi ” olarak değiştiriliyor, küçük meclislerin ise “ Sancak Meclisi ” oluyordu.⁹⁴

1 Ocak 1849’da yürürlüğe giren 68 maddeden müteşekkil bir talimatname hazırlandı. “Eyalet Meclisleri Talimatnamesi” ile eyalet ve kazalarda kurulacak meclislerin teşkili, valilerin yetkileri, emniyet ve asayişin temini, zabıta işlerinin tedviri, defterdar, kaymakam ve mal müdürlerinin tabi olacakları talimat bu kanunda maddeleştiriliyordu.⁹⁵

⁹¹ Çadırcı, 2013, s. 217.

⁹² Önen, Reyhan, 2011, s. 137.

⁹³ Tönük, 1945, s. 100.

⁹⁴ Çadırcı, 1985, s. 268.

⁹⁵ Özgür Yılmaz, “Tanzimat Döneminde Osmanlı Taşra İdare Meclisleri 1840-1871”, *International Journal of History Studies*, Vol. 6, Issue 6, 2014, s. 266.

1849 Eyalet Meclisleri Talimatnamesinin dokuzuncu ve son bölümü (62-68. Maddeler) doğrudan yönetilen kazalar ile sancakların idaresine ayrılıyordu. Sancakların küçük meselelerini kendi meclislerinde çözmelerini, büyük meselelerini ise eyalet meclisine havale etmeleri isteniyordu. Ayrıca kaymakam ve müdürlerin eyalet meclislerine havale ettikleri sorunların neticelerini valilere bildirmeleri gerekiyordu.⁹⁶

Kaymakam, hâkim, kaza müdürü ve diğer muvazzafların muameleatı ve halka karşı kötü davranıp davranmadıkları eyalet meclisince takip ediliyordu. Kaza müdürlerinin ve kaymakamların aylık, yıllık muhasebe defterleri de meclis tarafından tetkik ediliyordu. Kayıtlarda usulsüzlük olduğunda ise imzadan imtina ediliyor ve Maliye Nezareti'ne bildiriliyordu. Kaza müdürleri değiştirildiğinde ya da görevden alındıklarında meclis yerlerine vekil atama hakkına sahip oluyordu. Atamanın onayı hükümetin tasdikinden sonra kesinlik kazanıyordu.⁹⁷

Bazen de meclis, müdürlüğe vekâleten bakanların asaletlerinin tasdik edilip edilmemesi hususunda görev icra ediyordu. 1856 yılında Ünye kaza müdürlüğünü vekâleten yürüten Abbas Ağa'nın asaleten müdür atanması ile ilgili istidanesi ve ahalinin arzu halleri Ünye meclisinde görüşülerek bir üst idari birime bildiriliyordu.⁹⁸

Kaza müdürleriyle diğer maliye memurlarının hazine gelirlerini zimmetlerine geçirmemeleri için gerekli tedbir alınıyordu. Buna rağmen zimmet çıkarsa, vekillerinden tahsil ediliyordu. Bu sebeple vekillerin güvenilir kimselerden seçilmesine meclisler ediyordu. Kaza müdürü olarak halkın da benimsediği kişiler atanıyordu. Halktan müdür bulunmaması durumunda merkezden atanıyor ve maaşı vergilerden ödeniyordu. Köy muhtarıyla kaza müdürlerinin kaza merkezlerinde her yıl muhasebeleri yapılıyor, yaptıklarından fazla masraf göstermeleri engelleniyordu.⁹⁹

1.4. 1864-1867 YILLARINDA KAZA İDARESİ

1.4.1. 1864-1867 Arası Kaza İdaresi

Osmanlı Devleti 1864'teki konferansta Cebel-i Lübnan Nizamnamesine Avrupalı devletlerin gözetiminde son şeklini veriyorlardı. Konferans'tan iki ay sonra 6 Eylül 1864'te de İdare-i Umumiye-i Vilayat Kanunu'nu çıkarılması Osmanlı idarecilerinin,

⁹⁶ Çadırcı, 2013, s. 223.

⁹⁷ Önen, Reyhan, 2011, s. 139-140.

⁹⁸ BOA, MVL. 302/18, 14/Ra/1273 (12 Kasım 1856).

⁹⁹ Çadırcı, 2017, s. 283.

düzenlemeleri memleketin her tarafında tatbik etmeye çalıştıklarını gösteriyordu. Bu uygulamalarda hem iç hem de dış saiklerin tesirleri görünüyordu. Avrupalı devletler Cebel-i Lübnan Nizamnamesini bütün Balkan topraklarında tatbik ettirmek istemekteydiler. Osmanlı yöneticilerinin idari reformlar ile hem Avrupa'nın iç işlerine müdahalesini engellemiş olacaktı hem de bölge hâkimiyetini idame ettirmiş oluyordu. Ayrıca merkezi yönetimi güçlendirilmesini ve vergilerin tahsilini sağlamış oluyorlardı. Bir taraftan da taşranın yükselen güçlerini dikkate alıyor ve Avrupa'nın dikte ettiği adem-i merkeziyetçi idari yapılanmayı göz ardı edemiyor, teftiş seyahatlerinden medet umuyorlardı. Teftiş seyahatleri de 1864 Vilayet Nizamnamesinin hazırlanmasına tesir etmekteydi.¹⁰⁰

Memleket sorunlarının Balkanlardan ibaret olmadığını müşahede eden Sultan Abdülaziz, teftiş memurlarını Rumeli ve Anadolu'ya da gönderme kararı aldı. Bu karara göre Rıza Efendi'yi Trabzon ve bazı Anadolu vilayetlerini teftişle tanzim ettirdi. Ali Rıza Efendi'nin maiyetinde Behiç Bey ve Hüseyin Hüsnü ile beraber Canik Sancağına gönderildiler. Müfettişlerin birinci vazifesi; ıslahatlara öncülük eden vali, mutasarrıf ve kaymakamları denetlemek, idareci hakkında şikâyetleri araştırmak, gerekirse görevlerine son vermek, muvakkaten atama yapmak, durumları İstanbul'a bildirmektir. İkinci olarak Tanzimat'ın uygulanmasını tetkik etmek idi.¹⁰¹

Taşra memurlarının teftiş edilmesi, zaptiye, hapisane, vakıfların denetlenmesi, tarım ve ulaşım ile ilgili tedbirlerin alınması, yerel meclisler ve ayanların idaresinde yenilikler yapılması teftiş heyetlerinin görevleri arasındaydı.¹⁰²

Rıza Efendi 29 Nisan 1863 tarihinde Canik sancağı teftişine başladı. Sancak dâhilinde adaletsizliklerin yaygın olduğunu, kişisel davaların uzun sürdüğünü müşahade etti. Mühim davalara bakmak için komisyon kuruldu. Çarşamba'da aşar komitesi kuruldu. Ayrıca vergi ve dava-yı adliye komitesi oluşturuldu. Şikâyetlere dair dilekçeler alınarak en az yarısı karara bağlandı. Terme askariyesi için yıllık pirinç vergisinin terme meclis azası tarafından alınan fazla miktar hak sahiplerine dağıtıldı. Canik sancağı Zaptiye Kâtibi değiştirilerek yerine Ünyeli Abdurrahman Efendi'nin oğlu Ahmet Efendi atandı.

¹⁰⁰ Nizam Önen, Cenk Reyhan, 2011, s. 155-157.

¹⁰¹ İbrahim Serbestoğlu, *Sultan Abdülaziz ve Dönemi Sempozyumu Bildiririleri, Abdülaziz Döneminde Canik Sancağı'nda Teftiş (1863-1864)*, TTK, Ankara, 2014, c.3, s. 210.

¹⁰² Davison, İstanbul, 2021, s. 206.

Soruşturmayı etkileme endişesiyle Terme Kazası Müdürlüğüne Mehmet Ağa yerine Vasıf Efendi atandı. Çiftçinin tefeciden kurtarılması için oluşturulan ikraz sandıklarından dördüncüsü Ünye’de kuruldu. Ayrıca bayındırlık ve içtimai hayata dair birçok tedbir ve düzenleme yapılmıştır. Ünye’de üretim alanında gemiye mahsus kereste, taş, kireç tuğla, çömlek ve ham demir, kendir mamulleri bulunduğu teftişte göze çarpan ve nizamnamelerin oluşumuna tesir eden diğer hususlardır.¹⁰³

1864 Vilayet Nizamnamesinde¹⁰⁴ eyaletler vilayet olarak tesmiye edilmiş olup; idari yapı vilayet, liva, kaza, karye şekline dönüştürülmüştür. Bazı karyelerin teşekkülünden ibaret olan meskûn mahaller müstakil kaza olmayıp diğer kaza ile irtibatlandırılarak nahiye olarak isimlendiriliyordu. Osmanlı idari yapısına ilk defa nahiye idari teşkilat olarak giriyordu. Yalnız nahiyeye ilişkin başkaca düzenlemeye yer verilmemesi Osmanlı Devleti yöneticilerinin, Avrupa ve Rusya’nın tesiriyle böyle bir yola tevessül ederek aynı zamanda hayatsa geçirilmesini te’hir ettiğini görmekteyiz.¹⁰⁵

1864 düzenlemesi ile Osmanlı Avrupa’sında on vilayet, kırk dört sancak, Asya’sında on altı vilayet, yetmiş dört sancak tertip ediliyordu. Afrika topraklarında bir vilayet beş sancak bulunuyordu.¹⁰⁶ Yeni vilayet nizamnamesine göre idari ve coğrafi mevkileri, münasebetleri ve zaruretleri dikkate alınarak sancak ve kazaların idari bağılılıkları yeniden tertip ve tanzim ediliyordu. Trabzon Vilayeti de Trabzon, Lazistan, Gümüşhane ve Canik Sancağı olarak tespit olunuyordu. Canik Sancağı da Samsun, Ünye Çarşamba, Bafra olarak tanzim olunuyordu¹⁰⁷

1864 Vilayet Nizamnamesinin ilk tatbiki Rumeli’de yapılıyor, birçok sancak vilayet birleştirilerek Tuna Vilayeti ihdas ediliyordu. Bu vilayet 91,624 kilometrekare toprağı ihata ediyordu. Ahmet Cevdet Paşa bu kadar büyük vilayetin terkip sebebini ‘’ bu teşkilat için taşra tahsisatına epeyce mebaliğın ilavesi lazım geldiğinden, bir miktarına karşuluk olmak üzere iki-üç eyaletten bir vilayet ve bir iki sancaktan bir sancak teşkil ve kaza daireleri bir mertebe tevsi’ ile ufak- tefek kazalar nahiye i’tibar edilmişti.’’ 1867 Vilayet idaresi Osmanlı Devleti topraklarının bütününde tatbik edilirken de aynı gerekçe ve metot

¹⁰³ Serbestoğlu, 2014, c.3, s. 211 - 222.

¹⁰⁴ *Düstur*, Tertib, c.1, s. 608 - 624.

¹⁰⁵ Önen, Reyhan, 2011, s. 161.

¹⁰⁶ Çadircı, 2017, s. 251.

¹⁰⁷ Tönük, 1945, s. 166.

uygulanıyordu.¹⁰⁸ Canik sancağı dâhilinde Ünye kazası da diğer kazaların da terkihiyle sancak yapılıyordu.

Ayrıca burada 1864 Vilayet Nizamnamesi ile Tuna Vilayet Nizamnamesinin birbirine karıştırılmamasını ve konumuza müteallik hususlarını da belirtmekte fayda vardır. Tuna Vilayet Nizamnamesi 8 Ekim 1864 (7 Cemaziyülahır 1281) de *Takvim-i Vekayi*'de yayımlanmış ve uygulanmaya başlanmıştır.¹⁰⁹ Tuna Vilayet Vilayet Nizamnamesinden önce hazırlanıp sonra yayımlandığını hatırlatmakta fayda vardır. İki nizamname arasındaki farklardan birisi mülki amirler ve unvanlardır. Ayrıca İdare meclislerine seçilecek üye sayısının Müslim ve Gayr-i Müslim olmak üzere toplamı farklılık gösteriyordu. Diğer farklardan birisi de kazalarda ihdas edilen dava meclislerinin seçilecek Müslim ve gayrimüslim üye sayıdır.¹¹⁰

1.4.2. Kaymakam

Kaza idaresi 1842'deki işlevini sürdürmekle beraber, seçimle belirlenen kaza müdürü yerine 1864 Vilayet Nizamnamesinde¹¹¹ kazaların başına hükümetçe kaymakamlar atanıyordu. En mühim değişiklik kaza idaresinde yaşanıyordu. Kaymakam, kazada zaptiye ve askeriyenin amiri oluyordu.¹¹²

1842 düzenlemesinde idari birim olarak teşekkül eden kaza idaresi yerel güçlerin etkisine ve müdahalesine açık duruma getirilmiş olmasına karşılık, hükümet tarafından atanan kaymakamlarca idare edilmesi merkezi hükümetin otoritesini artırmak istediğini gösteriyordu. Burada şu karışıklığa da açıklık getirmek lazım gelir. 1864 Tuna Vilayet Nizamnamesinde, kazaların idari amiri müdürler, sancakların idarecisi kaymakamlar olarak belirlenmiştir. 1867' de değişiklik yapılmaya kadar kazaların başında müdürlerin devam ettiğinin bilinmesi yanlış olmaz. Ancak Tuna Vilayet Nizamnamesi' ne göre kaza müdürlerinin seçimle değil atama usulü ile tanzif edildiğini söylemek lazımdır. Kaymakam'ın yanında kaza muhasebe ve tahrirat işlerini yapmak üzere bir iki kâtip bulunuyordu.¹¹³

¹⁰⁸ Önen, Reyhan, 2011, s. 175.

¹⁰⁹ *Düstur*, Tertib, c.1, s. 517 - 536.

¹¹⁰ Önen, Reyhan, 2011, s. 174 - 179.

¹¹¹ *Düstur*, Tertib, cilt 1, s. 608 - 624.

¹¹² Çadırcı, 2013, s. 252.

¹¹³ Önen, Reyhan, 2011, s. 164.

Devlet gelirlerinin tahsilatının icrası, harcamaların yapılması, liva merkezine havale edilmesi kaymakamın görevleri arasındaydı. Kaymakam vali ve mutasarrıfın emri dairesinde vazife yapıyordu. Mutasarrıfın emirleri ve zaptiye nizamnamesine göre istihdam sağlardı.¹¹⁴

Ünye sancağının yeniden teşkil edildiğinden dolayı liva meclisi ve kaymakamlıkla alakalı işlerin yazışmasının güzel yapılabilmesi için ehliyetli bir tahrirat kâtibinin olması gerekiyordu. Niksar kazası hanedanından Ahmet Zeki Efendi bu hizmete liyakatli olmasından dolayı Ünye kazasının eski kâtibinin maaşı olan aylık iki yüz kuruş üzerine üç yüz kuruş daha ilavesiyle memuriyetine dair meclisten geçen mazbata takdim kılınıyordu.¹¹⁵

Kasım 1864 tarihinde hazineye yapılan bağışlarla ilgili Trabzon Vilayetine gönderilen arşiv belgesinde Ünye sancağı olarak yazılan kelimelerin kaymakamlık olarak düzeltilmesi dikkat çekiyordu. Ülkenin çeşitli kazalarından hazineye bağış yapılıyordu. Bu idari uygulama ülkenin ekonomik durumunun da iyi olmadığını da gösteriyordu. Ünye kazasını sancak yapılması da zaten bu gerekçelere dayanıyordu. Bu belgede dikkat çeken başka husus sancak ibaresinin kırmızı kalemle düzeltilerek kaymakamlık yazılmasıydı. Trabzon Vilayet-i Celile'sine gönderilen bu yazıda; Ünye Kaymakamlığına tabi Niksar kazası hanedanından Ahmet Zeki Efendi'nin iki yüz kuruşluk nakdi evrakına dair kabul yazısı bildiriliyordu. Yine yazının devamında Ünye sancağına mülhak Niksar kazasındaki "sancak" ibaresi, "kaymakamlığına" olarak değiştiriliyordu.¹¹⁶

1.4.3. Kaza İdare Meclisi

1864 Vilayet Nizamnamesi, muhassıllık meclislerinin teşekkülünden itibaren atama usulünün yanında seçilmişlerin de yer aldığı sistem devam ettiriliyordu. Kaza idare meclisi günümüzdeki ilçe idare kurulu olarak telakki edilebilir. Kaza idare meclisi Kaymakam'ın riyasetinde kaza hâkimi, müftü, ruhani reisler, kaza kâtibî, Müslim ve Gsay-i Müslim üç seçilmiş üyeden teşkil olunuyordu. Kaza idare meclisleri hukuki mevzulara bakmıyor bunun yanında mülki, mali, tapu, tahsil, zabıta, nafia, ziraat ile ilgili hususlara bakıyordu. Kaza idare meclisleri için her iki senede bir kurul oluşuyordu. Bu kurul kazada kaymakam riyasetinde kaza hâkimi, kaza müftüsü, kaza kâtipleri ve

¹¹⁴ Toraman, 2021, s. 104.

¹¹⁵ BOA, MVL, 692/7, 02/C/1281 (02 Kasım 1864).

¹¹⁶ BOA, A.MKT. MHM, 318/76, 23/C/1281 (23 Kasım 1864).

ruhbanların katılımı ile teşekkül ediyordu. Kurul 30 yaşını geçmiş, yıllık 150 kuruş vergi veren, okuma yazma bilen, idare meclisi azalık sayısının üç misli (dokuz) aday, yarısı Müslim, diğer yarısı isae Gayr-i Müslim olarak belirleniyordu.¹¹⁷ Ancak Gayr-i Müslimlerin gruplar halinde olmadıkları kazalarda temsilcilerin meclise katılmaları mümkün olmuyordu.¹¹⁸

Kaza seçim kurulunca köylere havale edilen listeler köy ihtiyar meclisi tarafından idare meclisi aza sayısının iki katı (altı) aday seçerek kaza merkezine geri gönderiliyordu. Kaza seçim kurulunda her köy bir hesabı ile en çok oy alanlardan, idare meclisi aza sayısının iki katı (altı) aday belirleyerek mutasarrıfa gönderiyordu. Mutasarrıf muvafık bulduklarını kaza idare meclisi azalığına tayin ediyordu. Üyeler iki sene için seçilip, her sene meclisin bir kısmı yenileniyor, azalar tekrar seçilebiliyordu.¹¹⁹

Meclis azaların sık sık şikâyet edildikleri vaki oluyordu. Ünye Meclisi Azası Hafız Ömer Efendi hakkında şikâyetle bulunuluyordu. Niksar Kazası ahali vekili Ahmet Lütü Efendi, Saraç zade Mustafa, Said Efendi zade Hafız Abdullah, Salih isimli kimseler adına takdim kılanan arzuhalde şunlar anlatılıyordu. Ömer Efendi'nin, kaza bakiyesinin tahsiline memur olduğu bir önceki sene Şaban ayından başlayarak üç ay kadar Niksarda ikamet ettiği sırada ahaliden, benim diyerek para tahsil ettiği, mal sandığından yedi yüz elli kuruşu benim diyerek aldığı, yaptığı yolsuzluklar Ünye Sancağı meclisi mazbatasında belirtilmiş, Canik Mutasarrıfı tarafından da Meclis-i Vala'ya gönderilmişti.¹²⁰

1.4.4. Kaza Hukuk İşleri

Kazalarda nizamı ve kanunu ru'yet olunan deaviden gayrı mahkeme-i şer'iyeye ait olan davalara bakmak için hükümet merkezinden fetva makamınca seçilen bir hâkim bulunuyordu. Kaza hâkiminin riyasetinde Müslim ve Gsair-i Müslim reayadan toplam üç azadan oluşan dava meclisi oluşuyordu.¹²¹

Azalar seçimle belirleniyor, seçim usulü kaza idare meclislerinin seçimi gibi yapılıyordu. Meclisler Müslüman reayaya ait şeri mahkemelerde görülen, Gayr-i Müslim reayaya ait ruhani dairelerde görülen, cinayet meclislerinde görülen, ticaret meclislerinde görülen

¹¹⁷ Önen, Reyhan, 2011, s. 169.

¹¹⁸ Çadırcı, 2013, s. 259.

¹¹⁹ Toraman, 2021, s. 105.

¹²⁰ BOA, MVL. 757/59, 17/S/1284 (20 Haziran 1867)

¹²¹ İbrahim Serbestoğlu, *Canik Sancağı (1863 - 1865)*, Mengüceli Yayınları, 1. Baskı, 2015, s. 53.

davaların haricindeki davalara bakıyordu. Meclis kararlarının gereğini kaymakam yapıyor ya da mutasarrıfa arz ediyordu.¹²²

1.5. 1867-1876 YILLARINDA KAZA İDARESİ

1864 Vilayet Nizamnamesi, Tuna'da başarılı olmasıyla diğer vilayetleri de ihata edecek şekilde tatbik ediliyordu. 1867 de önceki nizamnamelerin küçük değişikliklerle bütün Osmanlı vilayetlerine şamil kılınması için icap eden reformların yapılması zarureti hâsıl oluyordu. 1867 senesi, Fransa, 1856 ıslahatının tatbikine yönelik uygulama metotları için Osmanlı Devleti'ne nota veriyordu. Hristiyanların her alanda haklarının genişletilmesi yanında, mahkemelerin düzenlenmesi, özel mülkiyetin sağlanması, vergi usullerinin değişimi, belediye teşkilatını kurulması, vilayet idaresinin tüm ülkeye teşmil edilmesi gibi idari, iktisadi, siyasi, hukuki ve içtimai sahada reformların süratle yapılmasını dikte ediyordu.¹²³

17 Mart 1867 (10 Zilkade1283) tarihli ve 875 numaralı *Takvim-i Vekayide* kayda geçen talimat bu durumu izah ediyordu. Tanzimat-ı Hayriye'den bu tarafa mühim değişimin yaşandığı ve en övünülecek vazife vilayetler nizamı olduğu, diğer mülki idarelere hazineye yük olmadan tatbik edilmeye çalışıldığı, vilayete tevcih edildiği ifade ediliyordu. Vilayet' den arzu edilen yarar üç hususta anlatılıyordu.

Birincisi; Dairelerin işini merkeze bağlamakla hükümet icra kabiliyetinin kuvvetlendirmek ve genişletmek lazım geliyordu. İkincisi; Mahkemelerin halinin düzeltilmesi ile umum hukukun güvenceye alınması gerekiyordu. Üçüncüsü; Memleket meclislerin düzenli tesisi, ahalice azaların seçimi her vilayetin merkezinde yılda bir defa genel meclis onayı ile bağlı livalardan toplanan azaları fikir birliğiyle memuriyetlerinin icrası, olarak tanımlanıyordu ¹²⁴

1867' de Girit Nizamnamesi yayımlanıyordu.¹²⁵ Girit beş sancak ve yirmi bir kaza' ya ayrılıyordu. 1864-1867 arası Anadolu' da Edirne ve Erzurum vilayetleri kuruluyordu.¹²⁶ 17 Haziran 1867 tarihli *Tasvir-i Efkâr* gazetesinde yayımlanan surete göre ihdas edilen vilayetler ve bağlı livaların isimleri zikrediliyordu. Ankara, Aydın, Cezayir, Diyarbakır

¹²² Toraman, 2021, s. 106.

¹²³ Önen, Reyhan, 2011, s. 184.

¹²⁴ Tönük, 1945, s. 146.

¹²⁵ *Düstur*, Tertib, cilt 1, s. 652.

¹²⁶ *Takvim-i Vekayi*, 5 Cemaziyelahir, 1284, sayı. 894.

Hüdavendigâr, Konya, Sivas, Trabzon bulunuyordu. Trabzon livaları ise Trabzon (merkez), Amasya, Batum, Gümüşhane, Canik olarak belirtiliyordu.¹²⁷

Fuat Paşa'nın nizamnamelerin bütün vilayetlere tatbik teminatını Batılı devletlere verdikten ve ülkede başarı ile uygulandıktan sonra ‘‘vilayetlerin idare-i mahsusası ve nizamın suver-i icraiyesi hakkında talimat-ı umumiye’’ başlığı ile 21 Haziran 1867 (18 Safer 1284)de 22 maddelik bir talimat daha yayımlanıyordu.¹²⁸

Mülki Muvazzaflar olarak; vilayetler livalardan, livalar kazalardan, kazalar, kazalar da nahiye ve köylerden terettüp ediyordu. Vilayetin mülki amiri vali, livaların mutasarrıf, kazaların kaymakam, nahiyelerin müdür, köylerin ise muhtar idi. Görüldüğü gibi bu hususlar 1864 Vilayet Nizamnamesine muvafık düşüyordu. Tuna Vilayet Nizamnamesi bütün ülkeye teşmil edilirken 1864 Vilayet Nizamnamesinin esas tutulduğunun bilinmesi lazım gelir. Kaza idarecisi müdür unvanından kaymakam unvanına dönüyordu, sancakların da kaymakamdan mutasarrıfa dönüyordu. 1842 idari düzenlemesi ve Tuna Vilayet Nizamnamesi ile devam eden kazalardaki müdür unvanı yerine kaymakam unvanı kullanılıyordu. Unvan değişim sebebi nahiye örgütünün idari yapıya dâhil edilmesi olarak söylenebilir.¹²⁹

1864-67 yılları Ünye'nin sancak idari teşkilat dâhilinde olması hasebiyle kaymakamların yönetiminde olduğun aşikârdır. 22/R/1281 (24 Eylül 1864) tarihinde Mustafa Bey Sancak (Liva) Kaymakamı iken Mehmet Bey ve Osman Ağa (Kapucubaşı) Kaza Kaymakamıdır.

Maliye ilgili vazifedar kazalarda mal müdürü olurken, kazalardaki meseleler mal müdürü ve kaymakam birlikteliğinde çözülüyordu. Kazalar ve memleket meclisleri oluşturuluyordu. Kazalar sınıflara ayrılıyordu. İktisadi, içtimai ve medeni açıdan öne çıkanlara sınıf-ı evvel, sonrakilere ise sınıf-ı sani ve sınıf-ı salis deniliyordu. Kaza olamayan mahaller ise nahiye sayılıyordu. Nahiye halindeki küçük kazalar büyük kazalara bağlanıyor ve müdürlük merkezlerinde birer ihtiyar meclisi oluşturuluyordu.¹³⁰

Talimatın 17. maddesinde, daha önceki nizamnamelerde olmayan maarif işleri ile ilgili bir hüküm ihdas edilerek umumi mektepler, müfettiş-i hükkam'ın vezaifi, okul olmayan

¹²⁷ Toraman, 2021, s.113-114; Tönük, 1945, s. 146.

¹²⁸ Toraman, 2021, s.113.

¹²⁹ Önen, Reyhan, 2011, s. 187.

¹³⁰ Toraman, 2021, s. 115.

yerlere okul mahallere okul yapımı, sıbyan mektepleri ıslahı belirtiliyordu. Büyük kasabalarda rüştiye açılıyordu. Mülki idarede değişiklik yapılıyor, sınırlar yeniden düzenleniyordu. Eyaletlerin vilayete tahvilinde sınırların daha da genişlediği bunun sonucu olarak da vilayetlerin sürekli bölünmesini husule getiriyordu. Bundan sonra da mülki sürekli değişimini, yeni idari birimlerin meydana gelmesini ve istikrarsızlığı beraberinde getiriyordu.¹³¹

Bu idari taksimatın tesiri Ünye’de de müşahade ediliyordu. Liva yerine kaza statüsünde olduğunu, kazalarda da mülki amir için kaymakam unvanının kullanıldığını, 26 Safer 1284 tarihli BOA belgesinde Ünye kazası kaymakamlığına Gümüşhane Kaymakamı Mehmet Bey’in ehil olarak görüldüğü, yine diğer belgede Meclis-i Vala tarafından tensip bulunduğu belirtiliyordu.¹³²

Hukuk işleri, davaların bakılması ile ilgili muvazzaf meclislerin birinci derecesinde köylerde olan ihtiyar meclisleri, ikincisi ise kaza merkezlerindeki dava meclisleri oluyordu. Davalar iki bölüm olarak tefrik ediliyordu. Müşahhas hukuk, mal ve mülk davaları, diğeri ise zabıta ve idare memurlarının kişiler hakkındaki davaları idi. Dava açmak için kaymakama dilekçe yazma lüzumu vardı. Memurlar aleyhindeki davalar da kaymakamlar tarafından tahkik ediliyordu. Mahkemelik olanlar dava meclislerinde görüşülüyordu. Davalar türüne göre ya meclise ya da mahkemeye havale ediliyordu. Müslim davaları şer’i mahkemelerde, müslim-gayrimüslim davaları temyiz ve dava mahkemelerinde, gayri Müslimlerin kendi aralarındaki davalar ise metropolitlerde görülüyordu. Ticari davalar ticaret mahkemelerinde görülüyordu.¹³³

1.5.1. 1867-1871 Arası Kaza İdaresi

1864 Vilayet Nizamnamesi her merhalede biraz daha bütün ülkeyi ihata edecek şekilde genişletiliyordu. 1871 de önceki nizamnamelerin eksiklerini giderecek yeni bir nizamname hazırlanması lüzumunu doğuruyordu.¹³⁴ 22 Ocak 1871 (29 Şevval 1287) tarihinde “*İdare-i Umumiye Vilayat Nizamnamesi*” yayımlandı.¹³⁵

¹³¹ Önen, Reyhan, 2011, s. 190; Tuncer Baykara, *Anadolu’nun Tarihi Coğrafyasına Giriş*, Bilge Kültür Sanat Yayınları, İstanbul, 2019, s. 117 - 121.

¹³² BOA, A. MKT. MHM. 368 - 88

¹³³ Toraman, 2021, s 117.

¹³⁴ Mehmet Seyitdanlıoğlu, *Yerel Yönetim Metinleri (VI)*, 1871 Vilayet Nizamnamesi ve Getirdikleri, Çağdaş Yerel Yönetimler, C. V, Sayı 5, s. 89 - 103, TODAİE Yay, Ankara, 1996.

¹³⁵ *Düstur*, I. Tertib, Cilt 1, s. 625 - 651.

1864 Vilayet Nizamnamesinde nizamiye mahkemeleri için ayrı bir düzenleme yapılmıyordu 1871 de adli yapı ile ilgili bir hüküm ihdas olunmuyordu. Avrupalı devletlerin uzun zamandan beri ısrar ettikleri ve baskı unsuru olarak istimal ettikleri idari ve adli yapı bu nizamname ile tefrik ediliyordu.¹³⁶

Bu idari düzenlemede vilayetler livalara, livalar kazalara, kazalar nahiyelere, nahiyeler ise köylere taksim olunuyordu. Ayrıca ilk defa teferruatlı açık bir surette nahiye açıklanıyordu. Kaza idari amir kaymakam oluyor, kaza kâtipleri, nüfus kâtipleri, defter-i hakani, emlak, zaptiye amiri kazdaki diğer muvazzaflar bulunuyordu.¹³⁷

1.5.1.2. Kaymakam

Kaymakam kazanın mülkiye, maliye ve zaptiye işlerinin idaresinden sorumlu iken nizamnamenin 35. ve 36. maddelerinde mutasarrıflar ile ilgili vazifelerin kazaya müteallik bölümü kaymakamlara ait oluyordu. Kaymakam nahiye müdürlerin seçimini gözetiyor, nahiye meclisinin mutasarrıf onayı ile toplanmasını sağlıyordu. Nahiye meclisinin kaza ile ilgili hususları kaza meclisinde görüşülmesini sağlıyor, nahiyeleri teftiş ediyordu.¹³⁸

Kaymakam, mahkeme kararlarının yerine getirilmesinden sorumluydu.¹³⁹ Nizamnamenin üçüncü maddesinde kaza idaresinin başıydı. Kaza kaymakamlarının üst amiri liva mutasarrıfı oluyordu. Nizamnamenin ikinci maddesinde memurlar arasında bir hiyerarşi oluşturuluyordu.¹⁴⁰

1.5.1.3.Kaza Muvazzafları

Kazada bulunan diğer görevliler kaza mal müdürü, kaz idare kâtipleri, kaza zaptiye, emlak ve nüfus memurlarıydı.¹⁴¹ Kazada mali vazifelerin icrasından kaz mal müdürü mesuldü. Vazifelerini nizamname hükümlerince yerine getirir. Nizamname hükümlerinin kazaya taalluk eden kısımlarını icra ediyordu. Liva muhasebecinin hesaplar ile ilgili kendisine havale edilen talimatlar mutasarrıf vasıtasıyla Kaymakam'a iletiliyordu. Mal müdürlerine muavenet edecek sandık emini tanzif ediliyordu.¹⁴²

¹³⁶ Önen, Reyhan, 2011, s. 196.

¹³⁷ Toraman, 2021, s. 122.

¹³⁸ Tönük, 1945, s. 193.

¹³⁹ Toraman, 2021, s.137.

¹⁴⁰ Seyitdanlıoğlu, 1996, s. 90 - 101.

¹⁴¹ Seyitdanlıoğlu, 1996, s. 91.

¹⁴² Toraman, 2021, s. 137.

Kazada bulunan diğer görevlilerden birisi de kaza idare kâtipleriydi. Kâtiplerin vazifeleri, kaymakamlığın yazışmalarının yapılması kayıtların muhafazasıydı. Kaymakam lüzum üzere kâtipleri, idare ve dava meclislerinde tavzif edebiliyordu. Her türlü yazışmada kaymakam' a muavenette mecburlardı.¹⁴³

Kazada bulunan bir diğer görevli de kaza emlak ve nüfus memurları idi. Kaza emlak ve nüfus memurları, tahrir defterlerinin kayıt altına alınması ve korunması, emlak ve nüfus vukuatının cetvellerinin tutulması, pasaport ve mürur tezkerelerinin usulüne uygun yürütülmesinden sorumluydular.¹⁴⁴

Kazadaki diğer görevli de zaptiye zabiti idi. Zaptiye hizmetlerinin mesuliyeti en büyük zabite yükleniyordu. Zabıta heyeti bu vazifeleri, zaptiye nizamnamesine göre yürütüyordu.¹⁴⁵

1.5.1.3. Kaza İdare Meclisi

Kaymakamın riyasetinde, kaza malmüdürü, tahrirat kâtibi, kaza hâkimi(naip), müftü ve Gayr-ı Müslimlerin liderlerinden terettüp ediyordu. İki Müslim, iki gayr-ı Müslim dört üye seçilmiş üyelere oluşuyordu. Gayr-ı Müslimlerin topluluk bulunmadığı mahallerde mümessillerinin meclise dâhil edilmesi mümkün değildi. Kurullar liva idare meclisine benziyordu. Meclisin vazifeleri; idari davalar, gelir-gider işlerinin denetimi, belediye hizmetleri, kurumların muhafazasıydı. Ziraat ve ticaretin gelişmesi, bayındırlık hizmetleri ve yolların imarı hususunda liva meclislerine öneride bulunması meclisin görevleri arasındaydı. Kaza seviyesinde yerel önderlerin idare ile işbirliğinin sağlanması vazifelerindendi. Ancak mühim mevzularda karar merci' inde bulunmayışı, üye seçim karmaşıklığı, önemsiz işlerin bile uzun zamanda çözülmeyişi meclis icraatlarına gölge düşürüyordu.¹⁴⁶

Kaza idare meclisleri kararlarını bir mazbata ile kaymakama tebliğ ederdi. Kaymakam'ın yetkisi dâhindeki hususları görüşmek, yetki haricindeki hususlar için liva idare meclisine rapor hazırlamak durumundaydı.¹⁴⁷

¹⁴³ Tönük, 1945, s. 193.

¹⁴⁴ Toraman, 2021, s. 138.

¹⁴⁵ Tönük, 1945, s. 194.

¹⁴⁶ Çadircı, 2013, s. 259 - 260.

¹⁴⁷ Toraman, 2021, s. 138.

Kaza idare meclislerinin üye seçimi vilayet ve Liva'daki gibiydi. Kaza Tefrik Meclisi belirlediği adayları, köy ve ihtiyar meclislerine gönderiyordu. İhtiyar meclisince seçilen üyeler kaza tefrik meclisine geliyordu. Meclis iki kat adayı seçerek kaymakama havale ederdi. Kaymakam ise mutasarrıfın onayına sunarak, asil üyelerin seçilmesi sağlanmış oluyordu. Seçme seçilmenin şartları vardı. Senelik 500 kuruş civarı vergi vermek, okur-yazar olmak, Osmanlı uyruğundan olmak, otuz yaşından küçük olmak idi. Bazen kaza ileri gelenleri nüfuzlarına göre belirledikleri adayları yönetici ve hükümete kabul ettirdikleri oluyordu. Seçimler düzenli ve zamanında da yapılmıyordu.¹⁴⁸

1864 Vilayet Nizamnamesinde idare meclislerinin seçimle belirlenen üyelerin yarısının yarı yarıya yani yarısı Müslim yarısı Gayr-i Müslimlerden seçileceği belirtilmişse de, idare meclisi için seçim yapılacak kaza nüfusunun bu seçimde etkili olup olmayacağı belirtilmemişti. Bir diğer husus Gayr-ı Müslimlerin farklı din ve mezhebe mensup bulunmaları durumunda seçimin nasıl yapılacağı hususu idi. Vilayet salnamelerinden anlaşıldığına göre, meclislerin tabii üyelerinin hangi muvazzaflarca ihdas edileceği farklılık gösterdiği gibi farklı kazalarda farklı uygulamalar görünüyordu.¹⁴⁹Kaza idare meclislerine üye olanların seçilmelerindeki uygulanan karmaşık usuller ve yönetmelik değişiklikleri başarıyı zayıflatan faktörler oluyordu.¹⁵⁰

1864 Nizamnamesinde olmasına rağmen Trabzon Vilayet Salnamesine göre, Canik idare meclisinde ruhbanlar yer almamasına rağmen müftüler doğal üyesiydiler. Yine aynı salnamede Canik ve havalisi ile ilgili Rum metropolit vazife yapmaktaydı. Bazı kaza idare meclislerinde 1893 tarihinde yer alması gereken tahrirat kâtipleri kazada bulunmasına rağmen mecliste yer almıyordu. Bazı meclisler Müslimlerden oluşuyordu. Bazı meclislerde müftü kazada olmasına rağmen mecliste bulunmuyordu.¹⁵¹

Tablo 1: 1893 Yılı Ünye Kaza İdare Meclisi Üyeleri

Tabii üyeler	Seçilmiş üyeler
Reis; Kaymakam İbrahim Lütfi Bey Naip; Abdülhalim Efendi Müftü; Hacı Hüseyin Efendi Mal Müdürü; Süleyman Şevki Efendi	Azalar Rahmi Efendi Hacı Hüseyin Efendi İstrati Efendi

¹⁴⁸ Çadircı, 2013, s. 261.

¹⁴⁹ Önen, Reyhan, 2011, s. 216.

¹⁵⁰ Çadircı, 2017, s. 254.

¹⁵¹ Önen, Reyhan, 2011, s. 220 - 224

Tahrirat Kâtibi; İsmail Efendi	İsador Efendi
--------------------------------	---------------

Kaynak: *Düstur*, Tertib, c.1, s. 517-536.

Bazı kazalarda yaşanan bu durumun Ünye kaza idare meclisinde zaman zaman değişmiş olsa da 1893 te olmadığını Trabzon Vilayet salnamesinde görmekteyiz. Hem kaza muvazzaflarının idare meclisi tabii azası olduğunu müşahade ediyoruz. Hem de seçilmiş azaların iki Müslim, iki Gayr-i Müslim'den oluştuğunu anlıyoruz.¹⁵²

Bir başka durumun seçilmiş üyelerin adedi ve özelliği ile ilgili idi. Seçilmiş üyelerin sayısı kazadan kazaya değişiyordu. Bazen de kaza idare meclisi üyeleri sayısı yıllara göre farklılık gösteriyordu. 1864 Tuna Vilayet Nizamnamesinde seçimle tavgiz edilen üye sayısı iki Müslim, iki Gayr-ı Müslim olmak üzere dört iken; 1864 Vilayet Nizamnamesinde bu sayının üç olması kararı vardı¹⁵³. 1869 tarihli Trabzon Vilayet Salnamesinde de Ünye kaza idare meclisi için bu sayı üç iken, Tirebolu'da ikisi Müslüman idi.¹⁵⁴

Tablo 2: 1869 Yılı Ünye Kaza İdare Meclisi Üyeleri

Tabii üyeler	Seçilmiş üyeler
Reis; Kaymakam Osman Ağa Kapucubaşı	Azalar Ali Rıza Efendi Kiro Ağa Evakim Ağa

Kaynak: TVS. Def'a 1,s.103.

Göröldüğü üzere kanun ile düzenlenmiş olduğı halde aynı zaman zarfında bile farklı kazaların idare meclislerindeki üye sayısı ve dağılımı farklı olabiliyordu. Hükümet merkezinden gelen ikaz ve emirler de bu karışıklığı çözemiyordu. Merkez ve taşra idarecilerinin, hâkim zümrenin bu karışıklığı gidermede hevesli davranmıyorlardı. 1871 Nizamnamesinden sonra Vilayat Masarifat-ı Umumiye Hakkında Talimat yayınlanıyor ve vilayetlerde mali açıdan da düzenleme yapılmaya çalışılıyordu.¹⁵⁵

1.5.2. 1876 Kaza İdaresi

Avrupalı büyük güçlerin hatta Rusya'nın dahi baskılarının arttığı bir dönemde yayımlanan talimat ve ferman konferansta toplanan Avrupalı Devletlerinin istekleri

¹⁵² TVS. Def'a 15, s. 567.

¹⁵³ Önen, Reyhan, 2011, s. 225.

¹⁵⁴ TVS. Def'a 1, s. 103.

¹⁵⁵ Önen, Reyhan, 2011, s. 227 - 229.

doğrultusunda idari ıslahatların yapılıyor olduğu hissi veriliyordu. 21 Şubat 1876 (25 Muharrem 1293) tarihli talimat yayımlanıyordu¹⁵⁶. Beş bölüm ve kırk maddeden müteşekkil talimatın birinci bölümünde, Osmanlı Devletinin vilayetlere bölündüğünü ve başında Vali'nin bulunduğunu açıklıyordu.¹⁵⁷

Mezkûr nizam ile idari taksimatta herhangi bir değişikliğe gidilmemiştir. Valilere memurlar üzerinde otorite tesis etmek maksadıyla tevsii mezuniyet(yetki genişliği) veriliyordu. Ayrıca mahkemelerin tarafsızlığına halel gelmemesi için mahkeme reislerini tebligat gönderebiliyordu. Maliye ve meclislerde gözetim ve denetimi sağlanıyordu.¹⁵⁸

İdare-i Umumiyye-i Vilayat Hakkındaki Talimatın dördüncü faslında mutasarrıf ve kaymakamların suret-i harekâtı teferruatın girilmeden anlatılıyordu. Talimatın beşinci faslında ise mahkeme ve meclislerin vazifeleri yine tafsilata girilmeden ortaya konuluyordu.¹⁵⁹

1.5.3. 1876 Kaza İdare Meclisi

Talimatın beşinci faslında kaza idare meclisleri kaymakamın başkanlığında toplanıyor devlet ve memlekete ait idari işleri görmekle tavzif ediliyordu. Usulen kendilerine havale olunan işleri kimseden çekinmeden görüşmeleri gerekiyordu. Kaza idare meclislerince karar verilen idari işlerin hilafına bir muamelat gerçekleşiyorsa bundan meclisler mesul olmuyordu. Kararların hilafına hareket eden makam ve merciler sorumlu tutuluyordu Fakat meclisler kendi vazifelerine muvafık hareket ediyorlardı. Meclislerin azaları hükümet işlerinde usulsüzlük gördükleri halde tahkikatlarını devlete açıklamaya memur oluyorlardı. İddia ve iftira vaki olursa kanunen müfteri olarak te'dip ediliyordu.¹⁶⁰

Ünye kaza idare meclisi idare ile ilgili hususları zaman kaybetmeden görüşüyor ve karara bağlıyordu. İdari müesseselerin hizmetlerinin zaafa uğramaması için kararlılarını zamanında alıyordu. 1888 senesi Ünye rika muallimi Osman Efendinin üç aydan fazla görevinde bulunmaması ve hattının güzel olmaması üzerine Ünye kaza idare meclisince yerine yardımcısının tayini uygun görülüyordu.¹⁶¹

¹⁵⁶ *Düstur*, Tertib I,C. III, s. 24 - 33.

¹⁵⁷ Önen, Reyhan, 2011, s. 237.

¹⁵⁸ Tönük, 1945, s. 212.

¹⁵⁹ *Düstur*, Tertib I,C. III, s. 24 - 33.

¹⁶⁰ Tönük, 1945, s. 219.

¹⁶¹ BOA, MF. İBT.22/76, R 21 Kanunu-ı Sani 1304, 29/Ra/1306 (03 Aralık 1888).

Meclis idare kâtiplerinin de bazen kaymakam olduğunu görüyoruz. Ünye'nin bağlı olduğu vilayetin kaza idare meclisi başkâtibi İzzet Efendi'nin, kanun gereği azledilen Ünye Kaymakamı İbrahim Lütü Efendinin yerine atandığı görülmüyordu.¹⁶²

İdare meclislerinin halkın ve şehrin ihtiyaçlarına yönelik konuları görüşüyor, yapılması gereken hususlar idari amirce gerekli yerlere bildiriyordu. Örnek olarak Ünye'de halkın yardımları ile yapılan cami ile ilgili olarak çeşitli şikayetler yaşanmıştı. İki yüz kırk dokuz bin dört yüz kuruş masraf edilmiş olmasına rağmen tamamlanması için yetmiş dokuz bin üç yüz kuruş'a daha ihtiyaç olduğu belirtilmiş ve bu meblağın mahalli ticareti sekteye uğramasından dolayı tedarikinin mümkün olamadığı, bu sebepten halkın meysus olduğu bildirilmiş ve padişaha başvurularak yardım talebinde bulunulmuştu.¹⁶³

Meclis idare azalarının yararlı olanları bazen taltif ediliyordu. Bu dönemde de Ünye kazası eşrafından meclis-i idare azası Şakir Efendi zade Hamdi Efendi güzel hizmetlerinden dolayı salise rütbesiyle taltif edilmişti.¹⁶⁴

Yine dönemde Ünye kazası meclis-i idare azasından Kahraman Ağa zade Rahmi Efendi güzel hizmetlerinden dolayı salise rütbesiyle ödüllendirilenlerdendi.¹⁶⁵

¹⁶² BEO, 376/28197, 17/N/1311 (27 Mart 1894).

¹⁶³ BOA, DH. MKT. 2243/43, 29/R/1317 (05 Eylül 1899).

¹⁶⁴ BOA, DH. MKT. 2296/152, 13/N/1317 (14 Ocak 1900).

¹⁶⁵ BOA, DH. MKT. 2451/8, 20/L/1318 (10 Şubat 1901).

İKİNCİ BÖLÜM

2. ÜNYE KAZASI İDARİ TAKSİMATI

2.1. İDARİ TAKSİMATIN GEREKÇELERİ

Osmanlı Devleti, güçlü merkez ve taşra teşkilatı üzerinde yükselmiştir. Devlet zayıflamaya başladığında, taşra teşkilatında ciddi meseleler zuhura gelmiştir. Yapılan ıslahatlar bozulmaları izale etmeye yetmemiş ve köklü tedbirleri iktiza etmiştir. Devletin yeniden yapılanmasına yönelik reform çabaları ve taşra teşkilatında köklü değişiklikler, vilayet örgütlenmeleri gerektirmiştir.¹⁶⁶

Osmanlı Devletinin askeri sahadaki mağlubiyetleri neticesinde iktisadi ve içtimai cihette meydana gelen inkıraz, askeri hususlarda ıslahatı gerekli kılmıştır. Lakin askeri ıslahatın çare olamadığını gören devlet adamları idari yapıda düzenlemelere gidilmesi lüzumuna inanmışlardır¹⁶⁷.

Tanzimat öncesinde Osmanlı idari birimleri görevlerini hakkıyla ifa edemiyorlardı. Görevlendirilen memurların bile vazife noksanlıkları eğitimle giderilmeye çalışılıyordu. Büyük devletlerin kışkırtması neticesi milliyetçi isyanlar baş göstermişti. Devletin siyasi gündemini meşgul eden Mısır, Lübnan, Girit ve Balkanlardaki siyasi karışıklıklar büyük devletlerin gölgesinde olurken idari düzenlemeler gerekli görülüyordu. Toprak kayıpları ve asayiş sorunları yaşanırken merkeziyetçiliğin önemi artıyordu¹⁶⁸

19. yüzyıl ıslahatçıları; ıslahatları uygulamakta, ıslahatları ilan ettikleri kadar hızlı değillerdi. Avrupalı gözlemciler de Osmanlı ıslahatçılarının eksikliklerini telafi etme ilgisinden ve bilgisinden yoksundu. Maliye alanında sorunlar büyüktü. Avrupalılar da bu sorunlara kendi çıkarlarına bağlantılı tepkiler verdiler¹⁶⁹

Osmanlı Devleti, idari reformu 18. Yüzyıl başından itibaren hissetmeye başladı. Islahatlar padişah ve sadrazamın ferdi gayretlerinin ötesine geçemedi. Çünkü ıslahatı yapacak müesseseler de bozulmuştu. Devlet bir taraftan siyasi, iktisadi, içtimai, askeri meselelerin

¹⁶⁶ Mustafa Gençoğlu, “*Osmanlı Taşra İdaresinde Yeniden Yapılanma*” Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi 2(1): 29 - 50.

¹⁶⁷ Akyıldız, 2003, s.18-19.

¹⁶⁸ Ela Özkan, *19. Yüzyılda Osmanlı Devleti'nin İdari Taksimatı*, (1839-1914) Hiper yayın, 2020, İstanbul, s.31.

¹⁶⁹ Carter V. Findley, *Osmanlı İmparatorluğunda Bürokratik Reform*, Alfa Yay, 2018, İstanbul, s. 17.

altından kalkmaya çalışırken diğer taraftan da Avrupa devletlerinin ve Rusya'nın güç üstünlüğü ile mücadele ediyordu. Askeri reformlardan istenilen başarının elde edilememesi ve toprak kayıplarının devam etmesi köklü idari reformları zaruri kıldı.¹⁷⁰

Sipahilerin modern askeri tekniklere ve yeni hayat şartlarına uyuma isteksizdiler (İnatla kendilerinin başlıca silahları olarak kılıç ve mızrağa yapışıp kalmışlardı) 1596'da muharebe meydanlarını terk ederek kendi tımarlarına döndüler. Bunun misillemesinde merkezi devlet bütün sipahileri kendi tımarlarından kovdu¹⁷¹. Bu ise taşrada idari ıslahatı beraberinde getirdi.

Islahatları tertip eden özel kurulun reisi Arif Bey'in yabancı diplomata söylediği sözler "Biz programımızı icraata geçireceğiz. Fakat biraz sabretmeli. Biz her şeyi birden yapamayız. Eski âdete galip gelmeye mecbur olduğumuzu bilersiniz! Millete yeni bir dil öğretmek kadar güç bir görevle karşı karşıyayız." Bu esrarengiz görüşmenin neticeye varmasına bakarak, Padişah, İstanbul ve civar köylerin idari taksimatında, mahalli zabıta işlerinde değişimi emretti. Taşraya örnek teşkil etmesi bakımından İstanbul'dan başlanmalıydı. Bunun üzerine Anadolu'daki on sekiz eyaletin sayısı dörde indiriliyordu. Hizmet bakımından sınırlı bir merkeziyet usulünün uygulanması amaçlanıyordu.¹⁷²

Pek çok tımar savaşçıların değil, asker toplamadan gelir elde etmeyi sürdüren bürokratlar dâhil olmak üzere saray gözdelerine dağıtılıyordu. Tımarlar hukuki olarak devletin mülkiyetinde olmasına rağmen, özel mülk gibi işlem görmeye başlamışlardı. Bölgedeki vergi toplama imtiyazı en yüksek teklifi verene tevdi ediliyordu. Mültezim de devlete ödenen meblağın üstünde kar elde etmek için köylüye zulmediyordu. Böylece birçok muhitte ayanlardan oluşan toprak aristokrasisi zuhur etti. Ayanlar düzmece tapularla toprak sahibi olarak hem yerel hem merkezi hükümete kafa tutuyordu¹⁷³. Bu ise, merkezi hükümete siyasi kriz olarak geri dönmüş ve neticesinde taşra idari düzenlemesini doğuruyordu.

16. yüzyılın ortalarından itibaren tımar sisteminin bozulmasıyla iltizam usulüne geçiliyor ve taşra sisteminde önemli değişikliklere neden oluyordu. Valiler, eyalet askeri sisteminin bozulması hasebiyle kapı halkı tesmiye edilen askeri birim kuruyorlardı. Valiler zamanla

¹⁷⁰ Bilal Eryılmaz, *Tanzimat ve Yönetimde Modernleşme*, İşaret Yayınları, İstanbul, 2017, s. 23.

¹⁷¹ Kemal Karpat, *Osmanlı Devleti'nin Kısa Sosyal Tarihi*, Timaş Yayınları, İstanbul, 2019, s. 93.

¹⁷² Engelhardt, *Tanzimat ve Modern Türkiye*, Kaknüs Yayınları, İstanbul, 2017, s. 25.

¹⁷³ Roderic H. Davison, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Reform (1856-1876)*, Dergâh Yayınları, İstanbul, 2021, s. 37.

merkezden bağımsız hareket ediyorlar. Sancak beylerinin de işlerine müdahil oluyorlardı.¹⁷⁴ Bu ise merkezi hükümeti vilayet düzenlemeleri ve taksimatını hazırlamaya mecbur bırakıyordu.

17. yüzyılın ikinci yarısından itibaren vezirlerden beylerbeyi ve vali olanların sayısındaki artışa mukabil, vilayet sayısının ziyadeleşmiyor olması taşra idaresinin gündemine mühim bir meseleyi getiriyordu. Hükümet bahsi geçen kişileri tavzif edemeyince, bazı sancakları bağlı bulundukları eyaletlerden ayırarak mezkûr eşhasa geçim kaynağı olarak tevdi ediyorlardı.¹⁷⁵ İdari reformun gerçekleştirememesi sebebiyle idari taksimat yapılıyordu. Ayrıca Hükûmet, zamanın ve memleketin idrakine muvafık idari değişimi ifa edemeyince istikbalde idari, siyasi ve iktisadi istenmeyen neticeler husule getirecek başka bir gaileyi zuhura getirmiş oluyordu.

Merkezi hükümetin otoritesi taşrada giderek siliniyordu. Kendilerine “arpalık” olarak tahsis edilen sancaklara gitmeyip merkezde oturan vezirler; taşranın idaresini vekillerle önceleri “müsellim”, “kaymakam” sonraları “mütesellim” diye tesmiye edilen bölgesinin maruf ailelerine mensup kişiler eliyle yürütüyorlardı. 17. yüzyılda bu vaziyette idare edilen vilayetlerin sayısı artıyor, klasik dönem eyalet sayısı artmıyorken; eyalete bağlı sancakları sayısı mütemadiyen artıyor, bu meyanda vezirlerin atadıkları mütesellimler in sayısı da artıyordu.¹⁷⁶

17. yüzyılda devletin mühim makamları yüksek rayiç bedel üzerinden satılıyordu. Yüksek fiyattan alanlar, önceden ödedikleri parayı halktan fazlasıyla topluyorlardı. Çoğu zaman bu görevler başkasına da satılıyordu. Yeni satın alanlar halktan daha fazlasını toplamaya çalışıyordu. Bir taraftan Celâlilerin zuhuru bir taraftan ağır vergiler altında halk topraklarını terk ederek şehirlere yerleşiyordu¹⁷⁷. Bu ise gıda maddelerinin fiyatını artırıyor. Devleti hem iktisadi hem de idari ve içtimai tedbirlere zorluyordu.

18. yüzyıla gelindiğinde ise devlet kuruluş ve yükseliş devirlerindeki siyasi, iktisadi askeri ve içtimai gücünden çok şeyler kaybetmişti. İnhitat ve bocalama dönemine girmişti. Fetihler durduğu gibi mevcut halini muhafaza derdine düşmüştü. İdari taksimatta

¹⁷⁴ Mustafa Gençoğlu, “Osmanlı Taşra İdaresinde Yeniden Yapılanma” Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi 2(1): 30.

¹⁷⁵ Çadircı, 2017, s. 98 - 99.

¹⁷⁶ Çadircı, 2017, s. 99.

¹⁷⁷ Eryılmaz, 2017, s. 30.

bir önceki yüzyıla göre önemli değişiklik görünmemekle birlikte Anadolu ve Rumeli 28 eyalete taksim olunmuş vaziyetteydi.¹⁷⁸

Yeniçerilerin itaatsizlikleri ve israfları sebebiyle Osmanlı hazinesi sıkıntıya girerek halk adına bazı faydalı tedbirleri istimal edemiyordu. Müsadere sisteminin bir süre yeniçeri israfları yüzünden kaldırılamadığı emirnamelerde yer alıyordu.¹⁷⁹ Bu ise, iktisadi bunalımlara idari, mali düzenlemeleri icap ettiriyordu.

Tımarların kaderi, sipahilerin faaliyetleri ile birlikte büyüyen devlet ordusunun ihtiyacı olan mali kaynakları temin etmek için topraktan sorumlu, vergi tahsil edecek yeni muvazzafların atama teşebbüsünde bulunuluyordu¹⁸⁰

15. ve 16. Yüzyıllarda devlet büyüyor, iş hacmi artıyor, personel sayış ve bürokratik işlemler artıyordu. Avrupa'daki iktisadi ve içtimai gelişmeler de tesir edince uzman, ehliyet sahibi istihdam meselesi ortaya çıkıyordu.¹⁸¹ Bu ihtiyaç da idari reformu iktiza ediyordu.

Konsoloslar Gayr-i Müslim halkın menfaatlerini koruma adına valileri merkeze şikâyet ediyordu. Hükümet de işin aslını araştırmadan valileri ya görevden alıyor ya da başka yerlere atamaktaydı. Bu hususta Ali Paşa şöyle ifade eder. “ Osmanlı tebaasından haksız bir davası olan yahut haklı olarak ceza alan bir kişi konsoloslar nezdinde veya sefaretlerde resmi: bir dayanak, destek bulacağından emindir. Görevini hakkıyla yerine getirmek suretiyle bunların (konsolosların) hoşuna gitmemek bedbahtlığında bulunan bir vali ebediyen mahvolmuş demektir. Vekillerini atayan ve görevden alan artık padişah değildir.” Bu sözlerden de anlamaktayız ki devlet taşrada idari reformları uygularken rahat ve kendi başına bırakılmıyordu.¹⁸²

1856 fermanının belirleyici özelliği, idari, iktisadi ve adli organları yeniden düzenlenmesiyle vilayet, liva ve nahiye seviyesindeki Müslim özellikle gayriMüslimlerin idareye iştiraklerinin teminidir. 1861 de çıkan nizamnameyle, Cebel-i Lübnan'da bu idari

¹⁷⁸ İbrahim Yılmaz Çelik, *XIX. Yüzyılın İlk Yarısında Diyarbakır Eyaletinin İdari Yapısı ve İdari Taksimatı*, Tarih Araştırmaları Dergisi, Cilt. 18, Sayı. 29, 1996, s. 218.

¹⁷⁹ Engelhardt, 2017, s. 27.

¹⁸⁰ Karpat, 2019, s. 95.

¹⁸¹ Akyıldız, 2003, s. 20.

¹⁸² Akyıldız, 2003, s. 79.

sistem yürürlüğe konuyordu. Avrupalı devletler bu sistemin tüm vilayetlerde uygulanmasını istemesine mukabil Osmanlı yönetimi mezkûr vilayette tatbik ediyordu.¹⁸³

Bozulan mali düzeni tesis etme gayesiyle tavgiz edilen Muhassıllar birçok idari düzenlemeye eyalet sancak tevgih atını mücbir kıldı. İmparatorluğun kuruluşundan muhasıllığın oluşturulduğu 1840 yılına kadar eyalet ve sancaklarda mali-idari-askeri görev yüklenmiş vali ve sancakbeyi bulunuyordu. Merkezden atanan muhasıllık ile vali ve sancak Beyi'nin mali yetkileri kalmıyordu. Ziyadeleşmesi icap eden vergi azaldığı gibi zamanında hazineye ulaşmadı. Muhassılları yolsuzluk kervanına katılmasını beraberinde getirdi. Muhassıllık alanını daraltmak için yapıla idari taksimat da miras kaldı¹⁸⁴

Gülhane Hat-ı Hümayununun ilanı ve 1840 yılı Osmanlı Devleti'nin idari ıslahat ve taksimatının uygulandığı devirlerin başı oldu. Mevcut hazır bir program olmayışı, idareyi istimal edecek ehliyetli memur bulunmayışı, milletin nasıl tepki vereceği bilinmemesi, idari ıslahatlar memleketin her tarafında hem zamanda tatbik edilemedi. Hükûmet hâkimiyetinin kavi olduğu yakın eyaletler başta olmak üzere Bursa, Ankara, Aydın, İzmir, Konya, Sivas gibi yerlerde mal-mülk ve nüfus sayımı yaptırılarak fiiliyata geçirildi. Trabzon eyaletinde de öncelik verildiyse de verilen tepki üzerine bir süre ertelendi. Eyaletlerin sınırlarında değişiklik yapılarak işe başlandı. Bazı sancaklar bağlı bulundukları eyaletlerden alınarak yeni eyaletler oluşturuldu. Eyalet ve sancak idaresi yeni baştan düzenlendi¹⁸⁵

Osmanlı devletinin klasik taşra idaresinde eyaletlerin yöneticisi vali, Paşa sancağı tesmiye edilen sancakta ve özelde ise sancağın da merkezi olan merkez kazada meskûn olurdu. Ekseriyette üst düzey de muvazzaf da merkez kazada oturarak eyaleti yönetirdi. Haliyle siyasi iktisadi ve içtimai müesseseler de burada temerküz ederdi. Merkez kazadan uzak olan diğer sancaklarda meskûn mahaller ise bu imkânlardan mahrum kalmaktaydı. 19. Yüzyılda idari sahada yapılan ıslahatlar ise devlet-toplum münasebetlerinde yeni bir dönemi başlangıcı sayılıyordu.¹⁸⁶ Bu yeni biçimlendirme sürecinde Osmanlı devleti

¹⁸³ Ortaylı, 2020, s. 497.

¹⁸⁴ Musa Çadircı, *Tanzimat Sürecinde Türkiye Ülke Yönetimi*, İmge Kitabevi 2017, s. 262 - 263.

¹⁸⁵ Çadircı, 2007, s. 260.

¹⁸⁶ Necmettin Aygün, *Osmanlı Devleti'nde İdari Düzenlemelerin Taşradaki Yansımaları (1840-1918)*, *Karadeniz Araştırmaları*, 2010, sayı 26, s. 73.

içindeki değişik toplumların da birbirleriyle olan münasebetleri, devletin idari boyutunu şekillendiriyordu.¹⁸⁷

Taşradaki en küçük birimden sancak merkezine varıncaya kadar idare meclisleri, belediye, esnaf ve ticaret odaları gibi örgütlerde halka, temsilcileri (ayan ve eşraf) aracılığı ile belirli nispette yetki veriliyordu. Taşrada teşkil edilen Tanzimat kurullarında tavzif edilen ve bu kurullara seçilen ayan ve eşraf resmi bir konum elde ederek söz sahibi olmaya, hak aramaya; merkezden uzakta kalan meskûn mahallerin sözcüsü olmaya devam ettiler. Yetişmiş idareci ve memur eksikliği gibi sebeplerle devlet, Tanzimat esaslarına muhalif olarak taşrada ayan ve eşrafın kökleşmiş nüfuzundan istifade etmek zorunda kalıyordu. Mahalli eşraf, bu kurullar sayesinde eskiden olduğu gibi hâkimiyetlerini devam ettirmek ve sahip oldukları iktidarı kaybetmemek için idari düzenleme ve taksimata müdahale ederek bulundukları bölge üzerindeki konumlarını muhafaza etme gayretinde oluyorlardı.1847 yılında Tanzimat yeniliklerinin Trabzon Vilayetinde tatbik edilmeye başlamasıyla, Vilayet İdare Meclisi 1847 yılından 1870'lere kadar vilayetteki yerleşmelerin hangilerinin sancak; hangilerinin de kaza veya nahiye olması gerektiği üzerinde müzakerelerde bulunarak birtakım kararlar almış görünüyordu. Yerel ayan ve eşraf bu kararlarda etkili oluyorlardı.¹⁸⁸

Ünye'de idari taksimatın gerekçelerinden ve aşamalarından birisini de Meydan karyesinin Fatsa'dan ayrılarak Ünye'ye ilhakı meselesinde görülüyordu. Bu istek taşradan yani ahaliden geliyordu. Ahaliden gelen bu isteğe Merkezi hükümet kayıtsız kalmadı. Ahalinin kaza merkezine gidip gelmesini, yol şartlarını ve askeriyenin durumunu dikkate aldığı görülüyordu. Trabzon vilayeti idare meclisinden Dâhiliye Nezaretine gönderilen 1310/1893 tarihli mazbatada: Canik Sancağı dâhilindeki Fatsa Kazası'na bağlı Meydan karyesinin, kaza merkezine uzak olduğu ve yolculuğun zor yapıldığı, kaza merkezine gidip gelmekte müşkülât çekildiği anlatılıyordu. Meydan karyesinin yakın olan Ünye Kazası'na bağlanmasının ahali tarafından istenildiği, yetmiş bir hane ve dört yüz elli altı nüfustan ibaret olan köyün Fatsa'ya dokuz saat, Ünye'ye altı

¹⁸⁷ Nizam Önen - Cenk Reyhan, “Osmanlı Mülki İdareindeTanzimat Düzenlemeleri Üzerine Bir Değerlendirme (1839-1859)”, KÖK Sosyal ve Stratejik araştırmalar Dergisi, c.XI. s, I (Bahar 2009), s. 9.

¹⁸⁸ Aygün, 2010, s. 73.

saat mesafede olduğu cihetle Fatsa'dan ayrılıp Ünye'ye bağlanmasının uygun olacağı bildiriyordu.¹⁸⁹

Trabzon Vilayetinden Dâhiliye Nezareti'ne gelen tahriratta idari taksimatin gerekçeleri anlatılmaktadır. Dâhiliye Nezareti'nin yaptığı taksimata karşılık dönemin valisi kendisinin, halkın talep ve görüşlerini ileri sürüyordu. Anadolu Vilayeti Umum Müfettişi Şakir Paşadan gelen tahrirata göre Canik Sancağına bağlı Fatsa ve Terme kazalarının ihata ettiği alan ve nüfus itibariyle idareyi taşıyamadığı, bunların nahiye halinde Ünye ve Çarşamba kazalarına ilhak edilerek tasarruf edilmesi gerektiği belirtiliyordu. Yalnız Canik Liva idare meclisinden alınan mazbatada Fatsa Kazasının lağvedilmesinin uygun olmadığı, Termenin Ünye'ye yakın birkaç köyden başka nahiye halinde Çarşamba'ya ilhakıyla tasarruf edilebileceği mütalaası beyan ediliyordu. Bazı kazaların ayrılması, nahiye halinde başka kazalara ilhakı padişahın onayına sunulmuştu. Ayrıca Termenin kaza halinde kalması için halkın vilayete ve merkezi idareye müracaatları bilinmektedir.¹⁹⁰

2.2. ÜNYE'NİN İDARİ TAKSİMATI

Kazaların idari taksimatinin gerekçelerinin başında, Kadının kazaya hâkimiyetinin temin edilmesi ve reayanın da kadıya vasıl olabilmesi düşünülmeye gelmektedir. Kazalar bölgesinin idari merkezi olduğu kadar iktisadi merkezi de idiler. Kazalar sınırlarını çizdikleri bölgenin ekonomik hayatının merkezleri olması hasebiyle hem ahalinin hem de devletin ekonomik durumuna hayatiyet kazandıran yerlerdi. Taksimatta iktisadi durumun hayati öneme haiz olduğu görülmektedir. Devlet mahsup edeceği geliri de kazalardan ve yakın havaliden tahsil edeceğinden kazaların taksimatında bu durumu göz önünde bulundurmuştur.¹⁹¹

19. yüzyılda Ünye'nin Sivas Vilayeti ve Trabzon Vilayeti'ne bağlı Canik Sancağı Kaza'sı olduğunu, 1864-1867 tarihlerinde sancak statüsüne yükseldiğini arşiv belgelerinden müşahade edilmektedir. Canik Sancağının 19. yüzyılın ilk yarısına kadar Sivas Vilayetine bağlı; bu tarihlerden sonra da Trabzon Vilayeti'ne sınırlarına dâhil olduğu, bazen de müstakil mutasarrıflık haline dönüştüğünü birinci el kaynaklardan öğrenmekteyiz. Canik

¹⁸⁹ BOA, DH. MKT. 7/ 51, 14/N/1310 (01 Nisan 1893).

¹⁹⁰ BOA, DH. TMIK. S. 19/ 11, 07/M/1316 (27 Mayıs 1898).

¹⁹¹ Yasemin Beyazıt, "Osmanlı'da Kaza Sınırlarını Belirleyen Temel Etkenler", *Doğu-Batı Dergisi*, *Osmanlılar* - 3, c. 53, s. 78 - 92.

Sancağı'nın bu idari taksimatının siyasi, iktisadi, içtimai, coğrafi ve asayiş gerekçelerinden kaynaklandığı görülmektedir.

Tablo 3: Ünye İdari Taksimatının Tarihsel Gelişimi

Ünye		Statüsü	Bağlı Bulunduğu Sancak/Eyalet	
	Yıllar	Kaza	Sancak/Liva	Eyalet/Vilayet
1	1413-1485	Nahiye-i Ünye	Canik	Sivas(Rum)
2	1520-1609	Kaza-i Ünye	Canik	Sivas(Rum)
3	1653	Ünye	Canik	Sivas ¹⁹²
4	1717-30	Ünye	Canik	Sivas ¹⁹³
5	1760	Ünye	Canik	Trabzon ¹⁹⁴
6	1796-97	Ünye	Canik	Trabzon ¹⁹⁵
7	1824	Ünye	Canik	Trabzon
8	1831	Ünye	Canik	Sivas ¹⁹⁶
9	1846	Ünye	Canik	Trabzon ¹⁹⁷
10	1846-47	Ünye	Canik	Trabzon ¹⁹⁸
11	1849	Ünye	Canik	Trabzon ¹⁹⁹
12	1850-64	Ünye	Canik	Trabzon ²⁰⁰
13	1862	Ünye	Canik(Mutasarrıflık)	Trabzon ²⁰¹
14	1864	Ünye	Canik	Trabzon ²⁰²
15	1865	Ünye	Canik	Trabzon ²⁰³
16	1866-67		Ünye Sancağı ²⁰⁴	
17	1864-70		Ünye Sancağı ²⁰⁵	
18	1869	Ünye	Canik	Trabzon ²⁰⁶
19	1870	Ünye	Canik	Trabzon ²⁰⁷
20	1871	Ünye	Canik	Trabzon ²⁰⁸

¹⁹² Öz, 1999, s. 38.

¹⁹³ Fahameddin Başar, *Osmanlı Eyalet Tevcihatı* (1717-1730), TTK, Ankara, 1997, s. 19.

¹⁹⁴ Ela Özkan, *19. Yüzyılda Osmanlı Devleti'nin İdari Taksimatı, (1839-1914)* Hiperyayın,2020, İstanbul, s. 123.

¹⁹⁵ TŞS, 1946, 29/b.

¹⁹⁶ Fazıl Akbal, "1831 Tarihinde Osmanlı İmparatorluğundaki İdari Taksimat ve Nüfus", *Belleten*, C.XV S 60, T.T.K, Ankara, 1951, s. 623.

¹⁹⁷ Orhan Kılıç, "*Osmanlı Dönemi İdari Uygulamalar Bağlamında Canik'in Yönetimi ve Yöneticileri*", (Edt. Cevdet Yılmaz) *Geçmişten Geleceğe Samsun Sempozyumu*, Samsun: Samsun Büyükşehir Belediyesi, 2006, s. 36

¹⁹⁸ Tekindağ, M. C.Şehabettin, "Trabzon", *MEBİA*. XII/I, İstanbul,1979, s. 468

¹⁹⁹ BOA, A.MKT, 231/18 (1265/1849)

²⁰⁰ Salname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniye, 1850-1864 Tarihleri Arasında Devlet Salnameleri

²⁰¹ Tönük, 1945, s. 131.

²⁰² Tönük, Ankara, 1945, s. 166.

²⁰³ Salname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniye, Def'a 20, s. 169.

²⁰⁴ Salname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniye, Def'a 21, s. 169; Salname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniye, Def'a 22, s. 179

²⁰⁵ Özkan, 2020, s. 213; Salname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniye, 1864 - 1880 Tarihleri Arasında Devlet Salnameleri

²⁰⁶ TVS. Def'a 1, s. 143.

²⁰⁷ TVS. Def'a 2, s. 187.

²⁰⁸ TVS. Def'a 3, s. 203.

21	1872	Ünye	Canik	Trabzon ²⁰⁹
22	1873-1877	Ünye	Canik(M.Mutasarrıflık) ²¹⁰	
23	1879-1908	Ünye	Canik	Trabzon ²¹¹
24	1910	Ünye	Canik(Mutasarrıflık) ²¹²	

2.2.1.XIX. Yüzyıl Öncesinde İdari Taksimat

Ünye nahiyesi 15. ve 16. yüzyıllarda merkez kasaba ile beraber bir kale ve on köyden oluşuyordu. 16. yüzyılda küçük kent görünümünü alırken, liman ve pazar ekonomisine sahip oluyordu. 18. yüzyıllarda adından gemicilik ve denizcilikle adından söz ettiriyordu.²¹³ Nâhiye-i Ünye (1456-1490) Canik Sancağı ile beraber Rum Eyaletine bağlıydı. (1515-1530) tarihlerinde ise Kazâ-i Ünye, yine Canik Sancağı ile beraber Rum Eyaletinin sınırlarına dâhil oluyordu.²¹⁴

Ünye Kazası'nın 1455-1520 tarihlerinde Canik Sancağı'na bağlı bulunduğunu tahrir defterlerinden müşahede ediyoruz. Sancağın idari taksimatında görülmektedir. (1455-1520)²¹⁵

Tablo 4: 1455-1520 yıllarında Ünye İdari Taksimatı

1455 ²¹⁶	1485 ²¹⁷	1520 ²¹⁸
Vilayet(Nahiye)-i Ünye	Nahiye-i Ünye	Kaza-i Ünye

Kaynak: Önen, Reyhan, 2011, s. 227-229; Mehmet Öz, *XV ve XVI. Yüzyıllarda Canik Sancağı*, Ankara, 1999, s.38.

²⁰⁹ TVS. Def'a 4, s. 203.

²¹⁰ TVS. Def'a 5 s. 208.

²¹¹ TVS. Def'a 11, s. 241.

²¹² BOA, DH. MUİ, 30-2/26 (6 Mart 1326).

²¹³ Rıza Karagöz, “Canik'in İdari Yapısı ve İdarecileri”, *İlkçağlardan Cumhuriyete Canik*, Edt. Cevdet Yılmaz, Canik Bal. Kültür Yay. No. 3, Samsun, 2011, s. 125.

²¹⁴ Tahir Sezen, *Osmanlı Yer Adları*, T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, Yayın No: 26 Ankara, 2017, s. 780.

²¹⁵ Öz, 1999, s. 38

²¹⁶ Öz, 1999, s. 38.

²¹⁷ Öz, 1999, s. 38.

²¹⁸ Öz, 1999, s. 38.

Ünye'nin dâhil olduğu Rum Beylerbeylik/ Eyaleti 1413 yılında sonradan mülhak bulunacağı Trabzon Eyaleti ise, 1578 yılında ihdas olunuyordu.²¹⁹

Osmanlı Devleti sınırlarına 1419 yıllarında dâhil olan bölge Canik idari yapılanmasıyla 17. yüzyıl ortalarına kadar Rum (Sivas) eyaletine raptedilmiştir. Rum Beylerbeyliği'nin ihdası sırasında müstakil sancak olmayan Canik'in Amasya şehzade sancağına mülhak olduğu, I. Selim döneminde ise Rum Beylerbeyliği'ne bağlanmıştır. II. Bayezid devrinde Trabzonla beraber Erzincan Vilayetine bağlandı. 16. yüzyıl sonlarında sancakta ayaklanmalar ve celali isyanları baş göstermiştir. Siyasi, iktisadi ve coğrafi bakımdan Osmanlı Devleti için mühim bir mevkie sahip olan sancak, isyanlardan büyük zarar görmüştür.²²⁰

Canik Sancağı Muhassıllık olarak 1760'larda Trabzon Eyaletine dâhil edilmiştir.²²¹ 18. yüzyıldan itibaren Caniklizedelerin idaresinde sancak hak ettiği yere gelmiştir. Önemli bir limana sahip olan sancak savaşlarda ve göçlerde büyük katkı sağlamıştır. İktisadi, içtimai açıdan gerekli öneme haiz olan sancak ticari olarak da büyük gelişme sağlamıştır.²²²

Canik Sancağı; Rum Beylerbeyliğinin 1520 yılında altı sancağından birisi, 1568 de sekiz sancağından birisi, 1609 yılında sekiz sancağından birisi, 1653 yılında ise Sivas Eyaleti'nin sekiz sancağından birisi idi. 1730 yıllarında yine eyaletin yedi sancağından biri durumunda idi.²²³

Osmanlı 15. yüzyıldan itibaren Anadolu'nun tamamına "iklim-i Rum, memleket-i Rum", Amasya –Tokat-Sivas muhitine de "Rumiyye-i Suğra" ismiyle zikredilir. Sivas 1493 tarihinde Yıldırım tarafından Osmanlıya bağlanmış ve bölge, 1413 te idari eyalet olarak teşkilatlandığından "Vilayet-i Rumiyye-i Suğra" olarak tesmiye edilir. Beylerbeylik merkezinin Amasya ve Tokat arasında değişmekle birlikte Paşa sancağının Sivas'ta kaldığı görülür. Eyalet merkezinin Sivas'ta kalmasında, iktisadi ve içtimai meselelerden dolayı Tokat bölgesinde çıkan isyanların tesiri görülür. Osmanlı Devleti'nin gerekse dış dünyada meydana gelen içtimai ve iktisadi gelişmeler sebebiyle önemli ölçüde eyaletin

²¹⁹ Baykara, 2019, s. 89 - 90.

²²⁰ Osman Köse, "Canik'in Osmanlılara Geçışı ve Canik'te İktisadi Hayat " Edit. Cevdet Yılmaz, *İlkçağlardan Cumhuriyete Canik*, Canik Bel. Yayınları, Samsun, 2012, s. 102.

²²¹ Mehmet Beşirli, *XIX Yüzyılda Samsun Şehri*, Samsun, 1993, s. 33.

²²² Köse, 2012, s.102.

²²³ Öz, 1999, s. 39.

kaza sayısı artmış ve 17. yüzyıldan itibaren de Sivas Eyaleti namıyla tesmiye edilmiştir. Canik sancağı da 1760 ta muhassıllığa dönüştürülerek Trabzon eyaletine bağlanmıştır. Trabzon Valisi Canikli Ali Paşa'nın 1779 da isyan etmesiyle sancak tekrar Sivas eyaletine bağlanmıştır. Tanzimat'ın 1848-1850 idari taksimatı ile Canik Sancağı yeniden Trabzon eyaletine bağlanır. ²²⁴

Ünye Kazası İdari Taksimatı 1455,1485,1520,1576 yıllarında köylerdeki hane mevcutları gösteriliyordu. ²²⁵

Tablo 5: 1455-1520 yıllarında Ünye İdari Taksimatı

	İskân Yeri	1455	1485	1520	1576
1	Akçakilise	64	97	90	182
2	Akkilise	32	32	25	96
3	Cöğden / Cüğri	93	98	74	172
4	Derekale	100	124	111	376
5	İncirlü	53	53	47	167
6	Kurna	73	70	84	200
7	Saylan	69	72	71	314
8	Yavı	28	34	36	144
9	Zara	14	19	27	59
10	Zenbek	25	34	35	91

Kaynak: Öz, 1999, s.197.

Canik Sancağı 19. yüzyılın yarısına kadar Sivas Eyaleti (Vilayeti)' ne mülhak bulunduğu, Ünye de bu zaman zarfında mezkûr sancağa bağlıdır.

Ünye; Canik Sancağı'nın 1576 yılında yedi kazasından bir tanesi, 1590 da yedi kazası içerisinde, 1637 yılında yedi kazasından birisi, 1642 yılında yedi kazası arasında, 1732 yılında yine sancağın yedi kazasından birisi durumunda idi.

Canik Sancağı İdari Taksimatı: Kazalar ve Bağlı Nahiyeleler (1576-1642)²²⁶

²²⁴ Ali Açıkcel, "Rum Eyaleti", *TDVİA*, C. 35, İstanbul 2008, s. 225 – 226.

²²⁵ Öz, 1999, s. 197.

²²⁶ Öz, 1999, s. 39. *, Ünye, Terme ve Arım (Çarşamba) kazaları kendir haslarına tabi oldukları için bu kazalara nüzul tevziatı listelerinde (1590-1637) raslanmıyor.

Tablo 6: Canik Sancağı İdari Taksimatı: Kazalar ve Bağlı Nahiyeler

	1576 ²²⁷	1590 ²²⁸	1637/38 ²²⁹	1642 ²³⁰	1732 ²³¹ K. Çelebi
1	Ünye	*	Ünye	Ünye	Ünye

Kaynak: Öz, 1999, s.39.

1642 yılında Ünye kazasının kırk bir adet köyü bulunmakta idi. ²³²

Tablo 7: 1642 Ünye Kazası İdari Taksimatı

Ünye Nefs-i Kasaba-i	Girihdenlü İncirlü (İncirli Mevkii)	Öküzgözlü.İncirlü
Ağcakilise(Akse)	Göbeği	Sayaca
Ahalü(Ahalu)	Göbi (GöbühMah)	Saylan
Akpınar	Hüsamlu	Serraclu(Saraçlı Mah)
Bayrakça	İmanlu	Sevdeşlü
Bazmanlu	İslamlu	Söğüt
Bekirköyü	Karaisalu	ŞeyhlüKalederesi
Cinis	Kestanlu	Şihnalı
Çakarlu	Köselü	Yadigarlu
Çilingürlü	Kurna Nam-ı diğer Çukurlu (Kurna Mevkii)	Yalağuzlu
Çöreği Nefs-i (Çöreği)	Mişe	Yassıbağçe
Durmuşlu	Müheyyalu İncirlü(İncirli Mevkii)	Yavı
Eğlencelü(Eğlenceli Mevkii)	Natırlu (Nadırlı Mevkii)	Zenbek(Aydıntepe Mah)
Eyyüblü(Eyüplü Mevkii)	Nefesboylu	

Kaynak: Mehmet Öz, *Orta Karadeniz Tarihinin Kaynakları VIII Canik Sancağı Avarız Defterleri (1642)*, Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2008, s.249.

Ayrıca Ünye'nin bağlı bulunduğu Canik Sancağının 16. yüzyılda Anadolu sancakları arasında olduğunu, Tapu ve Kadastro Genel Müdürlüğü arşivindeki Hicri 984 yılı, 33 numaralı tahrir defterlerinde kayıtlıdır. Sancağın da yedi kazasından üçüncüsünü Ünye olarak görmekteyiz. Canik Sancağı'nın yedi kazasından birinin Ünye olduğu müşahade

²²⁷ Öz, 1999, s. 39; TK 33,1576 Defteri.

²²⁸ Öz, 1999, s. 39; BOA,MM457,1590 yılı nüzulünün tevziat ve tahsilat cedveli (L.Güçer, Hububat Meselesi, s. 161-162).

²²⁹ Öz, 1999, s. 39; BOA, K.Kepeci, *Mevkufat*, 2583, 1637/38 (Güçer, s. 207).

²³⁰ Öz, 1999, s. 39; BOA, MM, 3880, MM 268, MM 458, 1642 tarihli defterler.

²³¹ Öz, 1999, s. 39; Kâtip Çelebi, *Cihannüma*, Müteferrika Baskısı, İstanbul, 1145/1732, s. 623.

²³² Mehmet Öz, *Orta Karadeniz Tarihinin Kaynakları VIII Canik Sancağı Avarız Defterleri (1642)*, Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2008, s. 249.

edilir. (H.984/M.1576/1577)²³³ Canik Sancağının yine 1717-1730 yılları arasında Sivas Eyaleti'nin altı sancağından biri olduğunu görülmektedir.²³⁴

2.2.2. 1831-1839 Tarihlerinde İdari Taksimat

Ünye, 19. yüzyıl başlarında yine Sivas Eyaletine bağlı olan yedi sancaktan biri olan Canik Sancağı sınırları içinde bulunuyordu.²³⁵

Ünye Kazan'ın ve bağlı olduğu Canik Sancağı'nın 1831 idari taksimatında Sivas Eyaleti'ne mülhak bulunduğu, ancak 1847-50 idari taksimatında sancağın, Sivas Vilayeti dâhilinde bulunmadığı görülmektedir.

1830-1831 yıllarında Canik Sancağı'nın tahrir ve nüfus kayıtlarına göre Sivas Eyaleti sınırları içinde idi. Tanzimat uygulamalarında getirilen mutasarrıflar atamasında gözetilen esaslardan birisi de mutasarrıfları yerel hanedandan olmamasıydı. Bu durumun sancak idaresine yansması görülmüyordu.²³⁶

1831 tarihinde Eyalet- Sivas (Rum) sancaklarının Amasya ile yedi tanesinden birinin Ünye'nin bağlı bulunduğu Canik Sancağıydı.²³⁷ 1837 tarihi Defter-i Liva-i Canik' e göre Canik Sancağı'na bağlı Ünye Kazasıdır. 1847 öncesinde Sivas Eyalet statüsünün devam ettiğini ve Canik Sancağı'nın da salname kayıtlarında eyaletin sınırları dâhilinde olmadığını görüyoruz.²³⁸

Devlet Salnamesi kayıtları incelendiğinde; 1847-1850 tarihli Eyalet- Sivas (Rum) sınırlarında Amasya'nın bulunduğunu ancak Ünye'nin bağlı bulunduğu Canik Sancağı'nın eyalet sınırları dâhilinde bulunmadığı görülmektedir.²³⁹

2.2.3. 1839-1850 Tarihlerinde İdari Taksimat

Ünye'nin bağlı bulunduğu Sivas Eyaleti 1848-1850 yıllarında dört sancağa indirilmiş olup, eyaletin eski sancağı Canik, Trabzon Eyaletine bağlanmıştır.²⁴⁰ 17. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Trabzon Eyaleti'nden, Eyalet-i Batum namı diğer Trabzon şeklide bahsedilmektedir. 17. yüzyılın ortalarında, Canik Sancağı 1760 da Trabzon Eyaleti'ne

²³³ Baykara, 2019, s. 177.

²³⁴ Başar, 1997, s. 19.

²³⁵ Baykara, 2019, s. 109.

²³⁶ Karagöz, 2011, s.130.

²³⁷ Akbal, 1951, s. 626.

²³⁸ Özkan, 2020, s. 116.

²³⁹ Salname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniye, 1847-1850.

²⁴⁰ Özkan, 2020, s.116; Açikel, 2008, s. 226.

katılmıştır. 19. yüzyılda Trabzon Eyaleti'nin güney kıyılarında idari düzenlemeye gidilmiştir.²⁴¹ 1846-1847 yıllarında Canik Sancağı Trabzon Eyaleti'ne bağlıdır.²⁴²

Canik Sancağı'nın idari taksimat gerekçelerinden birisi de Orta Anadolu'yu Karadeniz iskelelerine bağlayan meşhur Bağdat yolu üzerinde olmasıydı. Diyarbakır, Malatya, Sivas, Tokat, Samsun üzerindeki karayolunu denizle Karadeniz ve Trabzon Limanlarına bağlıyordu. Dolayısıyla hem Sivas hem de Trabzon Eyaleti ile doğrudan iktisadi bağlılık idari bağlılığı da zaruri kılıyordu.²⁴³

1264/1848'de Trabzon Eyaleti Livaları; Canik, Ordu, Karahisar-ı Şarki, Gümüşhane, Gönve olarak taksim olunduğu görölüyordu. Ayrıca Canik Sancağı Kaymakam tarafından idare ediliyordu. Ünye'nin de Canik Sancağı'na mülhak olduğu görölüyordu.²⁴⁴

1265/1849' da Trabzon Eyaleti Livaları; Canik, Ordu, Karahisar-ı Şarki, Gümüşhane, Gönve olarak taksim olunuyordu. Yine Canik Sancağı Kaymakam tarafından idare ediliyordu.²⁴⁵

1849 yılındaki belgede Trabzon, Canik, Gümüşhane, Ordu, Batum livaları Trabzon Eyaleti'ne bağlıydı.²⁴⁶

1847-1850 Tarihlerinde Trabzon Eyaleti Livalarının Ordu ile altı livadan birinin Canik olduğu görölmekteydi.²⁴⁷

19. yüzyıl ortalarındaki idari taksimatı 1263'ten itibaren çıkan Salname-i Devlet-i Aliye-i Osmaniye'lerden takip edilebilmektedir. 1266/1850 Salnamesinde bütün ülkenin eyalet, sancak ve kaza- nahiyeleri sıralanıyordu.²⁴⁸

1266/1850' de Trabzon Eyaleti Livaları; Canik, Ordu, Karahisar-ı Şarki, Gümüşhane, Trabzon ve Gönve olarak taksim olunuyordu. Trabzon'un kaza adedi 67 idi. Trabzon'a mülhak Canik Livası; Samsun maa Bafra, Alaçam maa Hisarcık, Kavak, Arım maa

²⁴¹ Özkan, 2020, s. 123.

²⁴² Tekindağ, M. C. Şehabettin, "Trabzon", *MEBİA*. XII/I, İstanbul, 1979, s. 468

²⁴³ Karagöz, 2011, s. 130.

²⁴⁴ *Salname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniye*, (1264) Def'a 2, s. 80-118.

²⁴⁵ *Salname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniye*, (1265) Def'a 3, s. 80.

²⁴⁶ BOA, A.MKT, 231/18 (H.1265/M.1849).

²⁴⁷ *Salname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniye*, 1847-1850.

²⁴⁸ Baykara, 2019, s. 119.

Çarşanba, Akçay maa, Ceviz deresi, Keş deresi, Ünye, Fenaris maa İfraz, Fatsa maa Çöreği ve Satılmış, Ayvacık maa Terme, Ökse, Nahiye-i Meydan, Serkeş görülüyordu.²⁴⁹

2.2.4. 1850-1864 Tarihlerinde İdari Taksimat

Ünye kazası Canik Livasının bağlı olduğu Trabzon Vilayeti bu taksimatta yer alan 40 vilayetten biri olarak yerini alıyordu. Önceki yılın taksimatında yer alan Gönye Lazistan Liva'sının kazası oluyor, Bucak da yeni liva olarak ilhak oluyordu. Canik ise, statüsünü koruyordu.²⁵⁰

1267/1851' de Ünye; Canik Sancağı'na, Canik Sancağı da Trabzon Eyaleti' ne bağlıydı. Sancak Kaymakam tarafından idare ediliyordu.²⁵¹

Bu taksimat 1268/1852-1270/1854 tarihleri arasında aynı şekilde devam etti. Trabzon Eyaleti Livaları; Canik (Kaymakam idare ediyordu)Ordu, Karahisar-ı Şarki, Gümüşhane, Lazistan (Mutasarrıf idare ediyordu) olarak taksim olunuyordu.²⁵²

1271/1855' te Canik Livası'nın dokuz kazası vardı. Samsun, Ünye ma'a nevahi, Terme ma'a Akçay, Fatsa maa nevahi, Kab-ı Maden, Kavak, Çarşanba, Bafra ma'a Alaçam, idi.²⁵³

Devlet Salnamesi kayıtlarında 1850-1864 Tarihlerinde Trabzon Eyaleti Livaları Ordu ile beraber livaların yedi tane olduğu Canik Sancağı'nın da içinde bulunduğu görülüyordu.²⁵⁴

1855-1856 tarihlerinde Trabzon Vilayetinin beş sancağından biri Canik Liva'sıdır. Canik Livası'nın kazaları arasında ise Ünye ve Fenaris bulunmaktadır. Bu sırada Ünye'de 10 mahalle ve 123 köy bulunuyordu.²⁵⁵

1273/1856 tarihli Devlet Salnamesi kayıtlarında Canik Sancağı'nın Trabzon Eyaleti sınırlarında bulunduğunu ve yine Sancağın on dört kazasından birinin Ünye ve nahiyeleri

²⁴⁹ *Salname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniye*, (1266) Def'a 4, s. 80.

²⁵⁰ Özkan, 2020, s.166.

²⁵¹ *Salname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniye*, (1267) Def'a 5, s. 73.

²⁵² 1268/1852' de Ünye; Canik sancağına, Canik sancağı da Trabzon Eyaleti' ne bağlıydı. Sancak Kaymakam tarafından idare ediliyordu *Salname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniye*, Def'a 6, s.72. 1268/1852. 1269/1853' de Ünye; Canik sancağına, Canik sancağı da Trabzon Eyaleti' ne bağlıydı. Sancak Kaymakam tarafından idare ediliyordu *Salname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniye*, Def'a 7, s.74. 1270/1854' de Ünye; Canik sancağına, Canik sancağı da Trabzon Eyaleti' ne bağlıydı. Sancak Kaymakam tarafından idare ediliyordu *Salname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniye*, Def'a 8, s. 81. 1270/1854.

²⁵³ *Salname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniye*, (1271) Def'a 9, s. 91.

²⁵⁴ *Salname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniye*, 1850-1864.

²⁵⁵ Çadırcı, 2011,s. 83-98.

olduğu görünüyordu. Aynı zamanda sancağın diğer kazaları içinde Ceviz deresi, Keş deresi, İfraz ile beraber Fenaris olduğu nahiye olarak da Meydan görülüyordu.²⁵⁶

1272/1856' da Trabzon'a mülhak Canik Livası; (14)Samsun, Bafra, Alaçam ma'a Hisarcık, Kavak, Arım ma'a Çarşanba, Akçay maa Tirme, Ceviz deresi, Keş deresi, Ünye ma'a nevahi, Fenaris maa İfraz, Fatsa maa Çöreği, Satılmış, Kab-ı Maden, Ayvacık, Ökse, Nahiye-i Meydan, Serkeş'tir.²⁵⁷

1275/1859' da Canik Livası, Trabzon Eyaleti'ne bağlı bulunuyordu. Canik, Mutasaarrıf tarafından idare ediliyordu.²⁵⁸ 1276/1860' da Trabzon Eyaleti' ne mülhak Canik Livası'nın on dört kazası bulunuyordu. Bunlar, Samsun, Bafra, Alaçam ma'a Hisarcık, Kavak, Arım ma'a Çarşanba, Akçay ma'a Tirme, Ceviz deresi, Keş deresi, Ünye ma'a nevahi, Fenaris ma'a İfraz, Fatsa ma'a Çöreği, Satılmış, Kab-ı Maden, Ayvacık, Ökse, Nahiye-i Meydan, Serkeş'ti.²⁵⁹

1860 tarihli belgede²⁶⁰ Valilerin senede bir, Vilayet kaymakamlarının altı ayda bir, kaza müdürlerinin de üç ayda bir maiyetindeki muhit ve birimi teftiş etmelerini isteyen emirnamenin gereği Trabzon Eyaleti Valisi Cemal Paşa'ya bildirilmiş, yaptığı teftiş sonrası gerekli merkeze ulaştırılmıştır.²⁶¹

1278/1861' de Trabzon Eyaleti'ne mülhak Canik Livası; Samsun, Bafra, Alaçam ma'a Hisarcık, Kavak, Arım ma'a Çarşanba, Akçay ma'a Tirme, Ceviz deresi, Keş deresi, Ünye ma'a nevahi, Fenaris ma'a İfraz, Fatsa ma'a Çöreği, Satılmış, Kab-ı Maden, Ayvacık, Ökse, Nahiye-i Meydan, Serkeş görülüyordu. Arım Çarşanba ile beraber,

²⁵⁶ Baykara, 2019, s. 229.

²⁵⁷ *Salname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniye*, (1272) Def'a 10, s. 96, 1273' de Trabzon'a mülhak Canik Livası;(14)Samsun, Bafra, Alaçam ma'a Hisarcık, Kavak, Arım ma'a Çarşanba, Akçay ma'a Tirme, Ceviz deresi, Keş deresi, Ünye ma'a nevahi, Fenaris ma'a İfraz, Fatsa ma'a Çöreği, Satılmış, Kab-ı Maden, Ayvacık, Ökse, Nahiye-i Meydan, Serkeş görülüyordu. *Salname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniye*, (1273) Def'a 11, s. 104, . 1274' de Trabzon'a mülhak Canik Livası; (14)Samsun, Bafra, Alaçam ma'a Hisarcık, Kavak, Arım ma'a Çarşanba, Akçay ma'a Tirme, Ceviz deresi, Keş deresi, Ünye ma'a nevahi, Fenaris ma'a İfraz, Fatsa ma'a Çöreği, Satılmış, Kab-ı Maden, Ayvacık, Ökse, Nahiye-i Meydan, Serkeş görülüyordu. *Salname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniye*, (1274) Def'a 12, s. 110.

²⁵⁸ *Salname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniye*, (1275) Def'a 13, s. 73.

²⁵⁹ *Salname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniye*, (1276) Def'a 14, s. 140, 1277' de Trabzon Eyaleti' ne mülhak Canik Livası; (14) Samsun, Bafra, Alaçam ma'a Hisarcık, Kavak, Arım ma'a Çarşanba, Akçay maaTirme, Ceviz deresi, Keş deresi, Ünye maa nevahi, Fenaris maa İfraz, Fatsa maa Çöreği, Satılmış, Kab-ı Maden, Ayvacık, Ökse, Nahiye-i Meydan, Serkeş görülüyordu. *Salname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniye*, (1277) Def'a 15, s. 145.

²⁶⁰ BOA, A.MKT. UM, 479/81 (H.1277/M.1860).

²⁶¹ Özkan, 2020, s. 166.

Çöreği Fatsa beraber idi. Trabzon'un on kazası azalırken, Canik'in dört kazası azalıyordu.²⁶²

1279/1862' de Trabzon Eyaleti' ne mülhak Canik Livası; (18)Samsun, Kab-ı Maden, Bafra, Alaçam ma'a Hisarcık, Kavak, Çarşamba, Akçay ma'a Tirme, Keş deresi, Meydan, Serkeş, Fatsa ma'a Satılmış, Ayvacık, Ökse, Arım, Çöreği, Ceviz deresi, Fenaris ma'a İfraz, Ünye ma'a nevahi görülüyordu.²⁶³

1278/1862 senesi salnamesine göre, Ünye mutasarrıflıkla idare edilen Canik Sancağı'na ve de Trabzon Eyaleti'ne bağlıydı.²⁶⁴ 1864 Nizamnamesinden sonra da yine Ünye, Canik Sancağına ve Trabzon Vilayeti' ne bağlıydı.²⁶⁵

1280/1863' de Trabzon Eyaleti'ne mülhak Canik Livası; (18)Samsun, Kab-ı Maden, Bafra, Alaçam ma'a Hisarcık, Kavak, Çarşamba, Akçay ma'a Tirme, Keş deresi, Meydan, Serkeş, Fatsa ma'a Satılmış, Ayvacık, Ökse, Arım, Çöreği, Ceviz deresi, Fenaris ma'a İfraz, Ünye ma'a nevahi görülüyordu.²⁶⁶

Tablo 8: 1837-1861 Yılları Canik Sancağı Kaza ve Nahiyeleleri²⁶⁷

	19.yüzyıl(H.1253-M.1837)	19.yüzyıl (H.1273-M.1856/57)	19. yüz (1276/1861)
1	Kaza-i Samsun	Samsun	Samsun
2	Kaza-i Bafra ve Alaçam	Kavak	Kavak
3	Kaza-i Erim	Ünye ve Nevahi	Ünye
4	Kaza-i Ökse ve Nevaihi	Erim ma'a Çarşamba	Çarşamba
5	Kaza-i Ayvacık ve Nevaihi	Fatsa ma'a Çöreği ve Satılmış	Fatsa
6	Kaza-i Terme	Bafra	Bafra
7	Kaza-i Ünye	Alaçam ma'a Hisarcık	Bafra
8	Kaza-i İfraz	Akçay ma'a Terme maaCeviz deresi ve Keş deresi	Alaçam
9	Kaza-i Fenaris	Fenaris ma'a İfraz	Terme
10	Kaza-i Fatsa	Kab-ı Maden	Akçay
11	Kaza-i Ceviz deresi	Ayvacic	
12	Kaza-i Serkeş	Ökse	

²⁶² *Salname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniye*, (1278) Def'a 16, s. 145.

²⁶³ *Salname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniye*, (1279) Def'a 17, s. 152.

²⁶⁴ Tönük, Ankara 1945, s. 131.

²⁶⁵ Tönük, Ankara, 1945, s. 166.

²⁶⁶ *Salname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniye*, (1280) Def'a 18, s. 152.

²⁶⁷ M Emin Yolalıcı, *XIX. Yüzyılda Canik (Samsun Sancağı'nın Sosyal ve Ekonomik Yapısı)*, TTK, 1998, s. 15.

13	Kaza-i Keş deresi	Nahiye-i Meydan	
14	Kaza-i Kavak	Serkeş	
15	Kaza-i Akçay		

Kaynak: *Salname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniye*, Def'a 18, s.152.

2.2.5.1864-1880 Tarihlerinde İdari Taksimat

Osmanlı mülki idaresi 1826-1836 arasında hızlı bir değişim geçirmişti. Avrupalı uzmanların da tesiriyle 1864 İdare-i Vilayet kanunu çıkarılmıştır. 1867 de 13 yeni vilayet tesis edilerek en çok düzenleme yapılan yıl olmuştur. Bu ıslahatları en mühim olanı; işlevi kaybolan eski ‘kaza’ ve ‘nahiyelerden büyük kısmının kalkmış olmasıdır. Önemli bir kısmını naiplerle idare edilen kaza sayısı azalmıştır. Yeni idari bölünmelerde Osmanlı menfaatinden ziyade müstakbel hesaplar düşünülmüştür. Mesela Cebel-i Lübnan mutasarrıflığının bağımsız bir sancak yapılması, Lübnan devleti ile neticelenmiştir. Yeterince hazırlık yapılmadan, tarihi miras düşünülmeden yapılan 1867 ıslahatı yeni coğrafi şartlara göre tesis edilmiş görünse de yıllarca sürecektir yeni oluşumlara yol açarak bütünlüğe zarar vermiştir. Sancaklara yeni katılımlar, kaza ve nahiyelerin kaldırılması devam etmiştir.²⁶⁸

1864 Nizamnamesinden itibaren idari taksimatta da büyük değişim yaşandığını mezkûr bahislerde değinmiştik. Bazı belge ve yıllıklarda liva ve sancak idari taksimat birimlerinin birbirlerinin yerine kullanıldıklarını görebiliriz.²⁶⁹

1864 Vilayet Nizamnamesi ile eyaletler “vilayet”, livalar “sancak” olarak tesmiye olunmuştu. Bu adlandırma değişikliği hemen bütün belgelere yansımamıştı. Mesela belgelerde sancak yerine hala liva tabirinin kullanıldığını görülmektedir. 1864 tarihli bir belgede nizamname muktezasınca yeni bir mülki ve idari taksimat yapılarak vilayetler, mutasarrıflıklar, kaymakamlıklar ve nahiyeler oluşturulmuştur. Liva kaza ve vilayetleri tek merkezde tevhit edilecekti. Vilayet teşkilinde bulunacak yerlerin nereler olacağı, livaların nasıl konumlandırılacağı, livaların merkezle olan münasebetleri belirlenip, kazaların livalara bağlılığı ve diğer livaya bağlanması, kaza ve nahiyelerin gerekirse birbirine ilhakı gibi durumlar da belirlenmiştir. Vilayetlere vali, liva kaymakamlarına mutasarrıf, kaza müdürlerine kaymakam, zaptiye memurlarına müdür denilmesi kararlaştırılmıştı. Vilayet muhasebe işlerini defterdar, liva maliye işlerini Muhasebeci,

²⁶⁸ Baykara, 2019, s. 121.

²⁶⁹ Özkan, 2020, s. 213.

Kazalarda muhasebe işleri mal kâtipleri ya da mal müdürü tesmiye edilen görevliler atanmıştır. Merkezi vilayet olan sancakların yönetimi için gerekli görülürse kaymakam da atanabilirdi. Vilayetlere vali yardımcısının yanında bir de Gayr-i Müslim yardımcı görevlendirilmesi muvafık bulunmuş, bu yardımcılarının gerekirse sancak ve kazalarda da bulunması gerektiği ifade edilmişti.²⁷⁰

1864 Vilayet Nizamnamesinin Memalik-i Osmaniye'nin bir kısmında fiiliyata geçirilmesi ile yerel yönetimdeki değişimin genişletilmesi için 1867 Vilayet Nizamnamesi ile idari, iktisadi ve askeri sahada bir takım yenilik yapılmaktadır. Bu genişletmeye; Ankara, Kastamonu, Sivas, Hüdavendigar, İzmir, Konya, Trabzon, Diyarbakir, Cezayir-i Bahr-i Sefid, Selanik, Yanya ve Piriştine olarak 12 vilayet daha ilave olunmuştur.²⁷¹

1864/1281 tarihli Osmanlı Devleti Salnamesine göre Ünye nahiyeleriyle beraber Canik Livası'na bağlıdır. Canik Livası ise Trabzon Eyaleti'ne dahil olarak görülmektedir. Livasının diğer idari birimleri ise Samsun, Kab-ı Maden, Bafra, Alaçam ma'a Hisarcık, Kavak, Çarşamba, Akçay ma'a Tirme, Keş deresi, Meydan, Serkeş, Fatsa ma'a Satılmış, Ayvacık, Ökse, Arım, Çöreği, Ceviz deresi, Fenaris ma'a İfraz'dır.²⁷²

1281/1864' de Trabzon'a mülhak Canik Livası; (18)Samsun, Kab-ı Maden, Bafra, Alaçam ma'a Hisarcık, Kavak, Çarşamba, Akçay ma'a Tirme, Keş deresi, Meydan, Serkeş, Fatsa ma'a Satılmış, Ayvacık, Ökse, Arım, Çöreği, Ceviz deresi, Fenaris ma'a İfraz, Ünye ma'a nevahi görülüyordu.²⁷³

Ünye 1864 yılının haziran ayına kadar Canik Sancağı'na bağlı bir kaza iken, bu tarih itibariyle sancak olarak tesis ediliyordu. Bolaman, Fatsa, Karakuş, Niksar ve Erbaa yeni teşkil edilen Ünye Sancağı'nın kazaları oluyordu. Bu idari ve mülki taksimatın gerekçesi ise güvenliğin temin edilmesi idi. Ünye Sancağı, Trabzon Eyaleti'ne değil yine Canik Sancağı'na bağlı kalıyordu. İdari, askeri ve siyasi hizmetlerin daha süratli yürütülmesi, asayiş ve güvenlik sorunlarının daha etkin çözülmesi isteniyordu. Ünye dâhilindeki sorunların yanında Ünye-Niksar-Erbaa hattında toplanan asker kaçaklarının ve eşkıyanın daha etkin mücadelesi gerekiyordu. Bu maksatla Ünye-Niksar arasına bir karayolu

²⁷⁰ Özkan, 2020, 183-184; BOA, İ.MMS, 133/5692 (H.1284/M.1867)

²⁷¹ Erkan Tural, Selim Çapar, *1864 Vilayet Nizamnamesi*, TODAİE, 2015, Ankara, S. 103

²⁷² *Salname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniye*, (1281) Def'a 19, s. 181.

²⁷³ *Salname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniye*, (1281) Def'a 19, s. 181.

açılması kararlaştırılıyordu. 01 Ağustos 1864'te açılmasına başlanan yoldan ilk araba 23 Eylül 1864'te geçiyordu.²⁷⁴

1282/1865' te Trabzon Eyaleti Livaları; Canik, Ordu, Karahisar-ı Şarki, Gümüşhane, Trabzon ve Lazistan olarak taksim olunuyordu. Canik Livası ise; (18) Samsun Kab-ı Maden, Bafra, Alaçam maa Hisarcık, Kavak, Çarşamba, Akçay ma'a Tirme, Keş deresi, Meydan, Serkeş, Fatsa maa Satılmış, Ayvacık, Ökse, Arım, Çöreği, Ceviz deresi, Fenaris ma'a İfraz, Ünye ma'a nevhahi görülüyordu.²⁷⁵

1282/1865 yılı mart ayı itibariyle Erbaa Kazası, Ünye Sancağı'ndan ayrılıp Amasya' ya bağlanıyordu.²⁷⁶

1283/1866' da Trabzon Eyaleti Livaları; Trabzon (11), Lazistan 11, Canik (6) (Samsun, Maden-i Kab-ı, Çarşamba, Tirme maa Akçay, Bafra ve Alaçam, Kavak), Gümüşhane (7), **Ünye** (5) (Ünye, Fatsa, Niksar, Karakuş, Bolaman), Bucak (4), Giresun (4) olarak kayda giriyordu. Trabzon Eyaleti'nin yekün 48 kazası oluyordu.²⁷⁷

1284/1867'de Trabzon Eyaleti Livaları; Trabzon (11), Lazistan 11, Canik (6) (Samsun, Maden-i Kab-ı, Çarşamba, Tirme ma'a Akçay, Bafra ve Alaçam, Kavak), Gümüşhane (7), **Ünye** (5) (Ünye, Fatsa, Niksar, Karakuş, Bolaman), Bucak (4), Giresun (4) olarak kayda giriyordu. Trabzon Eyaleti'nin toplam 48 kazası oluyordu²⁷⁸

1864 öncesi dönem ile mukayese ettiğimizde Trabzon Vilayeti'ne bağlı sancak sayısının arttığını; Ünye, Bucak, Batum gibi yeni sancakların ilave edildiğini görmekteyiz. Salnamelere göre 1870 yılından sonra bu sancakların vilayete bağlı kaza olarak devam etmektedirler. Bu nizamname ile kaza ve sancakların statülerinin değişebileceği işaret edilmiştir.²⁷⁹

Ünye 1864-1880 yılları arasında Trabzon Vilayeti'nin sancakları arasında yerini alıyordu. Bu taksimatta Canik ve Ordu da vilayetin sancakları durumundaydı.²⁸⁰

²⁷⁴ Murat Hanılçe, *Osmanlı Taşrasına tefraf Hattı Çekilmesinde Yaşanan Zorluklar Niksar-Erbaa-Tokat Telgraf Hattı Örneği*, HistoryStudies International Journal Of History · November 2017, s. 72.

²⁷⁵ *Salname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniye*, (1282) Def'a 20, s. 169.

²⁷⁶ BOA, MVL. 713/26, 11/S/1282 (06 Temmuz 1865).

²⁷⁷ *Salname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniye*, (1283) Def'a 21, s. 169.

²⁷⁸ *Salname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniye*, (1284) Def'a 22, s. 179.

²⁷⁹ Özkan, 2020, 213.

²⁸⁰ Özkan, 2020, 213; *Salname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniye*, (1864-1880).

Vilayet Nizamnamesi'nin uygulamadan önce Canik Sancağı'nın on üç kazası var iken, 1869 da kaza adedi dört olmuş ve diğerleri nahiyeye tahvil oluyordu.²⁸¹

1286/1869 Ünye Kazası nahiyeleri; Fatsa, Niksar, ma'a Çamaş Bolaman, Karakuş'tu. ²⁸²
30 Mart 1872 tarihinde Çamaş ve Bolaman kazaları Ordu Sancağı'na bağlanıyordu.²⁸³

1867 taksimatında Ünye Trabzon Vilayeti'nin bir sancağı olarak değil de Canik Sancağı'nın dört kazasından birisi durumundaydı.²⁸⁴

1855-1856 da Trabzon eyaletine bağlı beş sancaktan biri olan Canik Livası'nın on üç kazasından birisi Ünye'dir. 1864 Vilayet Nizamnamesi' ne göre Canik Sancağı'nın kaza sayısı azaldı. 1869 da Canik Sancağı'nın dört kazası bulunuyor iken; Canik Sancağı'nın dört kazasından biri olan Ünye; Fatsa, Bolaman, Karakuş ve Niksar nahiyelerinden oluşmakta idi.²⁸⁵

1285/1868' de Trabzon Vilayeti'ne mülhak Canik Sancağı kazaları; Nefs-i Samsun, Nahiye-i Kavak, Çarşamba, Nahiye-i Tirme, Ünye, Nahiye-i Fatsa, Nahiye-i Niksar, Nahiye-i Bolaman ma'a Çamaş, Nahiye-i Karakuş olarak kayıt altına alınıyordu. Trabzon Eyaleti'nin yekün 47 kazası oluyordu²⁸⁶

1286/1869' da Trabzon Vilayeti sancakları; Trabzon, Canik, Lazistan, Gümüşhane Canik Sancağı kazaları ise; Samsun, Ünye, Çarşamba, Bafra olarak kayda giriyordu.²⁸⁷

1873-1878 arası Canik müstakil mutasarrıflık'tı.²⁸⁸ 1873 ve 1878 yıllarında Canik Sancağı, Trabzon Vilayet Salnamelerinde görünmemektedir. Çünkü Canik müstakil sancak statüsündedir. Osmanlı-Rus savaşı yani 93 Harbi neticesinde Trabzon'a tekrar

²⁸¹ Mehmet Öz, *Samsun, TDVİA*, c. XXXVI, s. 86, İstanbul, 2009.

²⁸² TVS. Def'a 1, s. 103. 1287/1870 Ünye Kazası nahiyeleri; Fatsa, ma'a Çamaş Bolaman, Karakuş; TVS. Def'a 2, s. 109; 1288/1871 Ünye Kazası nahiyeleri; Fatsa, ma'a Çamaş Bolaman, Karakuş; TVS. Def'a 3, s. 121; 1289/1872 Ünye Kazası nahiyeleri; Fatsa, ma'a Çamaş Bolaman, Karakuş;

²⁸³ BAO, ŞD, 2865/36, 20/M/1289 (30 Mart 1872).

²⁸⁴ Erkan Tural, Selim Çapar, *1864 Vilayet Nizamnamesi*, TODAİE, 2015, Ankara, s. 107; BOA, MAD. d. 13240, s. 59-72.; Tural, Çapar, 2015, s. 103; BOA, İ.MVL. 575/25823, Lef 2.

²⁸⁵ Öz, İstanbul, 2009, s. 86.

²⁸⁶ *Salname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniye*, (1284) Def'a 23, s. 184.

²⁸⁷ *Salname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniye*, (1286) Def'a 24, s. 200; 1287/1870' de Trabzon Vilayeti sancakları; Trabzon, Canik, Lazistan, Gümüşhane Canik Sancağı kazaları ise; Samsun, Ünye, Çarşamba, Bafra olarak kayda giriyordu. *Salname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniye*, (1287) Def'a 25, s. 220; 1288/1871' de Trabzon Vilayeti sancakları; Trabzon, Canik, Lazistan, Gümüşhane Canik Sancağı kazaları ise; Samsun, Ünye, Çarşamba, Bafra olarak kayda giriyordu. *Salname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniye*, (1288) Def'a 26, s. 247.

²⁸⁸ Hamdi Özdiş, *19. Yüzyıl Sonlarında Trabzon Vilâyetinde Muhacir ve Yol Meselesi* s. 11.

ilhak olduğunu 1879 salnamesinde müşahade ediliyordu.²⁸⁹ 1876 Salnamesinde merkeze bağlı sancaklar Cebel'i Lübnan, Beyrut, Kudüs ve Canik isimleriyle gösterilmiştir. Cebel'i Lübnan'ın idaresi uluslararası belge ile tespit edildiğinden Osmanlı Hükümeti yalnız tek taraflı değiştirme hakkından mahrumdu. Beyrut, Kudüs ve Canik müstakil sancaklarının hangi maksatlara ihdas edilmiş oldukları malum değilse de Cebel-i Lübnan gibi imtiyazlı olmadıkları merkezi hükûmetçe atanan mutasarrıflarca yönetilmiştir.²⁹⁰

1289/1872' de Trabzon Vilayeti sancakları; Trabzon, Canik, Lazistan, Gümüşhane Canik Sancağı kazaları ise; Samsun, Ünye, Çarşamba, Bafra ve Niksar olarak kayda giriyordu²⁹¹

Canik Sancağı'nın 1872 yılında Trabzon Vilayeti'nden alınarak müstakil liva haline getirilmesindeki temel sebep ise, Kırım ve Kafkas göçmenlerinin Canik dâhilinde oluşturdukları adli, idari, iktisadi, içtimai hususlarda ki kargaşayı daha hızlı ve suhuletle çözme arayışıdır. Resmi yazışmaların mutasarrıf ile doğrudan yapılması sancak dâhilindeki asayiş ve emniyeti sağlayacaktı.²⁹²

Ayrıca Canik Sancağı'nın merkezi olan Samsun'un, ticaret yollarının kavşağında olması her geçen gün önemini hissedilir derecede artırıyordu. Orta ve Güneydoğu ticaret yolunu Karadeniz'e ve limanlarına ulaştırıyordu. Trabzon'dan sağlanan İran ticareti 1859 da yapımına başlanan Süveyş kanalının 1869 tamamlanması ile Akdeniz'e kayıyordu. Ticari faaliyette etkin rol oynayan Canik Sancağı'nın 180 km uzakta olan Trabzon Vilayeti'ne bağlı olması yerine, 1872 de Bafra, Çarşamba, Terme, Ünye, Fatsa, Niksar ile birlikte müstakil sancak olması daha muvafık düşüyordu.²⁹³

1290/1873' de Canik Sancağı kazaları; Samsun, Ünye, Çarşamba, Bafra ve Niksar'dı.²⁹⁴ 1292/1875'da buna Terme eklenmişti.²⁹⁵ 1294/1876 yılı Devlet Salnamesi taksimatında

²⁸⁹ TVS. Def'a 7, s. 57-72; T.V.S. Def'a 8, s. 250-253.

²⁹⁰ Özkan, 2020, 231; Çadırcı, Ankara, 2011, s. 94.

²⁹¹ *Salname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniye*, (1289) Def'a 27, s. 251.

²⁹² Karagöz, 2011, 131.

²⁹³ Nuray Ertürk, Keskin, *Devletin Toprak Üzerinde Örgütlenmesi*, Tan Kitabevi Yay. Ankara, 2009, s. 232.

²⁹⁴ *Salname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniye*, (1290) Def'a 28, s. 250; 1291/1874' de Canik Sancağı kazaları ise; Ünye, Çarşamba, Bafra ve Niksar olarak kayda giriyordu. *Salname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniye*, (1291) Def'a 29, s. 252; 1292/1875' de Canik Sancağı kazaları ise; Ünye, Çarşamba, Bafra ve Niksar olarak kayda giriyordu. *Salname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniye*, (1292) Def'a 30, s. 250.

²⁹⁵ *Salname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniye*, (1293) Def'a 31, s. 250.

Canik Müstakil Mutasarrıflık olarak görülüyor Ünye ise beş kazadan birisi durumundaydı.²⁹⁶

Vilayetlerden bağımsız olarak, eyalet valisinin yetkisine sahip bir mutasarrıfça idare edilen birim müstakil mutasarrıflık ya da “elviye-i gayr-i mülhaka” tesmiye ediliyordu. Daha önceleri görülmekle birlikte Tanzimat’tan sonra ziyadeleşmiştir. Mühim bir vasfi merkezi hükümet ile direk iletişim kurabilmesi ve mutasarrıflarının merkeze karşı mesul olmalarıydı. Trabzon Vilayetine bağlı Canik Sancağı da bunlardan birisi idi. Canik Sancağı mutasarrıflığı müstakil yönetilmek için 1872 de Mehmet Re’fet Paşaya tevdi edilmiştir. 1879’ a kadar sancağın yeni idari sistemi 1871 Nizamnamesi’nden kaynaklanmıyordu. Bu idari taksimatın Mahmut Nedim Paşa’nın idaresi zamanına tekabül etmektedir. Mahmut Nedim Paşa’nın sadrazamlığı esnasında taşra idaresinde büyük değişiklikler yaptı. Bazı vilayetleri küçülterek yeni vilayetler ihdas eyledi; ayrıca tahsisatları azalttı.²⁹⁷ Canik Sancağı’na müstakil idari statü verilmesi Mahmut Nedim Paşa’nın tasarrufunun bir neticesi olarak değerlendirilmiştir.²⁹⁸

1876 Salnamesinde merkeze bağlı sancaklar, Cebel-i Lübnan, Beyrut, Kudüs ve Canik isimleriyle gösteriliyordu. Beyrut, Kudüs, Canik Sancakları’nın hangi maksatlarla kurulmuş olduklarını ne gibi idari ve mülki özelliklere sahip olduklarını malum değilse de Cebel-i Lübnan gibi imtiyazlı olmadıkları, merkezi hükümet tarafından atanan mutasarrıf ile idare edildikleri sabittir.²⁹⁹

1293/1876’da Canik Sancağı Müstakil Mutasarrıflık olup kazaları ise; Ünye, Çarşamba, Bafra ve Niksar ve Terme’dir.³⁰⁰ 1877 de yapılan idari taksimatta Canik Sancağı tekrar Trabzon Vilayeti’ne bağlanıyordu. İdari taksimat gerekçe ve sebepleri merkezi hükümetten geldiği gibi bazen de yerel egemenlerden gelen istekler ya da taksimat neticesinde memnuniyetsizlikler olabiliyordu. Canik Sancağı’nın müstakil sancak olmasının sağladığı faydaları yerel idareciler ve halk kaybetmek istemiyorlardı. Sancağın mülhak ve müstakil olması çerçevesinde olaylar geliyordu. 1878 yılında Trabzon Valisi

²⁹⁶ *Salname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniye*, 1876

²⁹⁷ Ali Akyıldız, Mahmut Nedim Paşa, *TDVİA*, Ankara, 2003, s. 375.

²⁹⁸ Tural, Çapar, 2015, s. 118.

²⁹⁹ Enver Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi*, TTK Ankara, 2011, C.VIII, s. 312.

³⁰⁰ *Salname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniye*, (1293)Def’a 32, s. 476. 1294/1877’ de Canik Sancağı Müstakil Mutasarrıflık olup kazaları ise; Ünye, Çarşamba, Bafra ve Niksar ve Terme olarak kayda giriyordu. *Salname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniye*, (1294) Def’a 33, s. 377.

Sırrı Paşa ile Canik Mutasarrıfı Hakkı Paşa bu durum sebebiyle havale akçesinde ihtilaf yaşıyorlardı. Tahkikat neticesinde sancak tekrar Trabzon Vilayeti'ne bağlanıyordu.³⁰¹

1295/1878' de Trabzon Vilayeti sancakları; Trabzon, Canik, Gümüşhane Canik Sancağı kazaları ise; Ünye, Çarşamba, Bafra ve Niksar ve Terme olarak kayıtlıydı.³⁰²

Bir önceki 1864-80 tarihli idari taksimat bölümünde Karahisar Şarki, Ünye, Bucak, Giresun, Ordu sancakları bu taksimat döneminde Trabzon Vilayeti sancakları değil de Karahisar-ı Şarki hariç, Trabzon Vilayetine bağlı kazalar olarak görülmekteydi.³⁰³

2.2.6. 1880-1914 Tarihlerinde İdari Taksimat

1297/1880-1301/1884 yılları arasında Ünye kazasının Canik Sancağı'na, Canik Sancağı'nın da Trabzon Vilayeti 'ne mülhak olduğunu görüyoruz.³⁰⁴ 1885 yılında gelişen iktisadi idari hususlar ve asayiş emniyet ihlalleri sebebiyle Canik Sancağı'nın vilayete dönüştürme projesi akim kalmış merkezi hükümetçe idari değişim lüzum görülmüyordu. Sancağın II. Meşrutiyette mevcut idari statüsü devam etmişti.³⁰⁵

1885 yılında Ünye'nin sancak merkezi olmasının istenmesinde Sırrı Paşa ile Ali Paşa'nın iktidar meselesinin olduğu açıktır. Ordu, Vona, Fatsa, Ünye'yi ihata eden çerçevede sancak merkezinin neresi olacağı hususunda mücadele yaşıyordu. Herkes kendi bölgesinin sancak merkezi olması ile ilgili gerekçeler ileri sürüyordu. Vona Limanı'nın önemi dile getiriliyordu. Fatsa Kazası için, muhacirleri iskân ettirmesi ve nüfusunun kalabalık olması dile getiriliyordu. Ünye'nin yine Gürcü muhacirlerini ekseriyetinin burada iskân ettirilmesi hasebiyle ıslahatı lazım geldiği, kasabanın şirin ve havasının güzel olduğu, Ünye-Niksar yolunun burada bulunduğu ifade ediliyordu. 6 Ağustos 1885'te bu mücaeleler sonuçsuz kalıyor, 1910 yılında bu sorun Canik Sancağı müstakil hale getirilerek Trabzon'dan ayrılmasıyla sonuçlanmıştı.³⁰⁶

1302/1885' te Ünye Kazası Canik Sancağı'nın Trabzon Vilayeti'ne mülhak olduğunu görüyoruz.³⁰⁷ Trabzon Vilayeti idare meclisinden Dâhiliye Nezareti'ne gönderilen

³⁰¹ Karagöz, 2011, 131.

³⁰² *Salname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniye*, (1295) Def'a 34, s. 272.

³⁰³ Özkan, 2020, 282.

³⁰⁴ *Salname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniye*, (1297-1301) Def'a 5-39.

³⁰⁵ Karagöz, 2011, 132.

³⁰⁶ Ünye nin sancak merkezi olması ile ilgili bir doktora çalışması için bkz. Hamdi Özdiş, "Taşrada iktidar mücadelesi", Hacettepe Üniversitesi, Sos. Bil. Enst. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara, 2008.

³⁰⁷ *Salname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniye*, (1302) Def'a 40, s. 534. Osmanlı Devleti Salnamesine göre 1303/1886' da Ünye kazası Canik Sancağının Trabzon Vilayeti'ne bağlıydı. 1304/1887 yılı 42. defasında

1310/1893 tarihli mazbatada: Canik Sancağı dâhilindeki Fatsa Kazası'na bağlı Meydan Karyesi'nin, merkez kazaya uzak olduğu ve yolculuğun zor yapıldığı, kaza merkezine gidip gelmekte müşkülât çekildiği anlatılıyordu. Meydan Karyesi'nin yakın olan Ünye kazasına bağlanmasının ahali tarafından istenildiği, yetmiş bir hane ve dört yüz elli altı nüfustan ibaret olan köyün Fatsa'ya dokuz saat, Ünye'ye altı saat mesafede olduğu cihetle Fatsa'dan ayrılıp Ünye'ye bağlanmasının uygun olacağı bildiriyordu.³⁰⁸

Bu dönemde Ünye'de asayiş sorunlarının hala devam ettiğini görmekteyiz. Asayiş temin etmek için geçici görevlendirilen zabıta neferlerinin görevlerinin devam etmesi isteniyordu. Yirmi neferin maaş ve masrafları da jandarma dairesince isteniyordu.³⁰⁹

Vilayet, sancak ve kaza biçimine idari tevcihat idaresi devamın sağlanması ile birlikte nahiye idaresinin ilave olduğunu görmekteyiz. 1896 tarihli iki belge açık şekilde ifade edilmiştir. Mezkûr belgeye göre vilayet, liva ve kaza merkezlerine üç saatlik mesafedeki karyelerin nahiye idaresine tabi tutulması lazım geldiği fakat hem karyelerin hem de nahiyelerin merkeze bağlılığı hususunda kesin kaidelere tabi olduğu bu yerin yöneticilerinin idare meclisince belirleneceği izah edilmiştir.³¹⁰

1888 ile 1900 yılları arasında Ünye Kazası nahiyesi; Karakuş olarak kayıtlarda yer alan idari yapılanmada³¹¹ 1900 yılında Ünye Kazası Canik Sancağı'nın Trabzon Vilayeti'ne

sayfa 322 - 414 te Ünye Kazası Canik Sancağının Trabzon Vilayeti'ne mülhak olduğunu görüyoruz. 1305/1888 yılı 43. defasında sayfa 248 - 333 de Ünye Kazası Canik Sancağının Trabzon Vilayeti'ne bağlıydı. 1306/1889 yılı 44. defasında sayfa 541 de Ünye Kazası Trabzon Vilayeti'ne bağlıydı. 1307/1890 yılı 45. defasında sayfa 682 - 688 de Ünye Kazası Canik Sancağının Trabzon Vilayeti'ne mülhak olduğunu görüyoruz. 1308/1891 yılı 46. defasında sayfa 674-680 de Ünye kazası Canik Sancağının Trabzon Vilayeti'ne bağlıydı. 1309/1892 yılı 47. defasında sayfa 700 - 706 de Ünye Kazası Canik Sancağının Trabzon Vilayeti'ne bağlıydı. 1310/1892 yılı 48. defasında sayfa 708 - 714 de Ünye Kazası Canik Sancağının Trabzon Vilayeti 'ne mülhak olduğunu görüyoruz.

³⁰⁸ BOA, DH. MKT. 7/ 51, 14/N/1310 (01 Nisan1893). Osmanlı Devleti Salnamesi 1311/1893 yılı 49. defasında sayfa 742 - 748 de Ünye kazası Canik Sancağının Trabzon Vilayeti'ne bağlıydı. 1312/1894 yılı 50. defasında sayfa 760 - 766 da Ünye Kazası Canik Sancağının Trabzon Vilayeti'ne bağlıydı.

³⁰⁹ BOA, DH. MKT. 182/17, 5/N/1311 (13 Mart 1894).

³¹⁰ Özkan, 2020, 255; BOA, DH. TMIK. S, 2/94 (H.1314/M1896), BOA, DH. TMIK. S, 2/124 (H.1314/M1896).

³¹¹ TVS. Def'a 13, s. 559; T.V.S. Def'a 14, s. 519; T.V.S. Def'a 15, s. 571; TVS. Def'a 16, s. 521; TVS. Def'a 18, s. 210.

bağlıydı.³¹² 1900 yılında Ünye 32929 kişilik bir nüfusa sahiptir.³¹³ Ülkedeki birçok gelişmenin hızlandığı dönemi ihtiva etmektedir. Bu hızlı hareket Cumhuriyetin ilanına kadar devam edecektir.³¹⁴ 1902 tarihli Anadolu Vilayeti Fihristte yazılan vilayet ve Liva'da Trabzon Vilayeti'nin; Trabzon, Canik, Lazistan, Gümüşhane livalarına sahip olduğu kayıtlıdır.³¹⁵

II. Meşrutiyet sonrasında Canik Sancağı'nın mülhak/ müstakil meselesine yenileri ekleniyordu. Canik Sancağı'nın hususi şeraitinin yanında Trabzon Vilayeti zaviyesinden bakıldığında da, çok geniş vilayet sahasının idari zafiyetleri belirmeye başlıyordu.³¹⁶ 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren eski "Osmanlı barışı" bozuluyor, farklı etnik yapıyı, çok kültürlü ahaliyi bir arada idare etmek zorlaşıyordu. İçtimai kırılmalar giderek artıyor kazalarda toplumsal çözümlerin dönüm noktaları belirmeye başlıyordu.³¹⁷ Vilayet idarecileri için zorluk teşkil ediyordu. Bu durumun Canik sancağı idarecileri tarafın hissedildiği de düşünülürse Trabzon Valisi ile Canik Mutasarrıfı'nın fikir birliğinde olmayacakları açıktır. Nitekim sancak tekrar 1910 yılında müstakil oluyordu.³¹⁸

³¹² *Osmanlı Devleti Salnamesi* 1313/1895 yılı 51. defasında sayfa 796 - 802 de Ünye Kazası Canik Sancağının Trabzon Vilayeti'ne bağlıydı. 1314/1896 yılı 52. defasında sayfa 806 - 811 de Ünye Kazası Canik Sancağının Trabzon Vilayeti'ne bağlıydı. 1315/1897 yılı 53. defasında sayfa 499 - 501 de Ünye Kazası Canik Sancağının Trabzon Vilayeti'ne bağlıydı. 1316/1898 yılı 54. defasında sayfa 598 - 602 de Ünye Kazası Canik Sancağının Trabzon Vilayeti'ne bağlıydı. 1317/1899 yılı 55. defasında sayfa 568 - 572 de Ünye kazası Canik Sancağının Trabzon Vilayeti 'ne mülhak olduğunu görüyoruz. *Salname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniye*, (1297-1301) Def'a 35 - 39.

³¹³ Çadircı, Akara, 2011, s. 98.

³¹⁴ Baykara, 2019, s. 125.

³¹⁵ BOA, A. DVNSNŞT. d, 80 (H.1320/M.1902)

³¹⁶ Rıza Karagöz, "II. Meşrutiyet Döneminde Canik Sancağında İdari Yapılanma", *Geçmişten Geleceğe Samsun*, 2006, s. 69 -71

³¹⁷ İlhan Ekinci, *XIX. Yüzyılın Sonlarında Ordu Kazasında Müslim-Gayrimüslim Nüfus ve İlişkileri, Uluslararası Karadeniz İncelemeleri Dergisi*, 2006 c. 1, S. 1, s. 70.

³¹⁸ Karagöz, 2006, s. 69 - 71.

ÜÇÜNCÜBÖLÜM

3. ÜNYE KAZASI İDARİ YAPISI

3.1. ÜNYE BÜROKRASİSİ İDARİ GÖREVLİLERİ

3.1.1. Ünye Kaymakamları

Arşiv belgeleri tasnifleri yapılırken Ünye Onye, Avniye gibi bazı farklı biçimlerde okunmuştur. Bunun dışında özellikle Gönve'nin sehven Ünye olarak okunduğu görülmektedir. Bu yanlış okumalar sebebiyle zaman zaman idari yapısı ve idarecileri konusunda da hatalı bilgiler oluştuğu görülmektedir.³¹⁹ Bu sebeple Ünye'nin idarecileri listeleri oluşturulurken Ünye Kaymakamları gibi görünen ama gerçekte farklı idari birimlerin kaymakamları olan kişiler konusunda dikkatli olunması gerekmektedir.

Ünye 1864 tarihinde sancak haline getirilmişti. İlk kaymakam olarak Mustafa Efendi'nin atandığı görülmektedir. Eylül 1864 tarihli meclis mazbatasına göre; Mustafa Efendi, Anadolu teftişine gönderilmiş olan Rıza Paşa'nın Samsun merkezli olarak başlatmış olduğu imar ve ıslah çalışmalarının bir örneğinin Ünye'de yapmaya başladığını ifade etmişti. “Memuriyet müddetinde ahalinin istirahat ve terakkiyatını temin etmek vazifesinde olduklarını, belirten Mustafa Efendi, örnek olarak Anadolu'nun teftişine memur olarak tayin kılınan Rıza Paşa'nın Samsun'dan başlattığı programı hedef aldıklarını belirtmişti. Kaymakam Mustafa Efendi Ünye'de bir taraftan merkeziyetçi uygulamaları yerleştirmeye çalışırken diğer taraftan ıslahat programının başarılı olması için yerel güçleri arkasına almaya çalışmış ve halkı teşvik ederek programın başarısını artırmaya çalışıyordu. Ünye İdare Meclisinin mazbatasında Ünye şehrinde ve içine olan mahallerde merkezi hazineden para almadan yerel imkân ve kaynaklarla halkın katılımıyla camilerin, mescitlerin, minarelerin, tekkelerin, türbelerin, zaviyelerin ve yolların tamiratının yapıldığı bildirilmişti.³²⁰ Burada yapılan inşa, tadilat, tamirat, temizlik ve badananın ayrıntılarına girilmeyecek olmakla birlikte bu kadar çok inşaat ve tadilatın kısa sürede yapıyor olması, bundan önce ve sonra bu kadar fazla tadilatın belgelerde yer almaması bu dönem idari yapısına dair ipuçları vermektedir. Kaymakam

³¹⁹ BOA, DH, SAİD d, 1/672, 29/Z/1260 (09 Ocak 1845); BOA. A, MKT, 219/57; BOA, A.MKT, 200/90, 03/B/1265 (26 Mayıs 1849); BOA, DH. SAİD, 105/19, 29/Z/1279 (17 Haziran 1863).

³²⁰ BOA, MVL, 689/91, 22/R/1281 (24 Eylül 1864).

ve meclis Müslüman ve Hristiyan ileri gelenler ellerinde kazma küreklerle imar faaliyetlerinde yer almış ve halkı teşvik etmişlerdi.

Ünye idari yapısındaki değişimlerin en önemli sebeplerinden birisi güvenlikti. Güvenlik konusundaki hassasiyet Osmanlı merkezi yönetimi açısından her dönem önemli olmuştur. Mazbatada bu konuda sağlanan gelişmeler ayrıntılı biçimde anlatılmıştı. Redif firarileri yakalanmakta, bölgede eşkıyalık faaliyetlerinde bulunan Erbaalı Ali Ağa ve diğer bazı eşkıyalar tutuklanmıştı. Eşkıyaların ve asker firarilerinin ihlal ettikleri yol güvenliğinin yeniden sağlandığı bildirilmekteydi. Özellikle her fırsatta vurgulanan Ünye iskelesinin Niksar ile olan ilişkisi ve yol bağlantısının güvenliğinin sağlanması önem arz etmekteydi. Ünye'nin iç kısımlarla olan ticari ilişkilerinde ve ticari bir merkez haline dönüştürülmesinde bu yolun güvenliği önem arz etmekteydi. Ünye Kaymakamı Mustafa Efendi yalnızca Ünye için değil sancağa bağlı kazalar ve nahiyelerin idarecileriyle beraber geziler yaparak halkı özellikle yol yapımı için teşvik ediyordu. Niksar-Ünye arası yolun elli beş günde tamamlandığı belirtilmişti. Artık Niksar'dan Ünye'ye zahirenin arabalarla nakledilebildiği ifade edilmişti. Bu yol sadece Ünye halkına fayda sağlamıyordu. Erbaa kazası üzerinden Sıvasa kadar olan alanların Ünye iskelesine inmesini kolaylaştırdığı belirtilmekteydi. Yolun açılmasından sonra Tokat'tan Ünye limanına yirmi beş saatte inilebildiği bundan sonra Ünye'nin hızla gelişecek ve büyüyecek bir ticari merkez olacağı ifade edilmişti. Ünye meclisinde görüşülen ve karara bağlanan beyannamede; Ünye-Niksar arasındaki yolun yirmi saatlik mesafenin yapımı bir buçuk ayda tamamlanıyordu. Rabiu'l evvel ayının yirmi birinci perşembe günü zahire yüklü olarak iki araba Niksar'dan Ünye'ye ulaşıyordu. Ünye'de ulema ve handan tarafından memnuniyetle karşılanıyor, dualar ediliyordu³²¹. Yolun açıldığı, yolculuk suresinin kısaldığı, kolaylıkla ulaşımın sağlandığı, yol güvenliğinin sağlandığı ayrıca maarif nezaretine de bildiriliyordu.³²² Maarif nezaretine, yeni mekteplerin yapılabileninin, talebelerin rahat ve emniyetle mekteplere ulaşabileceğinin güvencesi veriliyordu.

Eylül 1865 tarihinde Ünye meclis azaları, hanedanı, imamları, Rum ve Ermeni milletin reisleri tarafından sadarete yazılan yazılarında görevden alınmış olan Mustafa Beyin kaymakamlık görevine iadesi istenmişti. Ünye ileri gelen ve nüfuz sahiplerinin göndermiş

³²¹ BOA, MVL, 689/91, 22/R/1281 (24 Eylül 1864).

³²² BOA, MKT. MHM, 315/63, 22/Ca/1281 (23 Ekim 1864).

oldukları mazbataya göre; Ünye kaymakamı Mustafa Bey'in ayrılmış ancak yerine atanan Karaisalu eski kaymakamı Mehmet Paşa tayin edilmiş ancak kendisi henüz Ünye'ye gelmemişti. Kendilerini Ünye ahalisi olarak nitelendiren ve onun yerine koyan ileri gelenler görevden alınmış olan kaymakamdan memnuniyetlerini ifade etmişlerdi. Mustafa Efendi'nin tayininden itibaren yaptığı imar ve ıslahat çalışmaları, vergi konusundaki düzenlemeleri, halkın Tersane-i Amire konusundaki mükellefiyetlerinin düzenli bir şekilde tahsil edilmesi ve bunun gibi birçok konuda devletin önemli işlerin görülmesini sağladığı ifade edilmekteydi. Kaymakamın kanun hilafına hareket edenleri tedip ettiği, Niksar tarafında bulman ve ahaliye türlü zulümler eden Hacı Ahmet oğlu Abdullah ve beş kişilik çetesinin yakalandığı insanlar huzur ve sükûnetle yaşadıkları belirtilmekteydi.³²³

Mazbataya göre bir ömür sığamayacak hizmetleri bir yıla sığdıran Mustafa Efendi'nin Ünye kaymakamlığı kısa sürmüştü. Mustafa Efendi'nin durumuna dair takdim kıldığı tezkerede Kaymakamlıktan ayrıldıktan sonra perişan hailinin olduğunu, dolayısıyla münasip bir kaymakamlığa tayin buyurulmasını istiyordu.³²⁴

Ağustos 1866 tarihinde Mustafa Efendi bizzat kendisi kaymakamlık memuriyeti talebinde bulunmak zorunda kalıyordu. Kendisinin Ünye'de yapmış olduğu hizmetlerin ve gayretlerin ahali ve bütün kaza hoşnut olduğu gibi müfettiş Rıza Paşa'nın da teftişi sırasında şahit olduğu halde bazı çevrelerin tertipleriyle tahkikat siz olarak görevden alındığı iddiasındaydı. Ünye'de ne derece zarurete duçar olduğunu, şu günlerde münhal bulunan Gümüşhane ya da Giresun kaymakamlıklarından birine tayin buyurulmasının bir mükâfat değil hizmet olacağını ifade ediyordu.³²⁵

Mustafa Efendi kendisinin Ünye Kaymakamı olarak bulunduğu sırada meclislerden çıkan mazbatalara göre son derece başarılı bir kaymakamlık dönemi geçirmişti. Kaymakam olarak başarılı icraatlara imza atmasına karşın Ünye kaymakamlığında bir yıl görev yapmış akabinde görevden alınmıştı.³²⁶ Bu noktada gönderilen mazbataların ne derece

³²³ BOA, MVL, 715/25, 06/Ş/1282 (25 Aralık 1865).

³²⁴ BOA, MVL, 721/58, 14/M/1283 (29 Mayıs 1866). Arşivde bu belgenin özeti yazılırken, sehven Ünye sabık kaymakamı İzzet Mustafa Efendi olarak yazıldığı görülmektedir. Bu durum Ünye'de İzzet Mustafa Efendi gibi bir kaymakam olduğu sanılmakta bazı kaynaklarda da özetle olduğu gibi yer almaktadır. İzzetli Mustafa Bey yazılı olan arşiv kaydının özeti sehven yanlış yazılmıştır. Bu kaymakam Ünye'nin ilk kaymakamı olan Mustafa Bey olduğu görülmektedir.

³²⁵ BOA, MVL, 503/123, 02/R/1283 (14 Ağustos 1866).

³²⁶ Kaymakam Mustafa Efendi Ünye'den sonra İstanbul adası kaymakamı Emin Efendi'nin vefatıyla yerine buraya atanmıştır. BOA, MKT. MHM, 363/24, 12/Ca/1283 (22 Eylül 1866).

doğruları yansıttıkları sorgulanmalıdır. Kendisinin kaymakam olarak mutlak yetkili olduğu bir idari yapıda yetki ve nüfuz olarak altında bulunan görevlilerin yazmış oldukları ne derece objektif ve doğru olabilir. Bütün başarılı icraatlarına karşın kendisinin “bazı çevrelerin tertibiyle” görevden alındığını belirtmesi dikkati çekmektedir. Bu çevrelerin kimler olduğu dilekçesinde belirtilmemiştir. Ancak yerine gelen kaymakamlar ve idareciler için böyle mazbatalar düzenlenmeye devam ettiğine göre bu mazbataların altında imzası olan ileri gelenlerin kaymakamlarla ilgili görüşlerinin ne kadar samimi olduğu da sorgulanması gereken hususlar arasındadır.

Temmuz 1867 tarihinde Canik Mutasarrıfı tarafından sadarete yazılan tahriratta, Ünye Kaymakamı Mehmet Paşa'nın Gümüşhane Mutasarrıflığı'na tahvil olduğunu, Ünye Kazası'na da bir müdürün lazım geldiğini, dolayısıyla Çarşamba müdürlüğünden ayrılan Süleyman Bey'i Ünye Mmüdürü olarak teklif etmekteydi.³²⁷

Süleyman Bey'in Ünye Kaymakamlığı'nın gerçekleşmediği anlaşılmaktadır. Çünkü Bundan sonra Ünye Sancağı'na Mehmet Paşa'nın kaymakam olarak atandığı görülmektedir. Ancak Mehmet Paşa'nın da kaymakamlıkta fazla kalmadığı 1865 yılında İstanbul'a geri döndüğü ancak bölgede güzel hizmetlerde bulunduğu, ahalinin hoşnut olduğu belirtilmişti.³²⁸ Eski Ünye Kaymakamı Mehmet Paşa daha sonra Gümüşhane Sancağı Mutasarrıflığı'na atanmış, Gümüşhane kaymakam olan Mehmet Bey ise Ünye Kaymakamlığı'na getirilmişti.³²⁹ Mehmet Bey'in kaymakam olarak hangi tarihe kadar görev yaptığını bilemiyoruz. Ancak arşiv belgeleri kendisi hakkında Ünye'de bazı kişilerle girişmiş olduğu iş ilişkileri ve alacak-verecek meselesi ile ilgili olarak daha sonraki yıllarda da bahsetmektedir. Temmuz 1867 tarihli bir belgede kendisinden 11500 kuruş alacağı olduğunu belirten Corci, Ünye Kaymakamı Mehmet Muhtar Bey den alacağının tahsilini talep etmekteydi. Kendisinden on bir bin beş yüz kuruş alacağı olduğunu belirten Corci olup, kendisine bildirilmesinin üzerinden iki sene geçmiş oluyordu. Sekiz ay önce tebliğ edilmesine rağmen tahsiline dair takdim kılınmıyordu. Mehmet Bey'in bir memuriyetle kayırılmasına irade buyurulmuş olup bundan sekiz gün önce talep edilmiş olmasına rağmen yarınki perşembe günü memuriyet mahalline azimet

³²⁷ BOA, MVL, 738/14, 08/Ra/1284 (10 Temmuz 1867).

³²⁸ BOA, MVL, 715/11, 04/C/1282 (25 Ekim 1865).

³²⁹ BOA, MVL, 737/71, 18/S/1284 (21 Haziran 1867); Ayrıca Trabzon vilayetine ve Maliye Nezaretine bildiriliyordu. BOA, MKT. MHM, 386/88, 01/Ra/1284 (03 Temmuz 1867).

edeceğinden, bundan önce alacağının tahsilini istiyordu.³³⁰ Corci'nin Mehmet Muhtar Bey'den olan alacağını tahsil etme konusunda hassas davrandığı anlaşılmaktadır. Bu hassasiyetin farklı sebepleri olması muhtemeldir. Sekiz aydır talep etmesine karşın borcunu tahsil edemediğinden şikâyet eden Corci Mehmet Bey'in Ünye Kaymakamı oluşuyla borcunu tahsil etmede kendisine yeni güçlükler çıkaracağından endişelenmiş olabilir. Bir diğer hassasiyet ise kaymakam olmasından dolayı yeni ekonomik kaynaklara sahip olan Mehmet Bey'den borcunu tahsil etmek için bir fırsat olarak değerlendirmiş olması da mümkündür. Corci'nin birinci endişesinde haklı olma ihtimali yüksektir. Çünkü mahkemelere yansıyan dava 1871 yılında halen daha devam etmekteydi.³³¹

Ünye 1867 yılında sancak olmaktan çıkarılmıştı. Ancak kazalar da idareci olarak kaymakamlar görev yapmaya başlamıştı. Bu sebeple 1869 tarihinden itibaren salnamelerde Ünye Kaymakamlığı olarak nitelendirilmeye devam etmiştir. 1286/1869 yılı Vilayet Salnamesine göre Ünye Kaymakamlığı vazifesinde Kapıcubaşlarından Osman Ağa olduğu görülmektedir. Osman Ağa'nın 1868 yılından 1288/1271 yılına kadar Ünye Kaymakamlığı'nı idare ettiği salnamelerden anlaşılmaktadır.³³² 1289/1872 yılı Vilayet Salnamesi'ne göre ise Ünye Kaymakamlığı vazifesinde Osman Ağa'dan sonra ise Zühtü Bey'in olduğu görülmekteydi.³³³

Zühtü Bey'in ne kadar görevde kaldığı veya 1877 yılına kadar Ünye'de başka bir kaymakamın görev yaptığına dair farklı bir kayda ulaşamadık. 5 Mart 1877 tarihli telgrafname suretinde Ünye Kaymakamı Arif Efendi'nin mahkeme edilmeden memuriyetinden azledildiğinden bahsettiği görülmektedir. Dolayısıyla bu tarihten önce Ünye Kaymakamı olarak Arif Efendi'nin görev yaptığı anlaşılmaktadır.³³⁴

Arif Efendi'nin haksız biçimde görevden alınması ile ilgili olarak birçok kuruma başvurarak uzun yıllar boyunca hakkını aramaya çalıştığı görülmektedir. Sadarete hitaben gönderdiği telgrafta haksız yere görevden alındığını beyan ederek mahkeme talebinde bulunmuştu. 16 Mart 1878 tarihinde Başvekâlet Dairesi tarafından Trabzon Vilayeti'ne

³³⁰ BOA, MVL, 540/103, 19/Ra/1284 (21 Temmuz 1867).

³³¹ Muhakemat dairesinden Trabzon vilayetine Mart 1871 de gönderilen yazıda; Canik sancağı dâhilinde Ünye kazası sabık kaymakamı Mehmet Bey aleyhinde yapılan tahkikatte, merkez livadan memur olarak gönderilen tahkik memuru Hakkı Efendi marifetiyle Mehmet Bey'in memuriyetini suiistimal etmesinden dolayı azli neticesinde mahkemeye alındığını bildirilmişti. BOA, ŞD, 1826/7, 23/Z/1287 (16 Mart 1871)

³³² TVS. Def'a 1, s. 46; T.V.S. Def'a 2, s. 51; TVS. Def'a 3, s. 57.

³³³ TVS. Def'a 4, s. 56.

³³⁴ BOA, ŞD, 2904/19, 24/N/1301 (18Temmuz 1884).

gönderilen tahriratta; Arif Efendi'nin bazı redif askerleri efradından rüşvet aldığı iddiaları üzerine kendisi iki ay kadar Samsun'da ikamet ederek muhakemesini talep etmesine rağmen bunun yerine eline zimmet beratı verilmişti. Elinde zimmet ile ilgili suçlamalardan beraat ettiğine dair mazbatasını olduğunu, iki aydır mahkeme edilmeyi beklediğini ancak hakkında hiçbir iddianame hazırlanmadığını belirtmişti. Görevden alınmasına Mutasarrıf Paşa'nın aleyhinde göndermiş olduğu yazının gerekçe gösterildiğini belirtmişti. Kendisinin eğer bir suçu varsa Babıali tarafından görevden alınması gerektiği, gerekçesiz bir şekilde mutasarrıf taraftan görevden alınmasının doğru olmadığını belirtmişti. Ayrıca Divan-ı Muhakemat'ça mahkeme edildiğini ancak bu kuruma Mutasarrıf Paşa'nın doğrudan etki ederek aleyhinde karar çıkarılmasını sağladığından da şikâyetçiydi. Alınan bu haksız karar sebebiyle kendisine görev verilmediğinden yakınmış ve durumun düzeltilmesini istemişti. Ancak yetkililer elindeki beratın miri mallara ait olduğunu belirtmişlerdi. Dolayısıyla kendisinin başka bir memuriyete tayin mümkün olmadığı ifade edilmekteydi. Bu sebeple Canik İdare Meclisi'nde hükümet tarafından tayin olunacak bir müdde-i umumi ile mahkemesinin yapılmasına karar verilmişti.³³⁵

1296/1878-79 yılı Vilayet Salnamesi'ne göre Ünye Kaymakamlığı vazifesinde İstabl-ı Amire payeli Mehmet Efendi olduğu görülmektedir.³³⁶ 12 Ocak 1880 tarih belgede ise Ünye Kaymakamı Tahir Efendi'nin istifasından bahsedilmektedir. Dolayısıyla bu Mehmet Efendi'den sonra kısa süreli de olsa Tahir Efendi'nin Ünye Kaymakamlığı yaptığı anlaşılmaktadır. Keza belgede Ünye Kaymakamlığı'na Babaeski Kaymakamı Ferid Bey getirilmek istenmişse de kendisine tebliğ edilmesine rağmen kabul etmediği bunun üzerine mevcut maaşıyla üçüncü sınıftan seçilmiş olan Erbaa eski Kaymakamı Hacı Hafız Ali Efendi'nin tayini uygun görülmüştü.³³⁷

Ünye'ye yapılan göçler, Ünye'nin idari yapısında da tesirlerini gösteriyordu. İdari yapıdaki değişimleri beraberinde getiriyordu. Ağustos 1880 tarihinde Ünye Kazası Kaymakamı Ali Rıza Efendi³³⁸ Ünye'de sakin Batum Muhacirleri tarafından şikâyet

³³⁵ BOA, ŞD, 2904/19, 24/N/1301 (18Temmuz 1884).

³³⁶ TVS. Def'a 4, s. 82.

³³⁷ BOA, İ. DH, 798/64694, 06/S/1297 (19 Ocak 1880); BOA, ŞD, 2905/41, 18/Ra/1297 (29 Şubat 1880); BOA, DH. MKT, 1332/55, 24/N/1297 (30 Ağustos 1880); BOA, ŞD, 2905/41, 18/Ra/1297 (29 Şubat 1880).

³³⁸ Şubat 1880 tarihli belgede Hafız Ali Efendi kaymakam olarak görünürken Ağustos 1880 tarihli bir belgede Ali Rıza efendinin kaymakam olduğu belirtilmektedir. Salname ve Belgelerde Hafız Efendi, Ali Rıza Efendi ve Hafız Hacı Ali efendi, Ali efendi şeklinde birkaç farklı yazılış söz konusudur. Kayıtlarda

edilmişti. Batum Muhacirleri'nin şikâyetlerinin gerekçesi ise, Kaymakam Ali Rıza Efendi'nin kendilerine hak etmedikleri muameleyi göstermesiydi. Ünye Kaymakamı Ali Rıza Efendi'nin kendilerine karşı kötü hal ve hareket gösterdiğinden şikâyet bahsiyle adalet talep ediyorlardı. Trabzon Vilayeti'ne gönderilen şukka ile Ünye Kaymakamı Ali Rıza Efendi hakkında Batum muhacirlerince yapılan iddiaların tahkikatı yapılması ve gereğinin hemen ifası isteniyordu.³³⁹

Ali Efendi, Ünye Kaymakamı olarak fazla görevde kalamamıştı. Çünkü yalnızca Ünye'yi değil Giresun, Ordu ve Canik Sancakları'nı da derinden etkileyen Batum Muhacirleri ve iskânı konusunda büyük mücadeleler vermiş yerel ve merkezi otoritenin arasında kalmıştı. Bu konuda özellikle Batum Muhacirleri'nin bölgedeki hamisi olan Çürüksulu Ali Paşa ve Trabzon Valileri arasında yaşanan çekişme ve mücadelelerin yaratmış olduğu güvensizlik ortamında görevden alındığı anlaşılmaktadır. Görevden alınışında Batum Muhacirleri'nin şikâyetlerinin etkili olduğu tahmin edilebilir.

Görevden alınışı ile ilgili düzenlenen belgelerde kendisine karşı yapılan ithamlar özetle şöyleydi. Vergi toplamada usulsüzlük, muhacirlerin iskân işlerine bakma konusunda yetersizlik ve ilgisizlik, muhacirlere karşı silahlı tedbirler, meclis üyesini istifaya zorlama, yönetimi altındakilerin memnuniyetsizliği gibi konularda özellikle muhacirler tarafından verilmiş arzuhallerde dile getirilmişti. Ancak diğer taraftan bu konulardaki iddia ve isnatların asılsız olduğu konusunda da karşıt dilekçe, görüş ve savunma vardı. Kendisinden memnun olan ve olmayanlar konusunda bir sonuç alınamayınca daha önce görev yaptığı Sivas Vilayeti'ndeki görevinden el çektilme sebepleri gündeme gelmişti. Sivas Vilayeti'nde dahi istihdam olunduğu vakitlerde bu gibi harekâtı sebebiyle azledilmiş olduğundan ve İngiltere Konsolosu'na, devlet idaresi ve mali işler aleyhinde ifadelerde bulunarak layihalar verdiğini beyan ettiğinden işten el çektilmiş olduğu belirtilmişti.³⁴⁰ Böylece Ünye Kaymakamı Ali Efendi'nin Batum Muhacirleri ile yaşadığı durumdan dolayı geçmiş görevleri sorgulanıyor, başka gerekçeler bulunuyor ve azli

geçen ve çok yakın tarihlerde kaymakam olarak görünen bu isimlerin aynı kişiye ait olup olmadığını tam olarak belirleyemedik Ancak hakkında yapılan şikâyetlerde özellikle batum muhacirleri merkezli konular dile getirilmiş olması bu iki ismin aynı kişi olduğu ancak farklı belgelerde farklı biçimde geçtiği kanaatini güçlendirmektedir.

³³⁹ BOA, DH. MKT, 1332/55, 24/N/1297 (30 Ağustos 1880).

³⁴⁰ BOA, ŞD, 2439/19, 16/C/1297 (16 Mayıs 1881).

gerçekleşiyordu. Ali Efendi de zaten Canik sabık Mutasarrıfı Reşit Paşa tarafından mazbata iftirasıyla birleştirilerek kendisinin azledildiğinden şikâyet etmekteydi.³⁴¹

10 Aralık 1880 tarihinde Ünye Kaymakamı Hafız Ali Efendi mahkemeye alınarak azliyle mahsus olan maaşla üçüncü sınıftan seçilmiş olan ikinci rütbeden Rauf Bey'in Ünye Kaymakamlığı'na tayini uygun görüldü.³⁴²

18 Temmuz 1882 tarihinde Ünye kazası kaymakamı Rauf Bey'in istifası üzerine Trabzon Valisi tarafından Trabzon hanedanından Mehmet Bey inha olunmuş ise de Mehmet Bey'in seçilmiş (kaymakam adaylarından) olmadığından, memuriyetinin tasdiki usule aykırı bulunmuş, Üçüncü sınıftan Tirebolu Kaymakamı Nuri Bey'in Ünye'ye, Ünye eski Kaymakamı Hafız Ali Efendi'nin Tirebolu'ya tayinin uygun olacağı belirtilmişti.³⁴³

Bölgede iskân edilen Batum Muhacirleri ile yerel ahali arasındaki çekişme ve mücadele 1880 sonrası daha da artmıştı. Bu mücadelelerin artışında Trabzon Vilayeti üzerinden yaşanan valilik kavgaları da etkiliydi. Özellikle Çürüksulu Ali Paşa'nın valiliği ele geçirme konusundaki istekleri ve Batum Muhacirlerini himaye etmesi eşkıyalığı artıran önemli sebepler arasındaydı. Bu durum bölgeye atanan idarecilerin özelliklerini de etkilemişti. Merkezi hükümet eşkıyalık hareketlerini bastırabilecek idareciler atamaya yönelmişti. Öyle ki 22 Ocak 1885 tarihinde Ünye ve Fatsa kazalarında artan eşkıyalık hareketleri üzerine Trabzon Tabur Ağası Hüsrev Bey geçici olarak Ünye Kaymakamlığı'na vekâleten tayin olunmuştu.³⁴⁴

Bu vekâletin çok sürmediği ve arkasından İbrahim Hilmi Efendi'nin Ünye Kazası Kaymakamı olarak atandığı görülmektedir. İbrahim Hilmi Efendi, 2 Mayıs 1885 tarihli Trabzon Vilayeti'ne yazmış olduğu tahriratında bazı ailevi işlerini halletmek için Edirne'ye gitme izni istemişti. Vilayet ise kaymakama iki ay izin vermişti. Ancak İbrahim Hilmi Efendi bu izinle İstanbul'a gelmişse de ailesi ile alakalı bazı meşru mevzulardan dolayı Edirne'ye gidemediğini belirtmişse de belgede asıl dikkati çeken husus ise Ünye Kaymakamlığı'ndan affedilmesi isteği idi. Kaymakamın İstanbul'a gelip başka bir göreve

³⁴¹ BOA, ŞD, 2905/41, 27/C/1299 (16 Mayıs 1882).

³⁴² BOA, İ. DH, 820/66142, 07/M/1298 (10 Aralık 1880).

³⁴³ BOA, İ. DH, 856/68640, 02/N/1299 (18 Temmuz 1882); 10 Nisan 1887 tarihinde Trabzon vilayetine yazılan, vefat etmiş olan Hafız Ali Efendinin Ünye kaymakamlığı maşından isthakakı bulunan beş bin dötyüz on beş kuruş geçmiş senenin matlubatından olmasından dolayı kararnamesi icabınca tasviye-i duyun tahvilatıyla düzeltilmesi lazımgeleceğinden düzenlenecek senet suretinin vereselerine verilmesi isteniyordu; BOA, DH. MKT, 1411/53, 16/B/1304 (10 Nisan 1887).

³⁴⁴ BOA, DH. ŞFR, 124/64, 05/R/1302 (22 Ocak 1885).

atanmak istediği bunun için çeşitli teşebbüslerde bulunduğu fakat başarılı olamayınca Ünye Kaymakamlığı'ndan istifa etmek istediği anlaşılmaktadır.³⁴⁵ Bu dönem sadece İbrahim Hilmi Efendi değil kaymakamlığa getirilmiş başkalarının da bu görevde fazla kalamadığı ve istifa ettikleri görülmektedir. Bu durumun temel sebebinin kazaya yapılan göçler neticesi bozulan sosyal barış ve yaşanan yoğun çatışma ve eşkıyalık hareketleri olduğu tahmin edilebilir. Kaymakamlar idaresi son derece zor, asayişin temininde güçlük çekilen kazaya gelmek istemedikleri veya gelenlerin zorlu koşulları görünce başka yerlere görevlendirilmek istedikleri görülmektedir.

Bu arada 21 Temmuz 1885 tarihli belgeye göre İntihab-ı Memurin-i Mülkiye Komisyonu bölgedeki idari yapıyı iyileştirmek adına bazı kaymakamların görev yerlerinin değiştirilmesini önermişti. Buna göre Çarşamba'dan Ünye Kaymakamlığı'na gönderilmiş olan ancak daha sonra işten el çektirilmiş olan Hilmi Efendi'nin Tirebolu Kaymakamı Osman Nafiz Efendi ile değiştirilmesi istenmişti.³⁴⁶ Osman Nafiz Efendi'nin Ünye Kaymakamlığı'na atamasının yapıp yapılmadığını bilemiyoruz. Ancak 13 Ağustos 1885 tarihli belgede, Ünye Kazası Kaymakamı olup önce işten el çektirilen Hilmi Efendi hakkında yapılan tahkikatın sonucunun Dâhiliye Nezareti'ne ve Trabzon Vilayeti'ne gönderildiği ifade edilmekteydi. Dolayısıyla Hilmi Efendi'nin hakkında yapılan soruşturma sonucu görevden el çektirildiği anlaşılmaktadır.

Hilmi Efendi'nin ilk tahkikatı vilayet müftüsü de hazır bulunduğu halde Ünye'de yapılmış ve tahkikat üzerine kendisi de istifa etmişti. Hilmi Efendi'nin Ünye'de ortaya çıkan eşkıyalık hareketleri ve kamuoyunu teskin etmeyi başaramadığı için işten el çektirildiği anlaşılyordu. Ayrıca başka bir gerekçe ise Hilmi Efendi'nin Rusya tebaasından iki adamı hükümsüz olarak on beş yirmi gün hapis etmesiydi. Yapılan tahkikatta bu iki kişiyi niçin hapsedtirdiği anlaşılmamış, durumun Trabzon Vilayeti'nden araştırılması istenmişti.³⁴⁷

Şubat 1886 tarihinde Dâhiliye Nezareti'nden Sadarete yazılan tahriratta; Ünye Kazası Kaymakamı Hilmi Efendi'nin istifası üzerine yerine ümeray-ı çerakiseden Rüştü Bey'in tayin edilmesine dair Trabzon Vilayeti'nden istendiği belirtilmişti. Vilayetin tahriratı İntihab-ı Memurin Komisyonu'na havale edilmişti. Komisyon, Rüşdü Bey'in müntehab

³⁴⁵ BOA, ŞD, 2494/25, 08/M/1303 (17 Ekim 1885).

³⁴⁶ BOA, ŞD, 2494/25, 08/M/1303 (17 Ekim 1885).

³⁴⁷ BOA, ŞD, 2494/25, 08/M/1303 (17 Ekim 1885).

kaymakamlardan olmadığı, memuriyetinin onaylanmasının doğru olmayacağına dair görüş bildirmişti. Bunun yerine Ünye Kaymakamlığı'na üçüncü sınıftan seçilmiş Bolaman Nahiyesi eski Müdürü Haydar Efendi'nin tayini teklif edilmişti.³⁴⁸

Ali Haydar Efendi, 3 Şubat 1886 tarihinde bin iki yüz elli kuruş maaş ile Trabzon Vilayeti dâhilindeki Ünye Kazası Kaymakamlığına tayin oluyordu. Ali Haydar Efendi'nin Ocak 1887 tarihinde Ünye Kaymakamı olarak halen görevinde olduğu anlaşılmaktadır. Ancak bu tarihlerde verilen bir tahriratta, Ünye ve Terme Kazaları Kaymakamları Haydar ve Hayreddin Efendi'lerin muktedir olmadıklarından, tahsilat emirlerine yeterli önemi vermediklerinden bahsetmekte ve azledildikleri belirtilmekteydi.³⁴⁹ Ali Haydar Efendi'nin iktidarının olmayışı ve tahsilat emrine ehemmiyet vermediğinden 31 Ocak 1887 tarihinde görevinden azlediliyordu.³⁵⁰ Ali Haydar Efendi güzel hizmetler yapmakta iken Trabzon Valisi Sururi Paşa tarafından olayın hilafına isnatta bulunularak azlediliyordu. Hâlbuki Şura-yı Devlet Dâhiliye Dairesi'nden verilen mazbatada şimdiye kadar bulunduğu memuriyetlerde güzel hizmetleri bulunduğu ve hakkında şikâyet olmadığı, Canik Meclis İdaresi mazbatasında beyan olduğu gibi hakikati olmayan bir vaziyette azledildiğinden istihdamına engel bir durum bulunmadığı ifade ediliyordu.³⁵¹ Azledilen Ünye Kaymakamı'nın yerine Trabzon Vilayeti'nden kaymakam teklif edilmesi istenmişti.³⁵² Belgeden bu dönemin temel kaygıları ve Ünye'nin genel durumunu görmek mümkündür. Ayrıca asayişin sağlanamadığı ve vergilerin toplanamadığı bir Ünye Kazası görünümü vermektedir.

Ünye Kazası'nın asayiş problemleri uzadıkça ve halledilemedikçe sorunların temel sebebi olarak kaymakamlar görülmüştü. Bu sık sık kaymakamlar değiştirilmesine ve “muktedir” kaymakam aranmasına sebep olmaktaydı. Şubat 1887 de Sadaret'e yazılan tahriratta; Ordu Kazası Kaymakamı Mahmut Kamil Efendi'nin ehliyet ve iktidarı, kazanın ehemmiyet mevkisiyle münasip olmadığından azliyle yerine Bafra Kazası sabık Kaymakamı Bekir Bey'in tayin edilmesi teklif edilirken Mahmut Kamil Efendi'nin ise

³⁴⁸ BOA, İ.HR, 300/19014, 28/R/1303 (03 Şubat 1886).

³⁴⁹ BOA, DH. MKT, 1401/84, 03/C/1304 (27 Şubat 1887); BOA, İ.DH, 1021/8529, 06/Ca/1304 (31 Ocak 1887); Ünye eski Kaymakamı Ali Haydar Bey'in zimmet ve ilişkisinin olup olmadığı maliye nezaretine soruluyordu. BOA, DH. MKT, 1745/112, 07/Z/1307 (25 Temmuz 1890).

³⁵⁰ BOA, ŞD, 2936/7, 16/C/1308 (27 Ocak 1891).

³⁵¹ BOA, DH. MKT, 1807/137, 01/B/1308 (10 Şubat 1891).

³⁵² BOA, DH. MKT, 1394/101, 29/R/1304 (25 Ocak 1887).

açık olan Ünye Kazası Kaymakamlığı'na atanması istenmişti.³⁵³ Mahmut Kamil Efendi, açıkta kalan Ünye Kaymakamlığına aylık bin iki yüz kuruş tahsisıyla atanmıştı.³⁵⁴ Ancak Mahmut Kamil Efendi, aynı yıl içinde Gürcü eşkıyasının köylülerden akçe tahsilinde parmağı olduğu gerekçesiyle görevi değiştiriliyordu.³⁵⁵ Kamil Bey'in yerine Ünye Kaymakamlığı'na Hizan eski Kaymakamı'nın atanması teklif edilmişti.³⁵⁶

Mahmut Kamil Efendi'nin görevden alınması süreci Trabzon Vilayeti idaresi için mücadele eden güçler arasında son derece hassaslaşmış bir denge oyununun sonucu olduğu anlaşılmaktadır. Mayıs 1887 tarihinde Trabzon Vilayeti'nden sadarete yazılan tahriratta Ünye'de Gürcü eşkıyasının ortaya çıkmasına ve eşkıyalığın artması ile ilgili bilgi verilmişti. Gürcü eşkıyasının insanları katlettiği, yol kestiği belirtilmekte ve köylülerden bin altı yüz lira para topladığından şikâyet edilmişti. Bunun üzerine güvenlik kuvvetlerine yardım etmek üzere bir bölük nizamiye askeri sevk olunmuştu. Ancak Gürcü eşkıyasının köylere ve ileri gelenlerden tehditle para toplama meselesinde Çürüksulu Ali Paşa'nın yeğeni olup Ünye Belediye Riyaseti Vekâletinde bulunan Murat Bey ile Kaymakam Kamil Efendi'nin parmağı olduğu iddia edilmişti. Bu iddiaların ne kadarının doğru olduğunu bilemiyoruz. Fakat bölgenin durumuyla ilgili çalışma ve kaynaklar bu iddiaların kuvvetle doğru olabileceğini göstermektedir.

Trabzon Vilayeti Valiliği üzerinden Çürüksulu Ali Paşa ve Sırrı Paşa arasında yaşanan iktidar ve nüfuz mücadeleleri Gürcü nüfusun olduğu kazaları da içine alacak şekilde genişlemişti. Trabzon valiliği Çürüksulu Ali Paşanın yeğeni olan Ünye Belediye Reisi vekili Murat Bey'in kazadan uzaklaştırılmasını istemişti. Hatta Murat Bey'in etkisi altına girdiği anlaşılan ve bir dönem kendi teklifiyle atanmış kaymakam Mahmut Kamil Efendi'nin de Görele Kaymakamı ile değiştirilmesi istenmişti. Murat Bey'in eşkıya hamiliği ve eşkıya olayında parmağı bulunduğu şüphesiyle ailesi ile beraber kazadan uzaklaştırılması (sürgün edilmesi) son derece önemli görülerek (kemal-i ehemmiyetle) istenmişti.³⁵⁷ Asayiş sağlamak isteyen kaymakamların sık sık sürgün cezası verme yoluna gittikleri görülmektedir. Ancak bu sürgün cezaları kaymakamlarla ilgili

³⁵³ BOA, DH. MKT, 1398/31, 14/Ca/1304 (08 Şubat 1887); BOA, İ.DH, 1021/80534, 20/Ca/1304 (14 Şubat 1887).

³⁵⁴ BOA, DH. MKT, 1402/103, 08/C/1304 (04 Mart 1887).

³⁵⁵ BOA, DH. MKT, 1421/71, 25/Ş/1304 (19 Mayıs 1887).

³⁵⁶ BOA, İ.DH, 1044/82069, 04/Za/1304 (25 Temmuz 1887).

³⁵⁷ BOA, DH. MKT, 1419/2, 17/L/1304 (11 Mayıs 1887).

şikâyetlere dönüşmekte ve haksız yere sürgün edildiklerini ifade eden birçok kişi kaymakamdan şikâyetçi olmaktaydı.³⁵⁸

30 Ekim 1887 tarihinde ise Trabzon Vilayeti'ne bildirilen tahriratta; Gürcü eşkıyasının köylere akçe çıkararak bir kısmını tahsil etmesi meselesinde müdahalesi olduğundan azledilen Ünye kazası kaymakamı Mahmut Kamil Efendi'nin beratının sabit olup olmadığına ve bir kaymakamlığa tayin edilmesi hakkındaki arzuhalı sonra icabına bakılmak üzere intihabı memurin komisyonuna havale ediliyordu.³⁵⁹ Mart 1888 tarihinde ise Kayseri Sancağı'nın Develi Kazası Kaymakamı'nın azli dolayısıyla yerine Trabzon Vilayeti dâhilinde birçok kaymakamlıklarda bulunmuş olan Kamil Bey'in tayini Ankara Vilayeti'nden mazbata ile bildirilmiş ise de eski memuriyeti olan Ünye Kaymakamlığı'ndan ilişkisi kesilmediğinden Develi Kazası'na Kaymakam olarak tayin olamıyordu.³⁶⁰ Ünye Kaymakamlığı'ndan ayrılmış olan Mahmut Kamil Bey, Mayıs 1888 tarihindeki arzuhalinde; Ünye Kazası Kaymakamlığı'nda bulunduğu sırada azil ve tebdil edildiğinin eski vali tarafından kendisine bildirilen hal üzerine, Şuray-ı Devlet Dairesi'nde tetkik edilen mazbatanın intihab-ı memurin komisyonuna hava edilen pusuladan anlaşılmış olmakla düzenlenen mazbatanın bir nüshasının tarafına verilmesini istiyordu.³⁶¹

Trabzon Vilayeti'ndeki asayişsizlik ve eşkıya baskısı o dereceye varmıştı ki idarecilik peşinde koşan bazı nüfuzlu ileri gelenler bu durumu kullanarak kaymakamlık görevi kapmaya çalışmaktaydı. Nitekim Ekim 1887 tarihinde Şatırzade Hurşit Efendi, Ünye, Sürmene Kazaları ve Yomra Nahiyesi'nde ahalinin eşkıya zulmünden mustarip ve perişan olduğunu ifade ederek iki kazadan birine kaymakam olarak atandığı takdirde ve yardımına askeri kuvvet de verildiğinde buralarda asayişi sağlayabileceğine dair arzuhal sunmuştu.³⁶²

Mahmut Kamil Efendi'nin görevden alınması üzerine İntihab-ı Memurin Komisyonu'na verilen teklif uygun bulanarak Ünye Kazası Kaymakamlığı'na üçüncü sınıftan Hizan

³⁵⁸ 21 Ağustos 1887 de Trabzon vilayetine yazılan tahkikat emrinde, Acara muhacirlerinden Sabit mührüyle gönderilen arzuhalde, kendisinin bir müddetten beri Ünyeyi vatan edindiği halde kaza kaymakamı tarafından sebepsizce Kastamonuya uzaklaştırıldığını, bunun kanun hükümlerine aykırı olduğunu, mağduriyetine sebep olduğundan adalet talep ediyordu. Ne sebeple uzaklaştırılmış olduğunun tahkik edilmesi isteniyordu. BOA, DH. MKT, 1441/16, 01/Z/1304 (21 Ağustos 1887).

³⁵⁹ BOA, DH. MKT, 1458/113, 12/S/1305 (30 Ekim 1887).

³⁶⁰ BOA, DH. MKT, 1493/21, 25/C/1305 (09 Mart 1888).

³⁶¹ BOA, ŞD, 2926/33, 20/Ş/1305 (02 Mayıs 1888).

³⁶² BOA, DH. MKT, 1452/60, 15/M/1305 (03 Ekim 1887).

Kazası eski Kaymakamı Eşref Efendi aylık bin iki yüz elli kuruş maaş tayin edilmişti.³⁶³ Ancak altı aylık görevden sonra Ünye Kazası Kaymakamı Eşref Efendi ile Tirebolu Kazası Kaymakamı Osman Nafiz Efendi'nin becayişleri teklif edilmiş ve³⁶⁴ Osman Nafiz Efendi'nin aylık bin iki yüz elli kuruş maaşla Ünye Kaymakamlığı'na atanmıştı.³⁶⁵ Trabzon Valiliği, Osman Nafiz Efendi'nin Atina Kazası kaymakamı Mehmet Reşat Efendi ile becayişlerini talep etmişse de bu merkezden uygun görülmemiştir³⁶⁶.

06 Temmuz 1887 tarihinde Trabzon Vilayeti'nden Dâhiliye Nezareti'ne gönderilen telgrafta; münhal olan Ünye Kazası Kaymakamlığı'na Canik Mutasarrıflığı'nın bildirmesi üzerine Çarşamba'da iskân olunan Çerkez Muhacirlerinden Musa Bey vekâleten tayin olmuştu. Musa Bey'in Ünye Kaymakamlığı'na atanması konusu da hayli bürokratik yazışmalardan sonra olabiliyordu. Önceki görev yaptığı Kavak Nahiyesi Müdürlüğü esnasında bazı cinayet suçlularını salıverdiği için hakkında şikâyetle bulunulmuş ve bu şikâyetler Musa Bey'in cinayet zanlısı olarak algılanmasına sebep olmuştu.³⁶⁷ Mahkeme devam ederken hakkındaki durum sorulmuş Musa Bey'in ilgili şikâyetle beraat ettiği belirtilmişti.³⁶⁸ Ancak ondan sonra Ünye Kaymakamlığı görevi onaylanmıştı.³⁶⁹ Musa Bey'in atama kararı kesinleşmeden önce Trabzon Valisi Sururi Paşa Musa Bey'in cinayetle maznun olduğunu ve kanunen tahkikatı devam ettiği ve yakalama emri olduğunu bildirmişti. Bu durumda memuriyetinin tasdik edilmesi mümkün olmayacağından Ünye'ye muktedir bir kaymakamın süratle tayin edilmesini istemişti. Valinin Musa Kazım beyi istememesinin arkasında çeşitli gerekçeler olduğu açıktı. Ünye yerleştirilen Gürcü Muhacirleri ile yerli ahali arasında yoğun biçimde yaşanan tartışma ve gerginliklerden fazlasıyla mustarıptı. Kaldı ki Ünye'de az miktarda Çerkez nüfus da vardı. Bu karmaşa ve kaosun içine tabanı Ünye'ye çok yakın bir bölgede

³⁶³ BOA, DH. MKT, 1430/51, 16/L/1304 (08 Temmuz 1887); BOA, DH. MKT, 1438/106, 21/Za/1304 (11 Ağustos 1887).

³⁶⁴ BOA, DH. MKT, 1473/15, 13/R/1305 (29 Aralık 1887). BOA, İ.DH, 1062/83319, 24/R/1305 (09 Ocak 1888).

³⁶⁵ BOA, DH. MKT, 1481/115, 18/Ca/1305 (01 Şubat 1888).

³⁶⁶ BOA, DH. MKT, 1543/92, 11/M/1306 (17 Eylül 1888).

³⁶⁷ BOA, DH. MKT, 1501/113, 07/Ş/1305 (19 Nisan 1888).

³⁶⁸ Musa Bey'in cinayetten tutuklu olan bazı kimseleri tahliye etmekle itham edilmişse de mahkemede 05 Şubat 1888 tarihinde berat kazandığının Canik mutasarrıflığından bildirilmesi üzerine Süruri Paşa tarafından da 12 Şubat da Dâhiliye Nezaretine bildiriliyordu. 15 Mart 1888 tarihinde Mülkiye İntihabi Memurin Komisyonunda; Musa Bey tarafından verilen Liva Bidayet Mahkemesi Ceza Dairesince hakkında verilen beratına göre istihdamına engel bir halin kalmadığı anlaşılmışsa da bir kere de Şuray-ı Devletçe tetkik edilmesi isteniyordu. BOA, ŞD, 2532/7, 29/B/1305 (11 Nisan 1888).

³⁶⁹ BOA, DH. MKT, 1394/101, 29/R/1304 (25 Ocak 1887).

Çarşamba’da bulunan Çerkez asıllı bir kaymakamın atanmasının bölgeye hâkim olma çabaların akamete uğratacağı endişesi olduğu tahmin edilebilir. Çerkez Musa Kazım Bey’in atanması mevcut güç çekişmesi ve nüfuz mücadelesinde kazada üçüncü bir grubu daha eklemlenmiş olacaktı. Vali Musa Bey hakkındaki tahkikatı gerekçe göstererek atanmasına engel olmak istemişse de bunda başarılı olamayacak ve Musa Bey Ünye’ye vekaleten atanacaktı. Musa Kazım Bey’in Ünye’de görev yapıp yapmadığı, yaptıysa görevinin asaleten onaylanıp onaylanmadığı veya ne kadar görevde kaldığını belgelerden takip etmek mümkün olmamıştır. Ancak bu tarihlerden sonra Canik müstakil liva olmaktan çıkarıldığı için Ünye Kaymakamları’nı salnamelerden de takip etme imkânı olmaktadır. Ancak 22 Aralık 1889 tarihli belgeden Ünye Kaymakamı olarak Musa beyden önce kaymakam olarak yer almış Osman Nafiz Efendi olduğu belirtilmekte ve Osman Nafiz Efendi’nin ilgili tarihte Çarşamba Kazası Kaymakam’ı Mehmet Ali Efendi ile tahsis edilmiş olan aylık bin iki yüz eli kuruş maaş değiştirilmelerine karar verildiği görülmektedir.³⁷⁰ Haziran 1888 tarihinde Trabzon Vilayeti’ne bildirilen tahriratta; Ünye Kazası kaymakamlığı vekilliğinden ayrılan Musa Kazım Efendi’nin arzuhalinde bir kaymakamlığa tayin olmak üzere intihab-ı memurin komisyonundan şahadetname aldığı, zaruret halinden dolayı burada beklemeye müsait olmadığından ilk açılacak kaymakamlığa tayinini istemişti.³⁷¹ Dolayısıyla bu belgeden Musa Efendi’nin Ünye Kaymakamlığı’nda vekâleten atandığı anlaşılmaktadır. Bu sebeple kaymakamlar silkinden sayılmadığı ve kaymakamlığın Osman Nafiz Efendi’den Mehmet Ali Efendiye geçtiği anlaşılmaktadır.

Mehmet Ali Efendi’nin de kaymakamlıkta çok fazla kalmadığı ve göreve geldikten altı ay sonra Tirebolu Kazası Kaymakamı Reşit Paşa ile becayişleri Trabzon Vilayet İdare Meclis’nden mazbata ile bildirilmişti.³⁷² Reşit Paşa’nın Ünye’ye atanmasının arkasındaki en önemli sebebin mazbata işaret edildiği görülmektedir. Reşit Paşa’nın müntahap kişilerden olmamasına karşın önemli memuriyetlerde bulunduğu ve “kudreti görülmüş

³⁷⁰ BOA, İ.DH, 1163/90954, 18/R/1307 (12 Aralık 1889);BOA, DH. MKT, 1481/42, 18/R/1307 (12 Aralık 1889);BOA, DH. MKT, 1694/6, 10/C/1307 (01 Şubat 1890).

³⁷¹ BOA, DH. MKT, 1516/4, 16/L/1305 (26 Haziran 1888).

³⁷² BOA, DH. MKT, 1739/120, 20/Za/1307 (08 Temmuz 1890). Bu arada Osmanlı Devlet Salnamesi Defa 46’da sayfa 684 te 1890-91 yıllarında Mehmed Ali Efendi Ünye kaymakamı olarak olarak görünmektedir. Belgeler söz konusu olduğunda sanki Reşit Paşa iki defa kaymakamlık yapmış arada da Mehmed Ali Ünye kaymakamlığı yapmış gibi bir algı oluşmaktadır. Ancak bu belgelerle teyit edilememektedir. Böyle bir görünümün ortaya çıkmasının sebebi salnamelerin yıllık oluşu, belgelerin daha ayrıntılı tarih vermesi, ve yine salnamelerin bilgi edinme süreci basımlarında yaşanan gecikmelerden kaynaklandığı anlaşılmaktadır.

olduğundan” İntihab-ı memurin komisyonunca uygun olduğu belirtilmişti.³⁷³ Belli ki Trabzon Vilayeti’nde ve vilayetin bir parçası olarak Ünye’de yaşanan yoğun mücadele ve asayiş olayları için kudretli otoriter kaymamak aranmakta, hiç olmazsa kaymakamlar sık sık değiştirilerek belli bir çıkar grubunun bunlar üzerinde hâkim olmasının önüne geçilmeye çalışılmaktaydı. Ünye Kazası Kaymakamı Reşit paşanın görevinde diğer kaymakamlara göre daha uzun kaldığı anlaşılmaktadır. Buna karşın 1892 tarihli belgede Reşit Paşa’nın yaşı ve sağlık durumunun görev yapmasına engel olduğu gerekçesiyle azli istenmişti³⁷⁴ Reşit Paşa görevden ayrılmak istememişti. Şuray-ı Devlet Dâhiliye Dairesi tezkeresinde; Ünye Kazası Kaymakamı iken hakkında hakikati olmayan ve gerçekleşen inha üzerine mağduren azledildiğinden, tercüme-i hal varakasına o suretle yazıldığından, mağduriyetini gerektiren elindeki evrak ve mazbata içeriğinde düzeltme isteğine dair arzuhal sunduğu ifade edilmekteydi. Reşit Paşa şahsiyetiyle beraber maluliyetini kendisi de itiraf etmekle beraber kötü hali görüldüğü iddialarına karşı çıkmıştı. Bunun somut delillere maddeye dayanmayan sübjektif değerlendirmeler olduğunu ifade etmişti.³⁷⁵ Ancak paşanın yaşlılığını kabul edip kötü hal derecelendirmesine itiraz etmesi ve nitekim hiçbir zimmetinin çıkmaması olumlu bir sicil olarak değerlendirilebilir. Buna karşın bir buçuk yıl önce kudretinden dolayı Ünye Kazası’na atanmasının iyi olacağını ifade eden Osmanlı bürokrasisinin kısa bir müddet sonra bu defa da muktedir olamamaktan dolayı görevden azlinin istemesi konusundaki tavrı ise manidardı.

Reşit Paşa’dan sonra Ünye Kaymakamlığı’na Trabzon Vilayeti’nden verilen inha ile mülkiye mektebi mezunlarından Ömer Asaf Efendi’nin tayin olunması İntihab-ı Memurin Komisyonu’nca teklif edilmiş ve atanmıştı.³⁷⁶ Ömer Asaf Efendi’ye eşkıyadan Kara Süleyman ve arkadaşlarının yakalanmasında gösterdiği hassasiyet ve çalışmalarından dolayı Trabzon Vilayeti’nden tahsin ve takdir tahriratnamesi verilmesi istenmişti.³⁷⁷ Kaymakamı teşvik amaçlı verildiği anlaşılan taltife karşın bir müddet sonra Ömer Asaf

³⁷³ BOA, İ.DH, 1185/92703, 29/Za/1307 (17 Temmuz 1890);BOA, ŞD, 2961/22, 11/S/1311(24 Ağustos1893).BOA, DH. MKT, 1753/51, 04/M/1308 (20 Ağustos 1890).

³⁷⁴ Reşit Paşanın inmeye ve binmeye muktedir olamadığı, kötü hali, işrete meyilli olması, kaza idaresinin bozulmasına sebep olduğu gerekçeleriyle azli istenmişti, 28/S/1310 (21 Eylül 1892) tarihinde Trabzon vilayeti tarafından azledildiği kendisine bildiriliyordu. Miri mallarına ve şahsi hukuka dair kendisine zimmet çıkmıyordu, BOA, ŞD, 2961/22, 11/S/1311 (24 Ağustos1893).

³⁷⁵ BOA, BEO, 268/20090, 18/S/1311 (31 Ağustos 1893).Reşit paşa da kısa bir müddet sonra maluliyetle emekli olmuştuBOA, İ.TKS, 2/50, 25/B/1311 (01 Şubat 1894).

³⁷⁶ BOA, DH. MKT, 2000/124, 20/S/1310 (13 Eylül 1892).BOA, DH. MKT, 2000/124, 20/S/1310 (13 Eylül 1892)BOA, DH. MKT, 2060/120, 20/Ş/1310 (09 Mart 1893); BOA, İ.DH, 1297/40, 29/S/1310 (22 Eylül 1892).

³⁷⁷ BOA, DH. MKT, 2032/43, 29/Ca/1310 (19 Aralık 1892).

Efendi ile ilgili şikâyetlerin yoğunlaştığı ve sonunda görev yerinin değiştirildiği görülecektir. Bu arada 10 Nisan 1893 tarihinde Ünye Kaymakamlığı'na vekâleten atanan Ali Efendi bir ay yirmi iki gün görev yapmıştır.³⁷⁸

Ünye Kaymakamı Ömer Asaf ile Tirebolu Kaymakamı İbrahim Efendi'nin görev yerlerinin değiştirilmesine karar verilmişti. Ancak buna gerekçe olarak Ünye Kazası Kaymakamı Ömer Asaf Efendi'nin memleket itibarını zedeleyecek şekilde hükümet memurları arasında anlaşmazlıklara, halkın genelinin rahatına etki edecek kadar şikâyetlere sebep olduğu belirtilmişti. Bu durumda kazanın huzur ve sükûnu sağlanamayacağı ve Tirebolu Kaymakamı İbrahim Efendi ile değiştirilmelerinin uygun olacağı ifade edilmişti.³⁷⁹ Ömer Asaf Efendi'nin değiştirilmesinde halkın merkeze çektikleri şikâyet telgraflarının etkili olduğu anlaşılmakta, kazada sosyal grupların rekabet ve mücadelelerinin devam ettiği sonucu çıkmaktadır.

Mayıs 1894 tarihinde Mülkiye İntehab-ı Memurin Komisyonu'nda Ünye Kazası Kaymakamı İbrahim Lütî Efendi hakkındaki şikâyetler değerlendirilmişti. İbrahim Lütî Efendi'nin kanunen hapis edilmemesi gereken iki kişiyi hapsedirerek ölümlerine sebebiyet verdiği hususunda varisleri tarafından iddia ve ihbarda bulunulmuştu. Tahkikat neticesinde iddia teyit edilmiş ve mahkeme olunmak üzere Canik Mutasarrıflığı'na gönderilmişti. Yine yapılan yazışma neticesinde İbrahim Lütî Efendi'nin mahkemeden beraat etse bile göreve iadesi uygun olmayacağı belirtilmişti. Ancak kazanın önemli bir mevki ve konumda oluşu sebebiyle kaymakamsız idare edilmesi de uygun bulunmamıştı. Trabzon Vilayeti'nden gönderilen yazıda Ünye Kaymakamlığı'na, vilayet idare meclisi sabık başkâtibi İzzet Efendi'nin tayini istenmişti.

Bu arada kaymakamlıktan alınması kararlaştırılan İbrahim Lütî Efendi kendisiyle doğrudan ilgisi olmayan ve bahane olarak kullanılan iki konu üzerinden tahkikat yapılmadan, mahkeme sonucu beklenmeden haksız biçimde görevden alındığını beyan etmekteydi. Ancak, mahkeme devam ederken görev başında bulunması doğru olmadığı

³⁷⁸ BOA, ŞD, 961/19, 20/Ş/1315 (14 Ocak 1898).

³⁷⁹ BOA, İ.DH, 1308/7, 14/Ra/1311 (25 Eylül 1893).BOA, BEO, 283/21164, 17/Ra/1311 (28 Eylül 1893).Trabzon vilayetine önceden telgrafla bildiriliyor sonra da yazı gönderiliyordu. Yazıda; Tirebolu kazası kaymakamı İbrahim Efendiile Ünye kazası kaymakamı Ömer Asaf Efendinin yeni memuriyet yerlerine ulaştıklarında, işe başladıkları tarihten itibaren aylık bin ikiyüz Ellişer kuruş maaşla tahsisleri kayıt oluyordu. Kararname hükümlerine uygun olarak aydan aya alacakları maaşların yüzde beşleriyle başkaca yüzde birlerinin emeklilik sandığına gönderilmesi ve ayrıca vilayet dâhilinde becayiş olunduğundan harcırah verilmeyeceği hususu muhasebe nezaretinden tebliğ olunuyordu. BOA, DH. MKT, 131/45, 09/R/1311 (20 Ekim 1893).

ve nizamnameye göre bu durumlarda kaymakamlık görevinin vekâleten sürdürülmesi gerektiği belirtilmiş ve İbrahim Lütî Efendi beraat etse dahi göreve iadesi doğru olmayacağından İzzet Efendi'nin Ünye Kazası'nda vekâleten atanmasının daha uygun olacağı vilayetten ifade edilmişti.³⁸⁰

İbrahim Lütî Efendi'nin olayda herhangi bir suçu olmadığı ortaya çıkmış ve sadece zabıta memurlarına gerekli uyarıların yapılması ile yetinilmesi gerektiği Şuray-ı Devletten bildirilmişti. Ancak buna rağmen Trabzon Vilayeti, kaymakamlık vekâletine İzzet Efendi'nin gönderilmesi konusunda ısrarlıydı. İzzet Efendi'nin Trabzon eşrafından olduğu, yıllar önce kaymakamlık şahadetnamesi aldığı ve seçilmiş adaylardan olduğu ifade edilmişti. Ayrıca vilayet İbrahim Lütî Efendi'nin muktedir bir kaymakam olmadığı, kazanın işlerinin yoğunluğunu kaldıramadığını da ileri sürmüştü.³⁸¹ Ünye Kaymakamı İbrahim Lütî Efendi hakkında yapılan şikâyetler üzerine tekrar Ünye Kaymakamlığı'na atanmamış vilayet idaresi başkâtibi İzzet Efendi'nin vekâleten göreve getirilmişti.³⁸²

Nisan 1894 tarihinde Sadarete yazılan tahriratta; Ünye Kaymakamı İbrahim Lütî Efendi'nin kazayı idare etmede muktedir olamamakla beraber azliyle yerine müntehap kaymakamlardan İzzet Efendi'nin tayini Trabzon Vilayeti'nden inha olunmuş ise de İbrahim Lütî Efendi'nin azlini gerektirecek bir durum olmadığı için açıkta bırakılması adil olmayacağı, Erzurum Vilayeti dâhilinde Pasinler Kaymakamı İsmail Hakkı Efendi ile becayişlerine karar verilmişti. Bu tarihten sonra Pasinler eski Kaymakamı İsmail Hakkı Efendi'nin Ünye Kaymakamlığı'na atandığı görülmektedir.³⁸³

Kaymakam değişikliklerine karşın Ünye'de muhacirlerle yerli ahali arasındaki anlaşmazlıklar ve olaylar devam etmekteydi. Nitekim Trabzon Valisi Kadri Bey, Mayıs 1896 tarihlerinde Ünye ve civarında çetelerin varlığının devam ettiğini, Gürcü Muhacirlerinden bazı hanelerin toplanarak çetelere katıldığı, Ünye Kaymakamı ve tabur

³⁸⁰ BOA, DH. MKT, 231/77, 26/L/1311 (02 Mayıs 1894); BOA, BEO, 376/28197, 17/N/1311 (24 Mart 1894).

³⁸¹ BOA, ŞD, 1847/7, 23/M/1312 (27 Temmuz 1894).

³⁸² BOA, MKT, 231/ 77, 26/L/1311 (03 Mayıs 1894).

³⁸³ BOA, DH. MKT. 225/33, 10/L/1311 (16 Nisan 1894); Osmanlı Devlet Salnamesi, (1313) Defa 51, s. 802; 16 Nisan 1894 tarihinde Trabzon vilayetine yazılan tahriratta; Önceden telgrafla bildirildiği üzere becayiş suretiyle Ünye kaymakamlığına tayin olunan Pasinler kaymakamı İsmail Hakkı Efendinin ve Pasinler kaymakamlığına tayin olunan İbrahim Lütî Efendinin yeni memuriyet yerlerine ulaşmaları ve işe başlamaları tarihinden itibaren aylık bin ikiyüz elli kuruş maaş tahsisi ve beşyüz seksen kuruş harcırahının da mahalli maliyeden ödenmesi tebliğ ediliyordu. BOA, DH. MKT, 225/33, 10/L/1311 (16 Nisan 1894). BOA, İ.DH, 1357/56, 29/Ca/1312 (28 Kasım 1894). BOA, BEO, 525/39369, 03/C/1312 (02 Aralık 1894). BOA, DH. MKT, 407/51, 13/S/1313 (05 Ağustos 1895). BOA, ŞD, 2656/2, 07/Ra/1313 (28 Ağustos 1895).

ağaları tarafından takip edildiği, zabıta kuvvetleri ile yakalanmaya çalışıldığı, gereken mahallere asker sevk edileceğini bildirmişti.³⁸⁴ Asayişsizliğin kaymakam değişikliklerini ve arayışlarını artırdığı her fırsatta dile getirilmişti. Keza Ağustos 1895 tarihinde Dâhiliye Nezareti'ne yazılan tahriratta; Ünye Kazası Kaymakamı İsmail Hakkı Efendi'nin başka kazaya gönderilirken Ünye'ye, Fatsa Kazası Kaymakamı Mehmet Rüştü Bey'in getirilmişti.³⁸⁵ Ancak çok kısa zaman içinde Aralık 1896 tarihinde Ünye Kazası Kaymakamı Mehmet Bey'in muktedir olmayışı nedeniyle kaza dâhilinde eşkıya çoğaldığı, vergilerin toplanamadığı gerekçeleriyle azledildiği görülmektedir. Onun yerine Refahiye Kazası eski Kaymakamı Mehmet Sadık Efendi'nin tayini kararlaştırılıyordu.³⁸⁶

Kaymakam atamalarında yalnızca ilgili kazanın sosyali ekonomik ve idari durumu etkili olmuyordu. Bazen çevre kazaların da bu atmalarda dolaylı veya doğrudan etkileri olabiliyordu. Örneğin Şubat 1897 tarihinde Canik Mutasarrıflığı'ndan gönderilen ve Trabzon Valisi Kadri Bey tarafından Dâhiliye Nezareti'ne çekilen telgrafta; Çarşamba Kaymakamlığına atanan Osman Bey'in Çarşambada sakin Çerkez Beyleri'nden Muhammed Ali ve Reşit Beyler'in yakın akrabası olduğu belirtilmişti. Bu yakınlık kendisinden önce Bafra Kaymakamı Musa Paşa zamanında bu beylerle yaşanan anlaşmazlığın üzerine olumsuz etki yapacağı, problemi artıracak hatta bu durumun halka sirayet edebileceği tehlikesine işaret edilmişti. Dolayısıyla Osman Bey'in Çarşamba Kazası'nda bulunması doğru bulunmamıştı. Bu sebeple Ünye Kaymakamlığı'na tayin olunan Sadık Efendi ile değiştirilmeleri teklif edilmişti.³⁸⁷ Bu değişimin gerçekleşmediği anlaşılmaktadır. Ancak bu durum, komşu kazaların iç dinamiklerinin çevre kazaları idari açıdan nasıl etkileyebildiğine dair özel bir örnek olarak gösterilebilir.

1 Mart 1898 tarihinde Ünye Kaymakamı Mehmet Sadık Efendi Mülkiye Memurin Komisyonu'na yazdığı dilekçesinde; kendisinin hakkında hiçbir şikâyet olmadığı halde Fatsa Kazasına tahvil olunmak hususunda istihbarat aldığını, Fatsa Kaymakamlığı'nın maaşça iki yüz elli kuruş daha noksan olduğunu, şahsının Ünye'de devam etmek istediğini belirtiyordu.

³⁸⁴ BOA, DH. TMIK. M, 5/25, 12/Z/1313 (25 Mayıs 1896).

³⁸⁵ BOA, BEO, 670/50210, 24/S/1313 (16 Ağustos 1895).

³⁸⁶ BOA, İ.DH, 1343/44, 22/Ş/1314 (26 Ocak 1897); BOA, BEO, 901/67510, 24/Ş/1314 (28 Ocak 1897).

³⁸⁷ BOA, Y. PRK. UM, 36/88, 13/N/1314 (15 Şubat 1897).

25 Nisan 1898 tarihinde ise Ünye Kaymakamı Sadık Efendi ile ilgili Trabzon Valisi Mehmet Kadri Bey Dâhiliye Nezareti'ne; Ünye Kazası Kaymakamı Sadık Efendi'nin iktidarının sınırlı olduğunu, kaza asayişini Gürcü eşkıyasının tehdit ettiğini, kaza işlerinin bazı kimselerin keyfine göre yapılır hale geldiğinden şikâyet etmişti. Vali, Ünye'nin gerisindeki bölgenin çıkış kapısı olarak büyük öneme haiz olduğunu burada bulunacak kaymakamın kaza asayişini muhafaza edebilecek muktedir bir kişi olması gerektiğini de belirtmişti. Vilayet dâhilinde merkez sancağa bağlı Of Kazası Kaymakamı İbrahim Halil Efendi'nin aranılan vasıflara ziyadesiyle haiz bulunduğu ve Sadık Efendi'nin onunla hemen değiştirilmesini teklif etmişti. Hatta valilik isteğinin gerçekleşmesi için Sadık Efendinin önceki idareciliği sırasındaki kötü yönetimini ve azledilmesini referans göstermekten de çekinmemişti.³⁸⁸ 16 Haziran 1898 tarihinden itibaren Ünye ve Of Kazası Kaymakamları Sadık Efendi ve Halil Efendi'nin memuriyet becayişlerinin gerçekleştiği bildiriliyordu.³⁸⁹

28 Kasım 1898 tarihinde Sivas Vilayeti'ne yazılan tahriratta; Gürcü çetesinin takibatında derdestini köy kuvvetlerine getirmiş iken Canik Tabur Ağası ve Ünye Kaymakamı İbrahim Efendi'nin tertipleriyle takibatın kesintiye uğratılması neticesinde eşkıyanın cesaretini artırarak birkaç günden beri Hamidiye civarında katletmek ve dağa kaldırmakta olduklarından bahisle Trabzon Vilayeti'yle haberleşmenin gerektiği ifade ediliyordu.³⁹⁰

6 Mayıs 1899 tarihinde sadarete yazılan tahriratta; Ünye Kaymakamı İbrahim Halil Efendi'nin adı geçmekteydi. Giresun Kaymakamı'nın tayin edilmesi hususunda Halil İbrahim Bey'inde Giresun Kaymakamlığı'na tayini düşünülmüşse de her ne kadar mülkiye mezunu olsa dahi henüz yükselmeyi hak etmediği düşünüldüğünden atama düşüncesinden vazgeçiliyordu.³⁹¹

Tablo 9: 19. Yüzyıl Ünye Kaymakamları Listesi

1	(1864)	Mustafa Efendi ³⁹²	22/R/1281 (24 Eylül 1864)
2	(1865)	Mehmet Paşa ³⁹³	04/C/1282 (25 Ekim 1865)

³⁸⁸ BOA, İ.DH, 1356/13, 27/S/1316 (17 Temmuz 1898).

³⁸⁹ BOA, DH. MKT, 2107/102, 02/Ca/1316 (18 Eylül 1898).

³⁹⁰ BOA, DH. MKT, 2137/76, 08/B/1316 (22 Kasım 1898).

³⁹¹ BOA, DH. MKT, 2197/87, 25/Z/1316 (06 Mayıs 1899).

³⁹² BOA, MVL, 689/91, 22/R/1281 (24 Eylül 1864); BOA, A. MKT. MHM, 363/24, 12/Ca/1283 (22 Eylül 1866).

³⁹³ BOA, MVL, 715/11, 04/C/1282 (25 Ekim 1865); BOA, MVL, 737/71, 18/S/1284 (21 Haziran 1867).

3	(1867)	Mehmet Bey ³⁹⁴	18/S/1284 (21 Haziran 1867)
4	(1869)	Osman Ağa (Kapucubaşı) ³⁹⁵	
5	(1870)	Osman Ağa (Kapucubaşı) ³⁹⁶	
6	(1871)	Osman Ağa (Kapucubaşı) ³⁹⁷	
7	(1872)	Zühdü Bey ³⁹⁸	
8	(1876)	Arif Efendi ³⁹⁹	19/S/1294(5 Mart 1877)
9	(1879)	Mehmet Efendi(İstabl-ı Amire) ⁴⁰⁰	
10	(1879)	Tâhir Efendi ⁴⁰¹	
11	(1880)	Ali Hâfız Efendi ⁴⁰²	18/Ra/1297(29 Şubat 1880) ⁴⁰³
12	(1881)	Hafız Efendi(Ali) ⁴⁰⁴	
13	(1881)	Rauf Bey ⁴⁰⁵	07/M/1298(10 Aralık 1880)
14	(1883)	İbrahim Hilmi Efendi ⁴⁰⁶	08/M/1303(17 Ekim 1885)
15	(1886)	Ali Haydar Efendi ⁴⁰⁷	28/R/1303(03 Şubat 1886)
16	(1887)	Mahmut Kâmil Efendi ⁴⁰⁸	14/Ca/1304(08 Şubat 1887)
17	(1887)	Mehmet Eşref Efendi ⁴⁰⁹	16/L/1304(08 Temmuz1887)
18	(1887-1888)	Osman Nafiz Efendi ⁴¹⁰	18/Ca/1305(01 Şubat 1888) ⁴¹¹

³⁹⁴BOA, MVL, 737/71, 18/S/1284 (21 Haziran 1867); BOA, MVL, 540/103, 19/Ra/1284 (21 Temmuz 1867).

³⁹⁵ TVS. Def'a 1, s. 103.

³⁹⁶ TVS. Def'a 2, s. 109.

³⁹⁷ TVS. Def'a 3, s. 121.

³⁹⁸ TVS. Def'a 4, s. 123.

³⁹⁹ BOA, ŞD, 2904/19, 24/N/1301 (18Temmuz 1884).

⁴⁰⁰ TVS. Def'a 11, s. 171.BOA, İ.ŞD, 64/3745,14/B/1300 (21 Mayıs 1883).

⁴⁰¹ BOA, İ. DH, 798/64694, 06/S/1297 (19 Ocak 1880).

⁴⁰² TVS. Def'a 12, s. 165; BOA, İ. DH, 798/64694, 06/S/1297 (19 Ocak 1880).

⁴⁰³ BOA, ŞD, 2905/41, 18/Ra/1297 (29 Şubat 1880); BOA, DH. MKT, 1332/55, 24/N/1297 (30 Ağustos 1880); BOA, ŞD, 2905/41, 18/Ra/1297 (29 Şubat 1880);

⁴⁰⁴ TVS. Def'a 12, s.165.

⁴⁰⁵ BOA, İ. DH, 820/66142, 07/M/1298 (10 Aralık 1880).

⁴⁰⁶ BOA, ŞD, 2494/25, 08/M/1303 (17 Ekim 1885); BOA, ŞD, 1836/21, 25/Ca/1302 (12 Mart 1885). Ali Ç. Mücellidoğlu, “*Son Asır Türk Tarihi'nin Önemli Olayları İle Birlikte*”, *Yeni Mülkiye Tarihi ve Mülkiyeliler*, C.VIII, Mars Matbaası, Ankara, 1969, s. 6511.

⁴⁰⁷ BOA, ŞD, 2936/7, 16/C/1308(27 Ocak 1891); BOA, İ.HR, 300/19014, 28/R/1303 (03 Şubat 1886).

⁴⁰⁸ BOA, DH. MKT, 1398/31, 14/Ca/1304 (08 Şubat 1887); BOA, DH. MKT, 1402/103, 08/C/1304 (04 Mart 1887); BOA, DH. MKT, 1421/71, 25/Ş/1304 (19 Mayıs 1887); BOA, DH. MKT, 1430/51, 16/L/1304 (08 Temmuz 1887).

⁴⁰⁹ BOA, DH. MKT, 1430/51, 16/L/1304 (08 Temmuz 1887); BOA, DH. MKT, 1438/106, 21/Za/1304 (11 Ağustos 1887); BOA, DH. MKT, 1473/15, 13/R/1305 (29 Aralık 1887); BOA, DH. MKT, 1473/15, 13/R/1305 (29 Aralık 1887). BOA, İ.DH, 1062/83319, 24/R/1305 (09 Ocak 1888).

⁴¹⁰ TVS. Def'a 13, s. 553; BOA, DH. MKT, 1473/15, 13/R/1305 (29 Aralık 1887). BOA, İ.DH, 1062/83319, 24/R/1305 (09 Ocak 1888); BOA, DH. MKT, 1481/42, 18/R/1307 (12 Aralık 1889).

⁴¹¹BOA, DH. MKT, 1473/15, 13/R/1305 (29 Aralık 1887); BOA, DH. MKT, 1481/115, 18/Ca/1305 (01 Şubat 1888); BOA, DH. MKT, 1543/92, 11/M/1306 (17 Eylül 1888); BOA, DH. MKT, 1481/42, 18/R/1307

19	(1888)	Musa Kâzım Efendi	07/Ş/1305(19 Nisan 1888) ⁴¹²
20	(1889)	Mehmet Ali Efendi	20/ R/1307(14 Aralık 1889) ⁴¹³
21	(1892)	Miralay Mehmet Reşit Paşa ⁴¹⁴	(1309-1310) ⁴¹⁵
22	(1892)	Ömer Âsaf Efendi	20/S/1310(13 Eylül 1892) ⁴¹⁶
23	(1893)	İbrahim Lütü Efendi ⁴¹⁷	
24	(1894)	İbrahim Lütü Efendi (Salise) ⁴¹⁸	26/L/1311 (02 Mayıs 1894). ⁴¹⁹
25	(1894)	İzzet Efendi(Vekaleten)	26/L/1311 (02 Mayıs 1894). ⁴²⁰
26	(1895)	İsmail Hakkı Efendi 1311 ⁴²¹	24/S/1313(16Ağustos 1895) ⁴²²
27	(1895)	Mehmet Rüşdi Efendi 1312 ⁴²³	24/S/1313(16Ağustos 1895) ⁴²⁴
28	(1896)	Mehmet Sadık Efendi 1315 ⁴²⁵	22/Ş/1314(26 Ocak 1897) ⁴²⁶
29	(1898)	Hacı İbrahim Halil Efendi Müttemayiz ⁴²⁷	
30	(1898)	Hacı İbrahim Halil Efendi Müttemayiz ⁴²⁸	
31	(1900)	Hacı İbrahim Halil Efendi Müttemayiz ⁴²⁹	
32	(1902)	İbrahim Halil Paşa(Mir-i miran) ⁴³⁰	
33	(1903)	İbrahim Halil Paşa(Mir-i miran) ⁴³¹	
34	(1904)	Arif Bey(Müttemayiz) ⁴³²	

(12 Aralık 1889); Ali Ç. Mücellidoğlu, “Son Asır Türk Tarihi’nin Önemli Olayları İle Birlikte”, Yeni Mülkiye Tarihi ve Mülkiyeliler, C.VIII, Mars Matbaası, Ankara, 1969, s. 1488.

⁴¹² BOA, DH. MKT, 1501/113, 07/Ş/1305 (19 Nisan 1888).

⁴¹³ BOA, DH. MKT, 1481/42, 18/R/1307 (12 Aralık 1889); BOA, İDH, Dosya No. 1163, Gömlek No. 90954.

⁴¹⁴ TVS. Def’a 14, s. 519.

⁴¹⁵ *Osmanlı Devlet Salnamesi*, (1309) Defa 47, s. 706.

⁴¹⁶ BOA, DH. MKT, 2000/124, 20/S/1310 (13 Eylül 1892); BOA, İ.DH, 1308/7, 14/Ra/1311 (25 Eylül 1893); BOA, DH. MKT, 131/45, 09/R/1311 (20 Ekim 1893).

⁴¹⁷ BOA, DH. MKT, 225/33, 30/M/1311 (13 Ağustos 1893).

BOA, İ.DH, 1308/7, 14/Ra/1311 (25 Eylül 1893); BOA, DH. MKT, 131/45, 09/R/1311 (20 Ekim 1893).

⁴¹⁸ TVS. Def’a 15, s. 567.

⁴¹⁹ BOA, DH. MKT, 231/77, 26/L/1311 (02 Mayıs 1894).

⁴²⁰ BOA, DH. MKT, 231/77, 26/L/1311 (02 Mayıs 1894).

⁴²¹ *Osmanlı Devlet Salnamesi*, Defa 51,1313/1895, s. 802; TVS. Def’a 16, s. 519.

⁴²² BOA, BEO, 670/50210, 24/S/1313 (16Ağustos 1895).

⁴²³ *Osmanlı Devlet Salnamesi*, Defa 52,1314/1896, s. 811.

⁴²⁴ BOA, BEO, 670/50210, 24/S/1313 (16Ağustos 1895); BOA, İ.DH, 1343/44, 22/Ş/1314 (26 Ocak 1897); BOA, BEO, 901/67510, 24/Ş/1314 (28 Ocak 1897).

⁴²⁵ *Osmanlı Devlet Salnamesi*, (1315) Defa 53, s. 501; *Osmanlı Devlet Salnamesi*, (1316) Defa 54, s. 602

⁴²⁶ BOA, İ.DH, 1343/44, 22/Ş/1314 (26 Ocak 1897); BOA, BEO, 901/67510, 24/Ş/1314 (28 Ocak 1897).

⁴²⁷ TVS. Def’a 17, s. 615.

⁴²⁸ *Osmanlı Devlet Salnamesi*, (1317) Defa 55, s. 572.

⁴²⁹ TVS. Def’a 18, s. 209.

⁴³⁰ TVS. Def’a 20, s. 254.

⁴³¹ TVS. Def’a 21, s. 407.

⁴³² TVS. Def’a 22, s. 355.

3.1.2. Ünye Belediye Başkanları

Osmanlı Devletinin klasik döneminde kaza merkezlerinin nüfusu azdı. Kazalar kadılar tarafından idare ediyordu. Kazalar 30-300 kadar köyden oluşuyordu. Kazaların hukuki işlerine kadılar bakıyorlardı. Kadılar hem idari hem de beledi hizmetleri görüyorlardı. Kadı, kaza merkezi ve köylerin mülki ve adli amiri idi. Kadı beledi hizmetlerde fiyat tespiti yapıyor, ticari ihtilafları çözüme kavuşturuyordu. Beledi hizmetlerde aykırı hareket edenleri cezalandırıyordu.⁴³³

Tanzimata kadar Osmanlı Devleti'nde her ne kadar beledi hizmetler yerine getirilmiş olsa da modern belediyecilik hatta yerel yönetimlerden bahsetmek mümkün değildi. Merkezileşme temayülü her şeyi kendi tasarrufuna almayı gerektiriyordu. İltizam usulü kaldırılarak muhasıllar ve muhasıllık meclisleri teşekkül ettirildiyse de kısa süre sonra bu uygulamadan vazgeçiliyordu. Avrupalı güçlerin de tesiriyle yerelde temsil gündeme geliyor, Osmanlı Devleti hem bu güçlerin hem de yerel egemenlerin hoşnutluğunu tercih ediyordu. Böylece kaza idare meclislerinde yerel temsilciler görev talep etmeye başladılar.⁴³⁴ Mart 1842 yılından itibaren seçilmiş kaza müdürleri görev yapmaya başlıyordu. Böylece secim ve yerel yönetim şehir idaresinde yeni yapılanmayı gündeme getiriyordu.

1867 ve 1871 tarihli nizamnamelerde belediye idaresinin ve meclislerin teşekkül ediyordu. İlk modern belediye teşkilatı İstanbulda kuruluyordu. Yine 1867 yılında yayımlanan talimata göre kaymakamın bulunduğu her şehirde belediye meclisi bulunması zaruri hale getiriliyordu.⁴³⁵

Ünye'nin 1864 Haziranında sancak yapılmasıyla belediye teşkilatının da kurulmuş olmalıdır deniyorsa da bu görüşün herhangi bir dayanağı mevcut değildir. Ünye'nin ilk Belediye Başkanı'nın Mustafa Kapudan olduğuna salname kayıtlarından ulaşabiliyoruz.

Tablo 10: 19.Yüzyıl Ünye Belediye Başkanları Listesi

1	1869	Mustafa Kapudan ⁴³⁶	(1869 - 1871)
---	------	--------------------------------	---------------

⁴³³ Ortaylı, s. 12.

⁴³⁴ Saydam, s. 132.

⁴³⁵ Ortaylı, s. 176.

⁴³⁶ TVS. Def'a 1, s. 103.

2	1870	Mustafa Kapudan ⁴³⁷	
3	1871	İsmail Efendi ⁴³⁸	(1871 -1872)
4	1872	İsmail Efendi ⁴³⁹	
5	1879	İstradi Ağa ⁴⁴⁰	(1881 - ?)
6	1881	İstradi Ağa ⁴⁴¹	
7	1888	Osman Efendi ⁴⁴²	(1888 - 1893)
8	1889	Osman Efendi ⁴⁴³	
9	1892	Osman Efendi ⁴⁴⁴	
10	1894	Hacı Salim Efendi ⁴⁴⁵	(1893 - 1895)
11	1896	Hacı Salim Efendi ⁴⁴⁶	(1893 - 1895)
12	1899	Rahmi Efendi (Salise) ⁴⁴⁷	
13	1900	Mehmet Efendi	(1900 - 1901)
14	1902	Hafizizâde Ahmet Salim Efendi(Salise) ⁴⁴⁸	(1901 - 1902 - ?)
15	1903	Mehmet Emin Efendi ⁴⁴⁹	
16	1904	Mehmet Emin Efendi ⁴⁵⁰	

3.1.3.Ünye Kaza Müdürleri

Ocak 1851 tarihinde Çarşamba Kaza Müdürü Hacı Nuri Bey'in azliyle yerine Ünye eski Kaza Müdürü tayin olunuyordu. Ünye ye ise Abdullah Paşazade Mustafa Bey'in Trabzon Meclis-i Kebiri'nce uygun görüldüğü ifade ediliyordu.⁴⁵¹

Aralık 1852 tarihinde Canik Sancağı'nda Ünye Kazası'na bu defa müdür tayin olunan Rikab-ı Hümayun Kapucubaşlarından Tuzcuzade Osman Bey'in ol tarafa azimet eylemiş

⁴³⁷ TVS. Def'a 2, s. 109.

⁴³⁸ TVS. Def'a 3, s. 121.

⁴³⁹ TVS. Def'a 4, s. 123.

⁴⁴⁰ TVS. Def'a 11, s. 173.

⁴⁴¹ TVS. Def'a 12, s. 167.

⁴⁴² TVS. Def'a 13, s. 559.

⁴⁴³ BOA, DH. MKT, 1587/77, 21/Ca/1306 (23 Ocak1889).

⁴⁴⁴ TVS. Def'a 14, s. 519.

⁴⁴⁵ TVS. Def'a 15, s. 571.

⁴⁴⁶ TVS. Def'a 16, s. 521.

⁴⁴⁷ BOA, DH. MKT, 2171/88, 16/L/1316 (27 Şubat1899).

⁴⁴⁸ TVS. Def'a 20, s. 256.

⁴⁴⁹ TVS. Def'a 21, s. 407.

⁴⁵⁰ TVS. Def'a 22, s. 358.

⁴⁵¹ BOA, A.M, 8/97, 01/Ra/1267 (04 Ocak 1851).

olduğundan irade-i seniyyeye uygun hareket etmesinde ve güzel idare etmesinde kendisine muavenet edilmesine dair şukka gönderiliyordu.⁴⁵²

Ünye kazası önceki müdürü Halil Ağa aylık dört yüz kuruş maaş ile Milas Kazası'na tayin oluyordu.⁴⁵³

Ağustos 1856 tarihinde Ünye Kazası Müdürü Salih Efendi'nin irtikâp ve irtişa(rüşvet)sından dolayı azli ile yerine Dergâh-ı Ali Kapıcubaşları'ndan Nuri Bey'in veya diğerinin Canik Meclisi'nden tayini ifade edildiğine dair mazbata Meclis-Vala'ya havale ediliyordu. Ünye Kazası'nın ise müdürsüz kalamayacağından aylık bin kuruş maaş ile Fettah Ağa kaza müdürü olarak tayin olunuyordu. Salih Efendi'nin ise irtikâbı doğrulandığından azli ile iktifa olunmayıp mücazâtı lazım geldiğinden, sonra icabına bakılmak üzere alınarak Meclis-i Kebir Eyalet Mahkemesinde görülmek üzere düzenlenen mazbatanın Trabzon Valisi'ne bildirilmesi, ayrıca Maliye Nezaret-i Celilesi'ne bildirilmesine dair şukka yazılıyordu.⁴⁵⁴

Kaza müdürlerinin kendisi ile ilgili hususlarında sancak meclisine arzuhal yapılıyordu. Zihni Efendi'nin boşandığı eşi Fatma Zehra Hatun'un nafakasını ödemediği için sancak kaymakamı ve meclisine şikâyet ediliyordu. Fatma Zehra Hatun Ağustos 1860 da kaymakama ilettiği arzuhalinde; Canik Sancağı dâhilinde Ünye Kazası üdürü eski eşi Zihni Efendi'den hâsıl olan oğlu Rıfat için tahsis edilen yüz yirmi beş akçe nafakayı yirmi aydan beri ödemediği, yirmi aylık nafakanın tarafına ödenmesini Samsun Kaymakamı ve meclisinden talep ediyordu. Meclis marifetiyle de belirtilen nafakanın Fatma Zehra Hatun'a ödenmesi isteniyordu.⁴⁵⁵

Fatma Zehra Hanımın tekrar arzuhalde bulunuyordu. Çünkü Zihni Efendi tarafından cevabi olarak başkasıyla tezevvüç eylediğinden nafaka gerekmeyeceği belirtiliyordu. Fatma Zehra Hanım bu cevaba yönelik tekrar arzuhalde bulunarak Ünye Kazası Müdürü Zihni Efendi'den boşandıktan sonra başkasına vardığını ve iki ay sonra ayrıldığını ancak iki seneden beri bir akçe bile gönderilmediğini, uzun süre acze mahkûm olduğunu, başkasına vardığı bahane edilerek nafaka lazım gelmez denildiği, kendi halinin perişan olduğunu, merhamet dilediğini ifade ediyordu. Dersaadetten, Canik Mutasarrıfı'na

⁴⁵² BOA, A.MKT. UM, 116/17, 22/S/1269 (05 Aralık1852).

⁴⁵³ BOA, A.MKT. MVL, 78/38, 17/C/1272 (24 Şubat1856).

⁴⁵⁴ BOA, A.MKT. MVL, 81/35, 19/Z/1272 (21Ağustos1856).

⁴⁵⁵ BOA, A.MKT. DV, 165/46, 16/M/1276 (04Ağustos1860).

yazılan yazıda ise; Fatma Hatun'un Ünye Kazası Müdürü ve eski eşi olan Zihni Efendi'den olan oğlu için yüz yirmi beş kuruşu yirmi aydan beri göndermediği, bu durumdan zaruret yaşandığı, nafakanın tahsiline dair gönderilen yazı üzerine nafakanın Rıfat'a tahsis tarihi olan, (09 Aralık 1856) 1273 senesi Rebiyülahirinin on birinci gününden Rebiyülevvelinin on birinci gününe kadar terakim altı bin kuruş nafakanın dokuz aylığı olan iki yüz yetmiş beş kuruş tarafına verilen üç bin altı yüz yirmi beş kuruş henüz verilmediğinden nafakanın tahsili ve taraflara verilmesine dair şukkada belirtiliyordu.⁴⁵⁶

Kaza müdürlerini tayin edildikleri yere her zaman uyum sağlayamıyorlardı. Bazen durum kaza müdüründen kaynaklı olabildiği gibi ahaliden de kaynaklanabiliyordu. Terme Kazası Müdürü havasına suyuna alışmadığı için Terme Kazası'ndan becayiş usulü ile görev değişimi talep ediyordu. Haziran 1862 tarihinde Canik Meclisi tarafından Meclis-i Vala'ya yazılan yazıda Ünye ve Terme Kaza Müdürleri'nin becayişleri isteniyordu. Canik Sancağı dâhilinde Terme Kazası'nda Müdür bulunan Rıkab-ı Hümayun Kapucubaşlarından İbrahim Bey oranın havası ve suyu ile imtizaç edemediği, mizaçsızlıkla kindar edildiğinden becayiş suretiyle memuriyet istediği belirtiliyordu. İbrahim Bey'in iyi idareci olduğunun sabit bulunduğu, adalet ve nizam sahibi olduğu bilinmekte olup, Ünye Kazası Müdürlüğü'ne tayin olunup, oranın müdürü olan Mahmut Ağa'nın da gayretli olduğu, ikisinin becayiş memuriyetleri tensip kılınarak vekâlet suretiyle bin kuruş maaşla memuriyetleri isteniyordu.⁴⁵⁷

Kaza müdürlerinin görevlerini yaptıkları sırada görevlerini icra etmeleri sebebiyle de tutum ve davranışları şikâyet söz konusu oluyordu. Aralık 1863 tarihinde Ünye Kaza Müdürü Mustafa Bey görevini yapmasından dolayı İran tebaası tarafından Canik Sancağı'na şikâyet ediliyor ve netice alınamayınca da sefarete müracaatta bulunuyordu. Canik Mutasarrıfı'na yapılan emirnamede; İran Devleti tebaasından Samsun'a tabi Ünye'de Beyler oğlunun hizmetinde bulunan Hacı Ali'nin Ünye Müdürü tarafından odasının kapısının kırıldığı, cebren hanesine girildiği, sekiz bin kuruş miktarı akçe ve eşyasının yağma edildiği bildiriliyordu. Samsun'da mukim İran Sefareti tarafından hükumete beyan olunduğu, musalaha yoluyla işin bitirilmesi Hacı Ali'ye teklif yapıldıysa razı olmayarak, zararın tazminine yönelik Samsun'a celbiyle merkurum ile

⁴⁵⁶ BOA, A.MKT. DV, 175/78, 04/Ca/1277 (18 Kasım1860).

⁴⁵⁷ BOA, MVL, 632/11, 27/Z/1278 (25Haziran1862).

muhakemesisinin icrasında bu olaya sebebiyet verenler tarafından te'dip olunması hususu Canik Sefaretine bildirilmiş olmasıyla zayıyatının ortaya çıkarılması, sabit olan zararının hepsi olanlarca yerine getirilmesi emrediliyordu.⁴⁵⁸

Kazaların idari birim olup idaresinin müdürlere verilmesiyle, karşılaşılan olumsuzlukların önüne geçmek için de çeşitli çareler aranılıyordu. Bunlardan birisi de merkezden yeni atanan müdürlere, rızaya muvafık işler yapmasına, iyi idare etmesine, adaleti üstün tutmasına muavenet edilmesi isteniyordu. Kasım 1850 de Ünye'ye Şakir Ağa'nın tayininde de Trabzon'a tasarruf denilerek aynı tembihatlar yapılıyordu.⁴⁵⁹

Kaza müdürleri vazifeli olduğu kazada görevinden alınınca ya da yerine yenisi atandığında hemen başka bir kazaya atanamayabiliyorlardı. Bu durum birçok esbap başlı olabiliyordu. Ünye Kazası eski Müdürü Lütfullah Ağa da on dört aydır görev alamadığından mustarip olarak mültezim vasıtasıyla validen istekte bulunuyordu. Canik Sancağı Ünye hanedanından olup on dört Ay'dan fazla memuriyetle istihsalinin bulunmadığını, hane köşelerinde eğlenmekte olduğunu, bir müdürlükte istihdamının sağlanmasını mültezim vasıtasıyla Trabzon Valisin'e yazısının iletilmesini istiyordu.⁴⁶⁰

Kaza müdürlerinin merkezi hükümet tarafından sık sık azilleri veya becayişleri malumdur. Tayinlerin, azillerin ve becayişlerin en azından belgelere yansıdığı kadarıyla gerekçeleri de bulunuyordu. Kasım 1852 tarihinde Ünye Kazası Müdürü de iyi idare edememesi gerekçe gösterilerek değiştiriliyordu. Maliye Nezareti'ne yazılan yazıda; Canik Sancağı dâhilinde Ünye Kazası Müdürü Şakir Efendi'nin memuriyet işlerini iyi idare edemediğinden azliyle yerine mahsus olan bin kuruş maaşı verilerek kefaletlerinin icrası ile Rikab-ı Şahane Kapıcıbaşıları'ndan Tuzcuzade Osman Bey'in Meclis-i Valada uygun bulunarak Liva Mutasarrıfı'na bildirilmiş olmakla hazinece gereğinin yapılması ferman buyuruluyordu.⁴⁶¹

Canik Sancağı Meclisinden yazılan tahriratta; Canik Sancağı dâhilinde Ünye Kazası Müdürlüğü'ne Trabzon Valisi emri ile vekâleten tayin olunan ve asaleti istenen Hacı Zihni Efendi'nin yarım maaş olan beş yüz kuruş aldığı ve bununla hayatını idame ettiremediğinden dolayı istifasından dolayı Hasan Bey'in kaza müdürlüğünü yürüttüğü,

⁴⁵⁸ BOA, HR. MKT, 463/44, 02/B/1280 (13Aralık1863).

⁴⁵⁹ BOA, A. MKT. UM, 73/47, 06/Za/1267 (02Eylül1851).

⁴⁶⁰ BOA, A. DVN, 73/28, 19/M/1268 (14Kasım 1851).

⁴⁶¹ BOA, A. MKT. NZD, 64/95, 02/S/1269 (15 Kasım 1852).

Ünye Kazası'nın iyi idare edebilen Hasan Efendi'nin aylık bin kuruş maaş ile asaleten müdürlüğe atanması isteniyordu.

Canik Sancağı Meclisi'nden gönderilen mazbatada Hasan Bey'in asaleti inha olunmuş ise de oraların şu aralık iyi idare edilmesine özen gösterilmesi gerektiğinden Fatsa Kazası eski müdürü Halil Ağa'nın havaliye ait geçmiş malumatı bulunduğundan eski maaşı olan bin kuruş ile usulüne uygun olarak Ünye Kazası Müdürlüğü'ne memuriyetinin Canik Mutasarrıfı'na bildirilmesi hususu Maliye Nezareti'ne havalesi Meclis-i Vala'da tezkere kılınıyordu.⁴⁶²

Kaza müdürlerinin görevli olmadıkları dönemde sık sık farklı kazalarda münhal müdürlük bulunduğu takdirde görev talepler oluyordu. Mart 1854 tarihinde Canik Sancağı'nda Maden kabı Kazası sabık Müdürü Halil Efendi'nin zarurete duçar olduğunu, Canik Livası'nın Ünye kazasında müdürlüğe tayin isteğini mutasarrıf vasıtasıyla Meclis-i Vala'ya havale edilmesine dair şukka Canik Mutasarrıfı'na hitaben yazılıyordu.⁴⁶³

Temmuz 1854 tarihinde Fatsa Kazası sabık Müdürü Halil Ağa aylık bin kuruş ile Ünye Kazası Müdürlüğü'ne tayin kılınıyordu.⁴⁶⁴

Ocak 1855 tarihinde Maliye Nezareti'ne yazılan yazıda Burdur Sancağı Karaağaç Kazası Müdürünün Meclis-i Vala'ya havale edilen uygunsuzluğu nedeniyle azlinden dolayı yerine Ünye Kazası sabık Müdürü Hacı Zihni Efendi tayin kılınıyordu.⁴⁶⁵

Maliye Nezareti Celile'sine havalesi Meclis-i Vala'da tezkere kılınmış olduğuna dair 15 Şevval 1855 tarihli mazbatada Halil Ağa'nın havaliye ait geçmiş malumatı bulunduğundan göreve getirildiği bildiriliyordu. Canik Sancağı Meclisin'ce gönderilmiş mazbatasında liva dâhilindeki Ünye Kazası'na vekâleten tayin kılınan ve asalet izni istenen Hacı Zihni Efendi'nin istifasından dolayı yerine vekâlet suretiyle gönderilen Hasan Bey'in asaleti resmen bildirilmiş ise de Ünye'nin şu anda iyi idare edilmesine itina gösterilmesi gerekliliği sebebiyle Fatsa Kazası sabık Müdürü Halil Ağa'nın havaliye ait

⁴⁶² BOA, İ. MVL, 310/12920, 20/L/1270 (16 Temmuz1854).

⁴⁶³ BOA, A. MKT. UM, 154/8, 14/C/1270 (14 Mart1854).

⁴⁶⁴ BOA, A. MKT. MHM, 757/50, 10/L/1270 (06 Temmuz1854).

⁴⁶⁵ BOA, A. MKT. NZD, 125/57, 15/R/1271 (05 Ocak1855).

geçmiş malumatı bulunduğundan, eski maaşı olan bin kuruş ile usulüne uygun Ünye Kazası Müdürlüğü'ne tayin kılındığı Canik Mutasarrıfı'na bildirilmesi anlatılıyordu.⁴⁶⁶

Ekim 1855 tarihinde Lazistan Mutasarrıfı'na ve maliye nezaretine yazılan yazıda; Arhavi Kazası Müdürü Hayreddin Efendi'nin iyi idareye muvaffak olamamasından dolayı azlediliyordu. Yerine vekâlet emriyle yetmiş bir senesi haziran ayından itibaren aylık beş yüz kuruş maaşla ile Ünye eski Müdür Vekili Hasan Bey'in tayin mazbataları Meclis-i Vala'ya havale olunan Hasan Bey'in asaleti tensip buyuruluyordu.⁴⁶⁷

Kasım 1855 tarihinde Canik Mutasarrıfı'na ve Maliye Nezareti'ne yazılan yazıda; Sivas Eyaleti dâhindeki Niksar ahalisinden olup Canik Sancağı dâhilindeki Ünye Kazası Müdürü bulunan Halil Ağa'nın yanında redif firarisi bulundurmasından dolayı azliyle mensup olduğu Alay'a gönderildiğinden Ünye Müdürlüğü'ne vekâleten tayin kılınan Yusuf Ağa'nın asaletine dair mazbata Meclis-i Vala'ya havale edilen müdürlüğe mahsus aylık bin kuruş maaşla Gönnye Kazası sabık Müdürü Salih Efendi'nin tayini tensip buyuruluyordu.⁴⁶⁸

Şubat 1858 tarihinde Maliye Nezareti'nden Meclis-i Vala'ya yazılan ve muhasebe meclisi mazbatasında sabit olduğu üzerine Halil Ağa'nın kendine tahsis edilen bin kuruş maaş ile Ünye Kazası Müdürlüğü'ne tayin olduğu halde Canik Mutasarrıfı Ramiz Paşa tarafından vekâletle Fatsa Kazası Müdürlüğü'ne tayin olduğundan maaşından kesilen yarım maaşın vekâletle istihdamı müddetinde üç bin bu kadar kuruşun verilmesi hususunda yazılan emirnameye henüz cevap gelmemiş olduğunda tekiden gelecek cevaba göre gereken hususun işaret edilen kişiye Meclis-i Vala'da tezkere kılınıyordu.⁴⁶⁹

Mart 1856 tarihinde Canik Mutasarrıfı'na; Halil Ağa'nın Ünye Kazası Müdürlüğü'ndeki durumu ve bu memuriyetten azli, Fatsa Kazası'nda vekâleten müdürlüğe tayini, bu vazifede yârim maaş verildiği, tekrar Ünye Kazası Müdürlüğü'ne verildiği, Alay tarafından alındığı, masraf ve mağduriyetlerinin bulunduğu, bu masraf ve maaş kesintilerinin tarafına iade edilmesini emreden şukka yazılıyordu. Bu belge, Halil

⁴⁶⁶ BOA, A. MKT. MVL, 73/47, 17/L/1271 (03 Temmuz1855).

⁴⁶⁷ BOA, A. MKT. MVL, 75/56, 04/S/1272 (16 Ekim1855).

⁴⁶⁸ BOA, A. MKT. MVL, 76/5, 23/S/1272 (04 Kasım1855).

⁴⁶⁹ BOA, A. MVL, 249/7, 29/Ca/1272 (06 Şubat1856).

Ağa'nın memuriyet hayatına dair en geniş malumatın bütün bilgilerin ve sebeplerinin bir arada bulunduğu arşiv belgelerinden birisidir.⁴⁷⁰

1855 yılında Trabzon Valisi'ne, Ünye Kazası Müdürü Mehmet Salih Efendi ile alakalı boşanmış eşi tarafından nafakanın ödenmediğine dair bir arzuhal yazılıyordu. Fatma Hatun; Trabzon dâhilinde Ünye Kazası Müdürü boşandığı Mehmet Salih'in oğlu Mehmet Şükrü için ödediği aylık seksen kuruş nafakayı dört buçuk seneden beri bir akçe bile vermediğini, oğlu ile beraber sefaletle duçar yaşadığını, aylık seksen kuruş hesabıyla dört bin bu kadar kuruş nafakasının Mehmet Salih Efendi'den tahsilini istiyordu. 8 Nisan 1856 da Dâhiliye Vekâleti'nden Trabzon Valisi'ne yazılan şukka'da ise Fatma Hatun'un talep ettiği nafakanın tamamının hemen ödenmesi emrediliyordu.⁴⁷¹ Daha önceki belgelerde Ünye Kazası Müdürü Salih Efendi ismi geçerken sadece bu belgede bu yıllarda Mehmet Salih ismi anıldığından, bu iki kişinin aynı şahıs olduğu düşünülmektedir. Mehmet ismi de Fatma Hatun'un arzuhalinde ve buna dayalı şukkada görülmektedir.

Nisan 1856 tarihinde Canık Mutasarrıfı'na yazılan tahkikat emrinde; Ünye Kazası Müdürü'nün, kazada ikamet eden Hristiyan ahaliye zulmettiği, hapis ve tazyik ettiği, rüşvet misilli hareketinin olduğu, etrafta köylerde bulunan ziraat takımını Tersane-i Amire marangozlarını hapsedtiği, sonra cerime alarak tahliye ettirdiği, köy muhtarlarını alarak her köy için yirmi kuruş almak için zorladığı, bunlardan dolayı Ermeni milleti murahhasasıyla kocabaşları tarafından bildirmesiyle Ermeni Patriği tarafından ifade olunan ve Meclis-i Valaya havale ediliyordu. Sadaret tarafından mutasarrıfa yazılan tahkikat emrinde ayrıca şöyle deniyordu. Hakkında şekva edilen müdürün Müslüman ahaliden bir şikâyet sudur etmemiş olsa da şikâyet hallere cevaz verilemeyeceğinden böyle harekâtı var mıdır? Cerime almaya yönelik idaresi ne yöndedir? Etraflıca tahkik edilmesi hususunda himmet edilmesine dair şukka gönderiliyordu.⁴⁷² Bu yıllarda Ünye Kaza Müdürü'nün Salih Efendi olduğu diğer belgelerden anlaşıldığından bu yazının da Salih Efendi ile ilgili olduğu düşünülmektedir.

Mayıs 1856 tarihinde Maliye Nezaret-i Celilesi'ne yazılan yazıda; Ünye Kazası sabık Müdürü Halil Ağa Ünye Kazası'nda müdür iken icabı gereği Fatsa Kazası'na nakil olunmasından sonra Ünye Kazası'nda ibka kılınmasından dolayı tarafına ait olan yarım

⁴⁷⁰ BOA, A. MVL, 79/15, 19/B/1272 (26 Mart 1856).

⁴⁷¹ BOA, A. MKT. DV, 91/51, 02/Ş/1272 (08 Nisan 1856).

⁴⁷² BOA, A. MKT. UM, 234/59, 19/Ş/1272 (25 Nisan 1856).

maaşın geri verilmesi hakkındaki dilekçesi üzerine Canik Meclisinden çıkan mazbatasını Meclis-i Vala'ya havale ediliyordu. Halil Ağa'nın dilekçesine binaen aldığı yarım maaşı defter-i hazine-i celileden verilmesine veyahut mahalli mal sandığından verilmesine dair mazbata gönderiliyordu.⁴⁷³

Ekim 1856 tarihinde Canik Mutasarrıfına ve Maliye Nezareti'ne yazılan yazıda; Canik Sancağı dâhilinde Ünye Kazası Müdür Vekili bulunan Abbas Ağa'nın idari işlere muktedir olamadığından azliyle yerine mahsusu olan aylık bin akçe kuruş ile tayin kılınan Rikab-ı Hümayun-ı Şahane Kapıcıbaşlarından Osman Bey'in asaleti Meclis-i Vala'da tezkere ve tensip buyurulduğu Maliye Nezareti'ne de bildirilmiş olduğuna dair şukka yazılıyordu.⁴⁷⁴

Ocak 1858 tarihinde Fatsa Kazası Müdürü İbrahim Ağa'nın azliyle yerine Ünye Kazası sabık Müdürü Osman Bey, Ünye kazasına da Terme Kazası sabık Müdürü Nuri Bey maaş-ı mahsusu olan biner lira ile gönderiliyordu. Fatsa Kazası Müdürü İbrahim Ağa'nın iki sene müddetle İzmit'e gönderilmesiyle Ünye Kazası'na Tercan sabık müdürü Abdülkadir Ağa, Fatsa Kazasına Bozok hanedanından Mahmut Ağa, Terme Kazasına da Sadık Bey'in mahsus olan aylık biner kuruş maaşla memuriyetleri Meclis-i Vala'da tezkere ve tensip olunuyordu.⁴⁷⁵

Ekim 1859 tarihinde Ünye Kazası Müdürü Abdülkadir Ağa'nın oranın havasına ve suyuna alışamadığından istifa ettiğinden bu tarafa daha önceden gelen Hocagan Divan-ı Hümayundan Hacı Zihni Efendi'nin Ünye Kazası'na vekalet suretiyle müdür tayin edilmesi Canik Meclisi tarafından isteniyordu.⁴⁷⁶

Ekim 1859 tarihinde Ünye Kazası Müdürü Abdülkadir Ağa'nın istifası üzerine yerine Hacı Zihni Efendi tayin olunuyordu. Canik Sancağı dâhilinde Ünye Kazası müdürü Abdülkadir Ağa'nın istifası üzerine yerine vekâleten müdür tayin kılınan Hocaganından Hacı Zihni Efendi'nin mahsusu olan maaşı ile asaletlerine dair mazbata Meclis-i Vala'da

⁴⁷³ BOA, A. MKT. NZD, 185/51, 13/N/1272 (18 Mayıs 1856).

⁴⁷⁴ BOA, A. MKT. MVL, 90/59, 01/S/1273 (01 Ekim 1856).

⁴⁷⁵ BOA, A. MKT. MVL, 94/50, 26/Ca/1274 (12 Ocak 1858).

⁴⁷⁶ BOA, İ. MVL, 423/18552, 20/Ra/1276 (17 Ekim 1859).

tensip olunarak Maliye Nezaret-i Celilesi'ne şukka ile bildiriliyordu. Ayrıca Liva Mutasarrıfı'na bildirilmekle hazinece de dahi icabı icrası hemen isteniyordu.⁴⁷⁷

Eylül 1860 tarihinde Canik Mutasarrıfına mahalli ticaret meclisinde görülen davaya Ünye Kaza Müdürü tarafından müdahil olunmaması isteniyordu. Ünye Kazası kendirden beratlı tüccardan Hacı Karabet'in takdim eylediği arzuhalinde, tüccar hukukuna dair niza eyledikleri ellerinde bulunan tahvilat ve senetlerin icabınca mahalli ticaret meclisinde görülen dava nizam gereklerine uygun yürürken Ünye Kazası Müdürü'nün davaya müdahil olduğundan, davanın nizamın gereklerine uygun yürümesine dair şukka ile mutasarrıfa emrediliyordu.⁴⁷⁸

Ocak 1861 tarihinde Canik Mutasarrıfı Kamil Paşa'ya ve Maliye Nezareti'ne yazılan yazıda; Canik Sancağı dâhilinde Ünye Kazası Müdürü Hacı Zihni Efendi'nin istifası üzerine azliyle yerine Fatsa Kazası Müdürü Mehmet Ağa tayin kılınıyordu. Fatsa Kazası'na da İbrahim Bey'in mahsusu olan maaşlarıyla vekâleten müdür tayin kılındıktan sonra asaleti memuriyeti mazbata ile işar üzerine Meclis-i Vala'da tensip buyuruluyor ve Maliye Nezareti'ne şukka ile bildiriliyordu.⁴⁷⁹

Eylül 1861 tarihinde Trabzon Valisi Cemal Paşa'ya yazılan emirnamede; Fatma Hanım'ın takdim eylediği arzuhalde Trabzon Sancağı dâhilinde Ünye Kazası Müdürü bulunan zevci Zihni Efendi'nin mizacının düzelmesi için memleketi olan Bayburt Kazası'na gitmek üzere oğlu Osman Nuri nezdinde bulunduğu halde yolculuk esnasında Cevizlik Kazası'nda vefat ettiği bildiriliyordu. Terekesi Beytü'l Mal memuru marifetiyle dersaadete gönderilmek üzere tevkif ediliyordu. Kerimesi tarafından terekesinin ve oğlunun akıbetinin meçhul olduğunun ifadesinden bahisle eşyası ve çocuğu her nerede kalmış ise buldurulması ve Dersaadete bilgi verilmesi hususunda şukka yazılıyordu.⁴⁸⁰ Belgede Hacı Zihni Efendiden bahsederken sabık kaza müdürü denilmiyorsa da bu yıllarda Hacı Zihni Efendinin Ünye Kaza Müdürü olarak görevde iken bir yolculuğa çıkmış olduğu düşünülmemektedir.

⁴⁷⁷ BOA, A. MKT. MVL, 111/14, 02/R/1276 (29 Ekim1859); BOA, İ. MVL, 423/18552, 20/Ra/1276 (17 Ekim1859).

⁴⁷⁸ BOA, A. MKT. UM, 428/89, 10/Ra/1277 (26 Eylül 1860).

⁴⁷⁹ BOA, A. MKT. MVL, 123/95, 24/C/1277 (07 Ocak 1861).

⁴⁸⁰ BOA, A. MKT. DV, 203/72, 23/Ra/1278 (28 Eylül 1861).

Kasım 1861 tarihinde Canik Mutasarrıfı Kamil Paşa'ya yazılan şukkada; Sarı Hacızade Süleyman Ağa'nı takdim ettiği arzuhalinde Ünye Kazası'nda mülke mutasarrıf olduğu halde Ünye Kazası Müdürü Mahmut Ağa bunların tasarrufuna engel olduğu, bu müdahalenin men 'olunmasını isteği üzerine meclis marifetiyle gözetilerek müdafaa edilmesi ve Mahmut Ağa'nın müdahalesinin men' edilmesi isteniyordu.⁴⁸¹

Ağustos 1852 tarihinde Canik Mutasarrıfı Mehmet Nureddin tarafından Sadarete yazılan yazıda; Canik sSncağı dâhilinde Ünye ve Fatsa Kazaları Müdürlüğünde bulunmuş, memleketi Yozgat'tan ayrı kalmış, liva mutasarrıfınca bu kazalar için verilen mazbatalarla bu kazalarda güzel ve sadakatle memuriyet yaptığı anlaşılmış olup, şimdilerde açıkta kaldığı, merhamet buyurulması hususu Sadarete bildiriliyordu.⁴⁸²

Ocak 1861 tarihinde Canik Mutasarrıfı Kamil Paşa ve Maliye Nezareti'ne yazılan şukkada; Canik Sancağı dâhilinde Ünye Kazası Müdürü Zihni Efendi Efendi'nin istifa etmesi üzerine azliyle yerine kefalet emri ve tahlifleriyle Mehmet Ağa'nın mahsusu olan maaşlarıyla vekâleten müdür tayin kılındığından asalet mazbatasını Meclis-i Vala'da tensip buyurulduğundan Maliye Nezareti'ne bildirilmesi isteniyordu.⁴⁸³

Ekim 1861 tarihinde Canik Meclisi tarafından Mutasarrıf İsmail Kazım Bey imzasıyla; Terme Kazası Müdürü İbrahim Bey'in oranın havasına suyuna alışamadığından imtizaçsızlıkla ittiham edildiğinden başka yere memuriyet becayişi istemesi ile Ünye Kazası Müdürü Mahmut Ağa'nın memuriyet hayatındaki gayreti dolayısıyla Terme Kazası'na becayiş suretiyle nakli ve önceki maaşları olan bin kuruş ile nizamına uygun vekâletle icra kılınıyordu. Memuriyetlerinin asaleti isteniyordu.⁴⁸⁴

Ekim 1863 tarihli mazbatada; Anadolu Müfettişi Rıza Efendi Hazretleri'nin varid olup Meclis-i Vala'ya havale buyurulan yazı ile Canik Meclisi'nin mazbatasında, Canik Sancağı Ünye Kazası Müdürü Osman Efendi'nin uygunsuz hareketinden dolayı azliyle yerine Zaho Müdürlüğü'nden ayrılmış Samsun'da bulunan ve güzel hizmetleri meşhur olan Mustafa Efendi'nin yetmiş dokuz senesi Ağustos'un yirmi yedinci gününden itibaren mahsus olan aylık bin kuruş maaşıyla vekâleten tayin olunuyordu. Kazanın ehemmiyet ve mevkiisine binaen Mustafa Efendi'nin asaletinin tasdik edilmesi muvafık

⁴⁸¹ BOA, A. MKT. DV, 209/77, 08/Ca/1278 (11 Kasım 1861).

⁴⁸² BOA, MVL, 642/5, 15/S/1279 (12 Ağustos 1862).

⁴⁸³ BOA, A. MKT. MVL, 123/95, 24/C/1277 (07 Kasım 1861).

⁴⁸⁴ BOA, MVL, 632/11, 27/Z/1278 (25 Haziran 1862).

görünyordu. Müfettiş Rıza Efendi'ye ve Canik Mutasarrıfı'na bildirilmesi, hazinece muktezasının dahi Maliye Nezaret-i Celilesi'ne havalesi tezkere kılınıyordu.⁴⁸⁵

Kasım 1863 tarihinde Ünye Kazası sabık Müdürü Osman Nuri Efendi müdürlük isteğinde bulunuyordu. Canik Sancağı Ünye Kazası Müdürü olup, güzel hizmet ve memuriyetlerde bulunup Müfettiş Ali Rıza Efendi tarafından ve Meclis-i Vala tarafından iki mazbatasının bulunduğunu, herhangi bir kaza müdürlüğünde memuriyet istediğini beyan ediyordu.⁴⁸⁶

Tablo 11: 19. Yüzyıl. Ünye Kaza Müdürleri Listesi

1	1848	Osman Paşazade Abdülhamid Bey	
2	1849	Osman Paşazade Abdülhamid Bey	
3	1850	Abdülhamid Bey ⁴⁸⁷	
4	1851	Abdullah paşazade Mustafa Bey ⁴⁸⁸	01/03/1267(04 Ocak 1851)
5	1851	Şakir Efendi ⁴⁸⁹	06/Za/1267(02 Eylül 1851)
6	1852	Tuzcuzade Osman Bey ⁴⁹⁰	02/S/1269(15 Kasım 1852)
7	1854	Halil Ağa ⁴⁹¹	10/L/1270(06 Temmuz1854)
8	1855	Hacı Zihni Efendi ⁴⁹²	15/R/1271(05 Ocak 1855)
9	1855	Hasan Bey ⁴⁹³	01/N/1271(13 Haziran 1855)
10	1855	Halil Ağa ⁴⁹⁴	10/10/1271(25 Haziran 1855)
11	1855	Salih Efendi ⁴⁹⁵	23/S/1272(04 Kasım 1855).
12	1856	Mehmet Salih ⁴⁹⁶	02/Ş/1272(08 Nisan 1856)

⁴⁸⁵ BOA, MVL, 658/15, 29/R/1280 (13 Ekim1863).

⁴⁸⁶ BOA, MVL, 429/175, 25/Ca/1280 (7 Kasım1863).

⁴⁸⁷ BOA, A.M, 8/97, 01/Ra/1267 (04 Ocak 1851).

⁴⁸⁸ BOA, A. M, 8/97, 01/Ra/1267 (04 Ocak 1851).

⁴⁸⁹ BOA, A. MKT. UM, 73/47, 06/Za/1267 (02Eylül 1851); BOA, A. MKT. NZD, 64/95, 02/S/1269 (15 Kasım 1852).

⁴⁹⁰ BOA, A. MKT. NZD, 64/95, 02/S/1269 (15 Kasım 1852).

⁴⁹¹ BOA, A. MKT. MHM, 757/50, 10/L/1270 (06 Temmuz 1854); BOA, A. MVL, 79/15, 19/B/1272 (26 Mart 1856).

⁴⁹² BOA, A. MKT. NZD, 15/R/1271 (05 Ocak 1855); BOA, A. MKT. MVL, 73/47, 17/L/1271 (03 Temmuz 1855).

⁴⁹³ BOA, A. MKT. MVL, 75/56, 04/S/1272 (16 Ekim 1855).

⁴⁹⁴ BOA, A. MKT. MVL, 73/47, 17/L/1271 (03 Temmuz 1855); BOA, A. MKT. MVL, 76/5, 23/S/1272 (04 Kasım 1855); BOA, A. MVL, 79/15, 19/B/1272 (26 Mart 1856); BOA, A. MKT. NZD, 185/51, 13/N/1272 (18 Mayıs 1856); BOA, A. MKT. MHM, Dosya No. 757, Gömlek No. 50.

⁴⁹⁵ BOA, A. MKT. MVL, 76/5, 23/S/1272 (04 Kasım 1855).

⁴⁹⁶ BOA, A. MKT. DV, 91/51, 02/Ş/1272 (08 Nisan 1856).

12	1856	Fettah Ağa ⁴⁹⁷	19/12/1272(21 Ağustos 1856)
13	1856	Abbas Ağa ⁴⁹⁸	14/03/1273(14 Kasım 1856)
14	1856	Tuzcuzade Osman Bey ⁴⁹⁹	01/S/1273(01 Ekim 1856)
14	1858	Abdülkadir Ağa ⁵⁰⁰	26/Ca/1274(12 Ocak 1858)
16	1859	Hacı Zihni Efendi ⁵⁰¹	02/R/1276(29 Ekim 1859)
17	1861	Mehmet Ağa ⁵⁰²	24/C/1277(07 Ocak 1861)
18	1861	Mahmut Ağa ⁵⁰³	08/Ca/1278(11 Kasım 1861)
19	1861	Hacı Zihni Efendi ⁵⁰⁴	23/Ra/1278(28 Eylül 1861)
20	1862	Yakup Ağa ⁵⁰⁵	09/08/1278(09 Şubat 1862)
21	1862	Mehmet Ağa ⁵⁰⁶	09/08/1278(09 Şubat 1862)
22	1863	Osman Nuri Efendi ⁵⁰⁷	29/R/1280(13 Ekim 1863)
23	1863	Mustafa Efendi ⁵⁰⁸	02/B/1280(13 Aralık 1863)
24	1864	Mustafa Efendi ⁵⁰⁹	20/N/1280(28 Şubat 1864)

3.1.4. Ünye Naipleri

Osmanlı Devleti'nde kaza idaresinde naipler, kaymakamdan sonra gelirdi. Kadı'nın mahkeme işlerinde yardımcısı idi. Hatta kadı'nın olmadığı hallerde mahkemeyi yönetir ve köylerde de olay mahalli incelemesi yapardı.⁵¹⁰

Tanzimat'tan sonra da naipler beledi hizmetlerin görülmesinde önemli yere sahip oldular. Ünye'de görev yapan naipler listelenmiştir.

⁴⁹⁷ BOA, A. MKT. MVL, 81/35, 19/Z/1272 (21 Ağustos 1856).

⁴⁹⁸ BOA, MVL, Dosya No. 302, Gömlek No. 18; BOA, A. MKT. MVL, 90/59, 01/S/1273 (01 Ekim 1856).

⁴⁹⁹ BOA, A. MKT. MVL, 90/59, 01/S/1273 (01 Ekim 1856).

⁵⁰⁰ BOA, A. MKT. MVL, 94/50, 26/Ca/1274 (12 Ocak 1858). BOA, A. AMD, 84/2, 29/Z/1274 (10 Ağustos 1858); BOA, A. MKT. MVL, 111/14, 02/R/1276 (29 Ekim 1859).

⁵⁰¹ BOA, A. MKT. MVL, 111/14, 02/R/1276 (29 Ekim 1859); BOA, A. MKT. MVL, 123/95, 24/C/1277 (07 Ocak 1861).

⁵⁰² BOA, A. MKT. MVL, 123/95, 24/C/1277 (07 Ocak 1861).

⁵⁰³ BOA, A. MKT. DV, 209/77, 08/Ca/1278 (11 Kasım 1861); BOA, MVL, 642/5, 15/S/1279 (12 Ağustos 1862).

⁵⁰⁴ BOA, A. MKT. DV, 203/72, 23/Ra/1278 (28 Eylül 1861).

⁵⁰⁵ BOA, A. MKT. UM, Dosya No. 539, Gömlek No. 26.

⁵⁰⁶ BOA, A. MKT. UM, Dosya No. 539, Gömlek No. 26.

⁵⁰⁷ BOA, MVL, 658/15, 29/R/1280 (13 Ekim 1863).

⁵⁰⁸ BOA, MVL, 658/15, 29/R/1280 (13 Ekim 1863); BOA, HR. MKT, 463/44, 02/B/1280 (13 Aralık 1863).

⁵⁰⁹ BOA, A. MKT. MHM, 293/51, 20/N/1280 (28 Şubat 1864).

⁵¹⁰ Ünal, 1999, s. 220.

Tablo 12: 19. Yüzyıl Ünye Naippleri Listesi

1	1856	Osman Hilmi ⁵¹¹
2	1866	Mehmet Haşim ⁵¹²
3	1869	Ahmet Nesip Efendi ⁵¹³
4	1870	Ahmet Nesip Efendi ⁵¹⁴
5	1871	Ahmet Nesip Efendi ⁵¹⁵
6	1872	Hacı Mehmet İzzet Efendi ⁵¹⁶
7	1879	Efendi ⁵¹⁷
8	1881	Hacı Ahmet Efendi ⁵¹⁸
9	1888	Reşit Efendi ⁵¹⁹
10	1892	Ahmet Refet Efendi ⁵²⁰
11	1894	Abdülhalim Efendi ⁵²¹
12	1896	Mustafa Selami Efendi Müderrisi ⁵²²
13	1898	Enver Efendi Kibar-ı Müderrisin ⁵²³
14	1900	Hacı Salih Efendi Mevalisinden ⁵²⁴
15	1902	Halil Hakkı Efendi ⁵²⁵
16	1903	Halil Hakkı Efendi ⁵²⁶
17	1904	Hasan Hüsnü Efendi ⁵²⁷

⁵¹¹ TVS. Def'a 1, s.103.

⁵¹² BOA, MVL, 743/46, 27/C/1283 (06 Kasım 1866)

⁵¹³ TVS. Def'a 1, s.103.

⁵¹⁴ TVS. Def'a 2, s.109.

⁵¹⁵ TVS. Def'a 3, s.121.

⁵¹⁶ TVS. Def'a 4, s.123.

⁵¹⁷ TVS. Def'a 11, s.171; Salname kayıtlarında “.... Efendi” diye geçmektedir.

⁵¹⁸ TVS. Def'a 11, s.171.

⁵¹⁹ TVS. Def'a 13, s.553.

⁵²⁰ TVS. Def'a 14, s. 519.

⁵²¹ TVS. Def'a 15, s. 283.

⁵²² TVS. Def'a 16, s. 265.

⁵²³ TVS. Def'a 17, s. 318.

⁵²⁴ TVS. Def'a 18, s. 209.

⁵²⁵ TVS. Def'a 20, s. 254.

⁵²⁶ TVS. Def'a 21, s. 407.

⁵²⁷ TVS. Def'a 22, s. 355.

3.1.5. Ünye Müftüleri

Osmanlı Devleti'nde kaza görevlilerinden birisi de müftüler idi. Kadı'nın mahkemede yardımcısıydı. Kadı kararlarında müftüden fetva alıyordu. Müftü dini bakımdan hüküm bildirmiş olsa da son karar Kadı'nındı. Kadı'nın şeri ve örfî hususlarda danışma makamı idi. Müftü, ayrıca ahalinin de dini, içtimai, iktisadi, ve hukuki hususlarda meselelerine bakıyordu. Ünye'de görev yapan müftüler liste halinde belirtiliyordu.⁵²⁸

Tablo 13: 19. Yüzyıl Ünye Müftüleri Listesi

1	1829	Hacı Mehmet Efendi ⁵²⁹
2	1851	Mehmet Recep Efendi ⁵³⁰
3	1855	Recep Efendi ⁵³¹
4	1869	Abdullah Efendi ⁵³²
5	1870	Abdullah Efendi ⁵³³
6	1871	Abdullah Efendi ⁵³⁴
7	1872	Mehmet Rafet Efendi ⁵³⁵
8	1879	Mehmet Efendi ⁵³⁶
9	1881	Mehmet Efendi ⁵³⁷
10	1892	Hasan Efendi ⁵³⁸
11	1894	Hacı Hüseyin Efendi ⁵³⁹
12	1898	Mehmet Efendi ⁵⁴⁰
13	1902	Mehmet Vakıf Efendi ⁵⁴¹
14	1903	Mehmet Vakıf Efendi ⁵⁴²

⁵²⁸ Ünal, 1999, s. 223.

⁵²⁹ Bacacı Sabri, Dağdelen İrfan, Doğan Osman, *Ünye Şer'iyye Sicilleri*, Ünder Kültür Yayınları, İstanbul, 2013. S, 170.

⁵³⁰ A. MKT. DV, 45/74, 15/M/1268 (10 Kasım 1851)

⁵³¹ A. MKT. NZD, 147/81, 23/Ş/1271 (11 Mayıs 1855).

⁵³² TVS. Def'a 1, s. 103.

⁵³³ TVS. Def'a 2, s. 109.

⁵³⁴ TVS. Def'a 3, s. 121.

⁵³⁵ TVS. Def'a 4, s. 123.

⁵³⁶ TVS. Def'a 11, s. 171.

⁵³⁷ TVS. Def'a 12, s. 165.

⁵³⁸ TVS. Def'a 14, s. 519.

⁵³⁹ TVS. Def'a 15, s. 283.

⁵⁴⁰ TVS. Def'a 17, s. 318.

⁵⁴¹ TVS. Def'a 20, s. 254.

⁵⁴² TVS. Def'a 21, s. 407.

15	1904	Mahmut Efendi ⁵⁴³
----	------	------------------------------

3.1.6. Ünye Kaza İdare Meclisi

Nizamnamelerde kazalarda birer idare meclisi kurulması isteniyordu. Kaymakam riyasetinde kaza meclisleri oluşturuluyordu. Meclisin tabii üyeleri ise; mal müdürü, tahrirat kâtibi, naip, müftü, ruhani reisleri idi. Diğer üyeler ise; üç Müslim, üç Gayr-i Müslim üye idi. Kaza idare meclisinin vazifeleri ise; kazanın gelir ve giderlerini incelemek, menafi-i umumi sandıklarının hesabını yapmak, devlet mallarının idaresini yapmaktı. Merkezi hükümet tarafından kararlaştırılan vergilerin taksimatını yapmaktı. Sağlıkla ilgili tedbirlerin alınması, yolların yapılması ve tamir edilmesi meclisin görevlerindendi.⁵⁴⁴

Kaza idare meclisleri aldıkları kararları kaymakama iletirlerdi. Yetkileri dâhilinde olmayan hususları ise liva idare meclisine havale ederlerdi. Meclis üyesi seçilebilmek için şartlar bulunmakta idi. Yıllık 150 kuruş vergi vermek, okur-yazar olmak ve 30 yaşını geçmememiş olmak gerekirdi.⁵⁴⁵

Kaza idare meclisinin üyeleri seçimle işbaşına geliyordu. Kaymakam riyasetinde meclis teşekkül ederdi. Bu mecliste naip, müftü, kaza kâtibi, ruhani reisler bulunmakta idi. Bu meclis beirlenen adayları köy ihtiyar meclisine havale ederdi. İki katı aday tespit edilir, kaymakama iletilirdi. Kaymakam da mutasarrıfa havale ederdi. Mutasarrıf ise iki Müslüm, iki Gayr-i Müslim adayı kaymakama iletirdi.⁵⁴⁶

Tablo 14: 19. Yüzyıl Ünye Kaza İdare Meclisi Listesi

1	1869 1286 H	Reis Kaymakam Osman Ağa Kapucubaşı ⁵⁴⁷	Ali Rıza Efendi Kiro Ağa Avakim Ağa
3	1870 1287 H	Reis Kaymakam Osman Ağa ⁵⁴⁸	Ali Rıza Efendi Keydo Ağa Avakim Ağa
4	1871 1288 H	Reis Kaymakam Osman Ağa ⁵⁴⁹	Ali Rıza Efendi Keydo Ağa Avakim Ağa

⁵⁴³ TVS. Def'a 22, s. 355

⁵⁴⁴ *Düstûr*, I. Tertip, C. I, (Matbaa-i Âmire, 1289), s. 636.

⁵⁴⁵ *Düstûr*, I. Tertip, C. I, (Matbaa-i Âmire, 1289), s. 620.

⁵⁴⁶ *Düstûr*, I. Tertip, C. I, (Matbaa-i Âmire, 1289), s. 620 - 621.

⁵⁴⁷ TVS. Def'a 1, s. 103.

⁵⁴⁸ TVS. Def'a 2, s. 109.

⁵⁴⁹ TVS. Def'a 3, s. 121.

5	1872 1289 H	Reis Kaymakam Zühtü Bey ⁵⁵⁰	Ali Efendi İşradi Ağa Avakim Ağa
6	1879 1296 H	Reis Kaymakam Mehmet Efendi ⁵⁵¹	Mustafa Efendi Kostanti Ağa Kiğork Ağa
7	1881 1298	Reis Kaymakam Hafız Efendi ⁵⁵²	Mustafa Efendi Kostanti Ağa Kiğork Ağa
8	1888 M 1305 H	Reis Kaymakam Hafız Efendi⁵⁵³ Aza-yı Tabiiye Naib Efendi Reşit Efendi Müftü Hasan Efendi Mal Müdürü Halit Efendi Tahrirat Kâtibi İsmail Asım Efendi	Aza-yı Muntehibe Rahmi Efendi Tufan Efendi İstrati Efendi İsador Efendi Metropolit Vekili Metrofani Efendi
9	1892- 1309 H	Reis Kaymakam Reşit Paşa⁵⁵⁴ Aza-yı Tabiiye Naip Efendi Ahmet Refet Efendi Müftü Hasan Efendi Mal Müdürü Halit Efendi Tahrirat Kâtibi İsmail Efendi	Aza-yı Muntehibe Rahmi Efendi Tufan Efendi İstrati Efendi İsador Efendi Metropolit Vekili Metrofani Efendi
10	1894 M 1311 H	Reis Kaymakam İbrahim Lütü Bey⁵⁵⁵ Aza-yı Tabiiye Naip Abdülhalim Efendi Müftü Hacı Hüseyin Efendi Mal Müdürü Süleyman Şevki Efendi Tahrirat Kâtibi İsmail Efendi	Aza-yı Muntehibe Rahmi Efendi Hacı Hüseyin Efendi İstrati Efendi İsador Efendi
11	1895-6 M 1313 H	Reis Kaymakam İsmail Hakkı Efendi⁵⁵⁶ Aza-yı Tabiiye Naip Mustafa Selami Efendi Müftü Mehmet Efendi Mal Müdürü Süleyman Şevki Efendi Tahrirat Kâtibi İsmail Hakkı Efendi	Aza-yı Muntehibe Rahmi Efendi Hacı Arif Efendi Hacı Yorgaki Efendi Hacı Kalost Efendi
12	1898 1316 H	Reis Kaymakam İbrahim Halil Efendi⁵⁵⁷ Aza-yı Tabiiye Naib Enver Efendi kibar-ı müderrisin Müftü Mehmet Efendi Mal Müdürü Osman Efendi Tahrirat Kâtibi İsmail Hakkı Efendi	Aza-yı Muntehabe Münhaldir Faik Efendi Vasili Ağa Parsih Ağa
13	1900 1318 H	Reis Kaymakam İbrahim Halil Efendi⁵⁵⁸ Aza-yı Tabiiye Naip Hacı Salih Efendi devriye mevalisinden Müftü Mehmet Efendi Mal Müdürü Osman Remzi Efendi Tahrirat Kâtibi İsmail Hakkı Efendi	Aza-yı Muntehabe Ahmet Hamdi Efendi Hacı Mehmet Efendi Hacı Tanas Efendi Minas Efendi

⁵⁵⁰ TVS. Def'a 4, s. 123.

⁵⁵¹ TVS. Def'a 11, s. 171.

⁵⁵² TVS. Def'a 11, s. 171.

⁵⁵³ TVS. Def'a 13, s. 555.

⁵⁵⁴ TVS. Def'a 14, s. 519.

⁵⁵⁵ TVS. Def'a 15, s. 567.

⁵⁵⁶ TVS. Def'a 16, s. 519.

⁵⁵⁷ TVS. Def'a 17, s. 615.

⁵⁵⁸ TVS. Def'a 18, s. 210.

3.1.7. Ünye Deavi Meclisi

Osmanlı Devleti'nde 1870 yılında Divan-ı Ahkâm-ı Adliye çatısı Nizamiye Mahkemeleri olarak genişlediğinden bu mahkemeler dört gruba ayrılıyordu. Bunlardan en alt derecede olan kazalardaki de'avi meclisleriydi. Mahkemelerin teşkilatlanmasında mülki idari taksimata muvafık olarak kaza merkezinde de bir de'avi meclisi kuruluyordu. Kaza hâkimi riyasetinde toplanan bu meclisin üye sayısı, iki Müslim iki Gayr-i Müslim olmak üzere dört üyeden oluşuyordu. 1867 yılında yayımlanan Vilayet Nizamnamesi'nde Müslim ve Gayr-i Müslim üç azadan oluşacağı belirtiliyordu⁵⁵⁹. Kanuni ve nizami olarak davaları hükme bağlıyordu.

Ticaret davaları, cinayet davaları, Ruhani idarelerdeki davalar bu mahkemenin yetkisi dışındadır. Bu mahkeme üç aya kadar hapis ve kürek cezası verme yetkisine sahipti. Üç ayı aşan davalarda ceza tespitini liva cinayet meclisine bırakıyordu. Hükme bağlanan dava kaza hakimının mührü ile mühürleniyordu. Hükme bağlanan dava kaza müdürüne bildiriliyordu. Meclis yargılama hükmünü kaza kaymakamına gönderiyordu.⁵⁶⁰

Tablo 15: 19.Yüzyıl Ünye Dava Meclisi Listesi

1	1869-1870 1286 H	Reis Naip Ahmet Nesip Efendi ⁵⁶¹	Mümeyyiz an İsmail Efendi Haçık Ağa Bursalıoğlu Yori Ağa Kâtip Ahmet Hamdi Efendi
2	1870-1871 1287 H	Reis Naip Ahmet Nesip Efendi ⁵⁶²	Mümeyyiz an Şeyh Mehmet Efendi Nikola Ağa Haçık Ağa Kâtip Ahmet Hamdi Efendi
3	1871 1288 H	Reis Naip Ahmet Nesip Efendi ⁵⁶³	Mümeyyiz an Şeyh Muhammet Efendi Nikola Ağa Haçık Ağa Kâtip Ahmet Hamdi Efendi
4	1872 1289 H	Reis Naip Ahmet Nesip Efendi ⁵⁶⁴	Mümeyyiz an Mehmet Şükrü Efendi Nikola Ağa Haçık Ağa Kâtip Remzi Efendi

⁵⁵⁹ S. Bingöl , *Hırsova Kaza Deavi Meclisi Tutanakları*, Eskişehir, 2002, s. 34 - 40.

⁵⁶⁰ Bingöl, 2002, s. 42 - 60.

⁵⁶¹ TVS. Def'a 1, s. 103.

⁵⁶² TVS. Def'a 2, s. 109.

⁵⁶³ TVS. Def'a 3, s. 121.

⁵⁶⁴ TVS. Def'a 4, s. 123.

5	1879 1296 H	Reis Naip..... Efendi ⁵⁶⁵	Mümeyyizan Mehmet Efendi Arif Ağa NikoAğa Karabet Ağa Kâtip Remzi Efendi
6	1881 1298 H	KAZA BİDAYET MAHKEMESİ Reis Naip Hacı Ahmet Efendi ⁵⁶⁶	Azalar Mehmet Efendi Karabet Ağa 1. Kâtip Halit Efendi 2. Kâtip Remzi Efendi Müstantik Muavini Remzi Efendi
7	1888 1305 H	KAZA BİDAYET MAHKEMESİ Reis Naip Reşit Efendi ⁵⁶⁷	Azalar Halit Efendi Markos Efendi Başkâtip Şevki Efendi 2. Kâtip Mahir Efendi Müstantik Muavini Bedros Efendi
8	1892 1309 H	KAZA BİDAYET MAHKEMESİ Reis Naip Ahmet Refet Efendi ⁵⁶⁸	Azalar Hüsnü Efendi Mıgırdıç Ağa Başkâtip Ahmet Efendi 2. Kâtip Mahir Efendi Müstantik Muavini Osman Efendi
9	1894 1311 H	KAZA BİDAYET MAHKEMESİ Reis Naip Abdülhalim Efendi ⁵⁶⁹	Azalar Hasan Efendi Tanas Efendi Başkâtip Mahmut Nedim Efendi 2. Kâtip Fehmi Efendi Müstantik Muavini Osman Efendi Mukavelat Muharriri Mahir Efendi
10	1895-1896 1313 H	KAZA BİDAYET MAHKEMESİ Reis Naip Mustafa Selami Efendi ⁵⁷⁰	Azalar Arif Efendi İsador Efendi Başkâtip Yusuf Bey saniye 2. Kâtip Fehmi Efendi Müstantik Muavini Osman Efendi Mukavelat Muhariri Mahir
11	1898 1316 H	KAZA BİDAYET MAHKEMESİ Reis Naip Enver Efendi ⁵⁷¹	Azalar Şükrü Efendi Haralambo Efendi Başkâtip Mehmet Zeki Efendi Refiki Halil Efendi Müstantik Muavini Osman Efendi
12	1900 1318 H	KAZA BİDAYET MAHKEMESİ Reis Naip Hacı Salih Efendi ⁵⁷²	Azalar Hasan Efendi Asador Ağa Başkâtip Mehmet Zeki Efendi İkinci Kâtip Halil Efendi

⁵⁶⁵ TVS. Def'a 11, s. 171; Salname kayıtlarında “..... Efendi” diye geçmektedir.

⁵⁶⁶ TVS. Def'a 12, s. 167.

⁵⁶⁷ TVS. Def'a 13, s. 555.

⁵⁶⁸ TVS. Def'a 14, s. 519.

⁵⁶⁹ TVS. Def'a 15, s. 569.

⁵⁷⁰ TVS. Def'a 16, s. 519.

⁵⁷¹ TVS. Def'a 17, s. 615.

⁵⁷² TVS. Def'a 17, s. 210.

			Müstantik Muavini Mehmet Efendi Mukavelat Muharriri Mehmet Mahir Efendi
--	--	--	--

3.1.8. Ünye Mal Müdürleri

Kazada mal müdürünün görevi, Nizamnamelerdeki mali hükümleri tatbik etmek idi.⁵⁷³ Aşar vergileri ve tahsili önemli görevleri arasındaydı. Liva hesap idaresinin mutasarrıf yoluyla kaymakama tebliğ ettiği tarifnmelelere bağlı hareket ederdi. Mal müdürü kazaya dair muhasebat defterlerini Mart ayı başında kaymakamlık vasıtasıyla vali tasdiki ile Maliye Nezareti'ne göndermekle mükellefti. Ünye'de görev yapan mal müdürlerinin listesi belirtilmiştir.

Tablo 16: 19. Yüzyıl Ünye Mal Müdürleri Listesi

1	1869	Faik Efendi ⁵⁷⁴
2	1870	Hafız Baha Efendi ⁵⁷⁵
3	1871	Bahaddin Efendi ⁵⁷⁶
4	1872	Ali Efendi ⁵⁷⁷
5	1879	Ali Rıza Efendi ⁵⁷⁸
6	1881	Ali Rıza Efendi ⁵⁷⁹
7	1888	Halit Efendi ⁵⁸⁰
8	1892	Halit Efendi ⁵⁸¹
9	1894	Süleyman şevki Efendi ⁵⁸²
10	1896	Süleyman Şevki Efendi (Salise) ⁵⁸³
11	1900	Osman Remzi Efendi ⁵⁸⁴
12	1902	Osman Remzi Efendi ⁵⁸⁵

⁵⁷³ *Düstûr*, I. Tertip, C. I, (Matbaa-i Âmire, 1289), s. 636.

⁵⁷⁴ TVS. Def'a 1, s. 103.

⁵⁷⁵ TVS. Def'a 2, s. 109.

⁵⁷⁶ TVS. Def'a 3, s. 121.

⁵⁷⁷ TVS. Def'a 4, s. 123.

⁵⁷⁸ TVS. Def'a 11, s. 171.

⁵⁷⁹ TVS. Def'a 12, s. 165.

⁵⁸⁰ TVS. Def'a 13, s. 553.

⁵⁸¹ TVS. Def'a 14, s. 519.

⁵⁸² TVS. Def'a 15, s. 283.

⁵⁸³ TVS. Def'a 16, s. 265.

⁵⁸⁴ TVS. Def'a 18, s. 209.

⁵⁸⁵ TVS. Def'a 20, s. 254.

13	1903	Osman Remzi Efendi ⁵⁸⁶
14	1904	Osman Remzi Efendi ⁵⁸⁷

3.1.10. Ünye Karantina Müdürlüğü

Karantina uzak tutmak, izole etmek anlamlarını taşımaktadır. Karantina hane ise; salgın ve bulaşıcı hastalık olan memleketlerden gelen yolcularda hastalık riskinin olup olmadığını anlamak için bir müddet gözlem altında tutulduğu mahallerdir. Hastalık ve bulaşma şüphesi bulunan yerlerden gelen yolcular hastalık türüne göre kendileri için ayrılan bu bölümlere alınarak bir müddet bekletildikten sonra gitmelerine müsaade edilirdi.⁵⁸⁸

Osmanlı Devleti'nde karantina haneler II. Mahmut döneminde kuruluyordu.⁵⁸⁹ Gerek ülke içinde, gerekse uluslararası yapılan ticari faaliyetlerin daha ziya olduğu liman bölgelerine karantina haneler kuruluyordu. 1840 yıllarında Samsunda karantina hane kuruluyor, on yıl sonra onarımı yapılıyordu.⁵⁹⁰

Bu dönemde Ünye yine Canik Sancağı sınırlarına dâhilinde bulunuyor ve Ünye'de de bir karantina hane yapılıyordu. 1858/59 yıllarında Ünye Karantina hanesinde müdür vekili olarak İzzet Efendi bulunuyor ve dört yüz elli kuruş maaş alıyordu. Karantina gardiyanı olarak da Mehmet görev yapmakta ve yüz kuruş maaş almaktaydı.⁵⁹¹

Yine aynı eserde aynı yıllarda karantina hanenin mayıs ayına dair masrafları için bilgi edinebiliyoruz. Ünye Karantina hanesinin mayıs ayı maaş giderinin beş yüz elli kuruş olduğunu, aylık kirasının otuz kuruş olduğunu görüyoruz. Ayrıca mum, kâğıt, mürekkep giderilenin olduğunu anlamaktayız.⁵⁹²

Karantina hanenin giderleri olduğu gibi gelirleri de bulunuyordu. Giderler karşılandıktan sonra bakiyesi Maliye Nezareti'ne gönderiliyordu. Karantinaya alınan insan ve

⁵⁸⁶ TVS. Def'a 21, s. 407.

⁵⁸⁷ TVS. Def'a 22, s. 355.

⁵⁸⁸ Mehmet Zeki Pakalın, *Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, TTK, İstanbul, 1971, C.II, s. 199.

⁵⁸⁹ Enver Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi*, C.V, Ankara, 1970, s. 156.

⁵⁹⁰ BA; A. AMD. 18/15; BA, İrade Dâhiliye 12508.

⁵⁹¹ BA, Kamil Kepeci, 6183, s. 3.

⁵⁹² BA, Kamil Kepeci, 6183, s. 3.

hayvanlardan resimler karantinanın gelirine kaydediliyordu. 1858/59 yıllarında Ünye karantina hanesinin dört yüz elli beş kuruş rüsumat geliri bulunuyordu.⁵⁹³

Samsun karantina hanesinin yapılmasını takip eden yıllarda Ünye’de kiralık da olsa bir karantina açılmış olması bize bölge hakkında başka ipuçları da vermektedir. Karantinahaneye hastalık sebebiyle ihtiyaç duyuluyor olsa da liman bölgelerine tesis ediliyor olması önemlidir. Karantinahane ihdas edilen limanların dönemlerinin en işlek limanları olduğunu gösteriyordu. Bu durumda bölge için en işlek limanların Samsun ve Ünye olduğunu söylememiz mümkündür. İşlek limana sahip bölgenin idari yapısına tesiri kaçınılmaz oluyordu. Ticaretin idari yapıya tesiri yanında yüzyılın son çeyreğinde bu limanlar yoğun göçlere sahne oluyor ve Ünye idari yapısına tesir ediyordu. Asayiş, emniyet, güvenlik, idari ve siyasi sorunları yanında idari taksimatını da etkiliyordu.

Ünye’nin bu ticari canlılıkta salgın hastalık ve bulaş riskinden uzak olması düşünülemezdi. Nitekim 1893 yılında Ünye’de karantina uygulaması yapılıyor ve aynı yıl kaldırılması isteniyordu.⁵⁹⁴ Bir yıl sonra Bafra’da bir kolera vakasının olmasından dolayı, Ünye’de on günlük karantina uygulaması yapılıyordu.⁵⁹⁵

Ünye karantina idaresine dair vazifeliler vilayet salnamelerine tablodaki gibi yansıyor.

Tablo 17: 19. Yüzyıl Ünye Karantina Müdürleri Listesi

1	1870	Osman Efendi (Müdür Vekili) ⁵⁹⁶
2	1871	Osman Efendi (Müdür Vekili) ⁵⁹⁷
3	1872	Osman Efendi (Müdür Vekili) ⁵⁹⁸
4	1879	Osman Efendi ⁵⁹⁹
6	1881	Osman Efendi ⁶⁰⁰
7	1888	Osman Efendi ⁶⁰¹
8	1894	Osman Efendi ⁶⁰²

⁵⁹³ BA, Kamil Kepeci, 6183, s. 3.

⁵⁹⁴ BOA, A. MKT. MHM. 562/3

⁵⁹⁵ BOA, Y. A. HUS. 562/3

⁵⁹⁶ TVS. Def’a 2, s. 141.

⁵⁹⁷ TVS. Def’a 3, s. 153.

⁵⁹⁸ TVS. Def’a 4, s. 155.

⁵⁹⁹ TVS. Def’a 11, s. 227.

⁶⁰⁰ TVS. Def’a 12, s. 259.

⁶⁰¹ TVS. Def’a 13, s. 557.

⁶⁰² TVS. Def’a 15, s. 284.

9	1896	Osman Efendi ⁶⁰³
10	1901	Mahmut Efendi
11	1902	Suat Efendi ⁶⁰⁴
12	1903	Suat Efendi ⁶⁰⁵
13	1904	Suat Efendi ⁶⁰⁶

3.1.11. Ünye Telgraf Müdürlüğü

Avrupa’da 1833 te icat edilen telgraf, 1841 İngiltere’de kullanılıyordu. Fransa’da 1844 ten itibaren haberleşme aracı olarak umumileşti. Osmanlı Devleti’nde ise Kırım muharebesi esnasında Avrupalılar vasıtasıyla İstanbul-Varna-Kırım hattında kullanılmaya başlıyordu. 13Agustos 1855 te Edirne-İstanbul arasına ilk telgraf hattı döşeniyordu.⁶⁰⁷

Canik Sancağı’nda ise telgraf aletlerinin taşınması için 1859/60 yılında ödeme yapılıyordu.⁶⁰⁸ Ünye’de ise ilk telgraf hattının kurulma aşaması 1868 yılına tekabül ediyordu. Ünye ve komşu kazaları içine alan telgraf hatları ve telgrafhanelerin kurulması kararlaştırılıyordu.⁶⁰⁹ 1868 yılı sonlarında telgraf hatları tamamlanmış oluyordu.⁶¹⁰ Karadeniz sahilinde bulunan telgraf hattının 1873 yılında Niksar’ a bağlanması kararı alınıyordu.⁶¹¹ 17-18 Mayıs 1873 tarihli yazıda telgraf hattı için gereken alet ve edevatın masrafları ile memurların masraflarının yılın bütçesine konulduğunu bildiriyordu.⁶¹²

Ünye telgraf memurları ve görev yıllarını salnamelere tablodaki gibi yansıyordu.

Tablo 18: 19. YY. Ünye Telgraf Müdürleri Listesi

1	1870	Ali Mukbil Efendi ⁶¹³
2	1871	Kadrashane Memuru Serkis Efendi ⁶¹⁴

⁶⁰³ TVS. Def’a 16, s. 266.

⁶⁰⁴ TVS. Def’a 20, s. 257.

⁶⁰⁵ TVS. Def’a 21, s. 411.

⁶⁰⁶ TVS. Def’a 22, s. 355.

⁶⁰⁷ Enver Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi*, TTK, Ankara, 1954, C.VI, s. 267.

⁶⁰⁸ Yolalıcı, 1998, s. 115.

⁶⁰⁹ BOA, A. MKT. MHM. 457/16

⁶¹⁰ BOA, A. MKT. MHM. 431/92

⁶¹¹ BOA, A. MKT. MHM. 457/16

⁶¹² BOA, İ. DH. 668/46529, 1290.Ra. 19 - 20.

⁶¹³ TVS. Def’a 2, s. 143.

⁶¹⁴ TVS. Def’a 3, s. 155.

3	1872	Artin Efendi ⁶¹⁵
4	1878	Sait Efendi ⁶¹⁶
5	1879	Sait Efendi ⁶¹⁷
6	1881	Naili Efendi ⁶¹⁸
7	1892	Naili Efendi ⁶¹⁹
8	1888	Naili Efendi ⁶²⁰
9	1894	Nail Efendi ⁶²¹
10	1896	Münhal ⁶²²
11	1900	Refet Efendi ⁶²³
12	1903	Refet Efendi ⁶²⁴
13	1904	Refet Efendi ⁶²⁵

3.1.12. Ünye Posta Müdürlüğü

Osmanlı Devleti'nde telgraf idaresi 1855 yılında kuruluyor ve sadaret makamına bağlı iken, 21 Eylül 1871 yılında Posta Nezareti'yle birleştiriliyordu. Posta ve telgraf nazırlığı beraber Dâhiliye Nezareti'ne bağlanıyordu. Posta ve Telgraf Nezareti olarak isimlendiriliyordu. Osmanlı Devleti'nde ağların düzenlenmesi ile ilgili ilk talimat 24 Ekim 1859 olup on iki fasıl ve yetmiş dokuz maddeden oluşuyordu.⁶²⁶

Tablo 19: 19. Yüzyıl Ünye Posta Müdürleri Listesi

1	1870	İstador ⁶²⁷
2	1871	İstador ⁶²⁸

⁶¹⁵ TVS. Def'a 4, s. 157.

⁶¹⁶ TVS. Def'a 10, s. 177.

⁶¹⁷ TVS. Def'a 11, s. 217.

⁶¹⁸ TVS. Def'a 12, s. 255.

⁶¹⁹ TVS. Def'a 14, s. 2521.

⁶²⁰ TVS. Def'a 13, s. 557.

⁶²¹ TVS. Def'a 15, s. 284.

⁶²² TVS. Def'a 16, s. 266.

⁶²³ TVS. Def'a 18, s. 210.

⁶²⁴ TVS. Def'a 21, s. 410.

⁶²⁵ TVS. Def'a 22, s. 359.

⁶²⁶ Murat Hanılçe, *Osmanlı Taşrasına tegral Hattı Çekilmesinde Yaşanan Zorluklar Niksar-Erbaa-Tokat Telgraf Hattı Örneği*, HistoryStudies International Journal Of History · November 2017, s. 66.

⁶²⁷ TVS. Def'a 2, s. 159.

⁶²⁸ TVS. Def'a 3, s. 173.

3	1872	Raif Efendi ⁶²⁹
4	1878	Sait Efendi ⁶³⁰
5	1879	Sait Efendi ⁶³¹
6	1881	Naili Efendi ⁶³²
7	1900	Refet Efendi ⁶³³
8	1903	Refet Efendi ⁶³⁴
9	1904	Refet Efendi ⁶³⁵

3.1.13. Ünye Rüşumât Müdürlüğü

Resm Arapça tekil bir kelime olup cemi'si yani çoğulu ise rüşum dur. Rüşumat, Osmanlı Devleti'nde vergiler yerine kullanılan bir kelime idi. Geçici mallar üzerinden alınan vergilerdi. Osmanlıda vergi toplama işi önceleri devlet yürütürken sonraları ihale yoluyla mültezimlere veriliyordu. 1272/1855 tarihinde yayımlanan nizamnamede rüşumatın mültezimlere nasıl ihale edildiği izah ediliyordu.⁶³⁶

Ünye'nin içinde bulunduğu sancakta rüşumat varidatı genellikle mültezimler tarafından toplanıyordu.⁶³⁷

3.1.13.1. Rüşum-ı Ağnam

1630 yılından itibaren ağnam resmi küçükbaş hayvanlar olan keçi ve koyun üzerinden tahsil edilirdi. 1825 asker ve merkez memurinin et ihtiyacı için ihdas olunuyordu. 1840 yılından itibaren koyun ve keçi başına beşer kuruş alınması, daha sonra da bir buçuk kuruş alınması esası getiriliyordu. Zaman içinde miktarlar ve bölgelerde değişiklik arz ediyordu. 1870 yılından itibaren Ünye mahallinde tiftik keçisinden yedi kuruş, kıl keçisi ve koyunlardan üç buçuk kuruş tahsil ediliyor yavrusu ve anası bir kabul ediliyordu.⁶³⁸

⁶²⁹ TVS. Def'a 4, s. 157.

⁶³⁰ TVS. Def'a 10, s. 177.

⁶³¹ TVS. Def'a 11, s. 217.

⁶³² TVS. Def'a 12, s. 255.

⁶³³ TVS. Def'a 18, s. 210.

⁶³⁴ TVS. Def'a 21, s. 407.

⁶³⁵ TVS. Def'a 22, s. 359.

⁶³⁶ *Düstur*, Dersaadet, 1279. S. 624 - 630.

⁶³⁷ BA, Kamil Kepeci, 5869, s. 112 - 116

⁶³⁸ Yolalıcı, 1998, s. 154.

Daha önceden sayımı yapıp ihale edilen rüsum Mart ayı içerisinde tahsil edilirdi. Mültezime verilmesi 1830 yılında yasaklanmış olmasına rağmen Ünye Kazası'nın ağnam resmi 1858 yılında Samsun şehbenderi Hafız Mustafa Ağa'ya ihale ediliyordu.⁶³⁹ Ünye Sancağı ağnam rüsumunun 1280/1864-1281/1865 senelerine mahsuben emaneten idare olduğu hasılatın hazinece tesviyesi hakkındaki yazı arşiv kayıtlarına yansıyan diğer bir malumat idi.⁶⁴⁰

1275/1858-59 yılında Ünye Kazası'nın ağnam resminin sekiz bin altı yüz ile komşu kazalardan üç beş kat az olduğunu görüyoruz. Ünye Kazası'nda hayvancılığın komşu kazalardan daha az olduğunu bu kayıtlardan görmekteyiz. Bu yıllardaki ağnam resminin bir buçuk kuruş üzerinden hesap edersek Ünye de 5,766 adet koyun ve keçi olduğu sonucuna ulaşabiliriz. Bu da yine komşu kazalardan üç beş kat az idi.⁶⁴¹ Ünye civarında, hayvanların naklinde geçişlerinde ‘‘Laz bastı rüsumu’’ diye tabir edilen resmin bu kapsamda değerlendirilebileceğini söyleyebiliriz.

3.1.13.2.Rüsum-ı İhtisap

İlk defa II. Mahmut zamanında 1826 yılında ihdas edilen resm'in kazada alış-veriş, pazar, panayır ticaret erbabı ve seyyar satıcıdan alınmaya başlıyordu.

İhtisap rüsumunun tahsili önceleri ihtisap ağası, ihtisap emini tarafından yapılırken sonraları ihtisap nazırı adı verilen memurlarca yapılıyordu. 1275/1858 yılında ihtisap resmi kaldırılıyor ve tüccar ve esnaftan ‘‘temettü vergisi’’ alınıyordu. Aynı tarihte vergi verginin tahsil yetkisi belediyelere devrediliyordu.⁶⁴²

Yıllık iki taksit halinde Mart ve Eylül aylarında tahsil edilen rüsum, Ünye ve Fatsa Kazaları'nda 1276/1859-60 yılında 16.500 kuruş olarak gerçekleşiyordu. Bu verilerden Ünye Kazası'nın ticari ve idari hayata dair çıkarımlarda bulunmamız mümkündür. Ünye ticaretinin hayvancılığa kıyaslandığında yeni bir gelir kaynağı bulunmasına rağmen, bu

⁶³⁹ BA, ML. EVM. 543/47, s. 5.

⁶⁴⁰ BOA, MVL. 1034/54, 11/C/1283 (20 Ekim 1886)

⁶⁴¹ BA, ML. VRD. 3033, s. 6.

⁶⁴² Yolalıcı, 1998, s. 156.

dönemler için aynı seviyede olduğunu görüyoruz. Ayrıca kazanın ticari hayatına baktığımızda Bafra Çarşamba gibi sancak kazalarındaki ticari canlılığı göremiyoruz.⁶⁴³

3.1.13.3.Rüsum-ı Tahmishane

Kahvenin işlendiği yerlere tahmis hane deniliyordu. Burada kahve kurutuluyor, dövülüyor, çekiliyor ve satılıyordu. Tüccar kahveyi dışarıdan alıp burada dövdürürlerse her kıyye başına yirmi beş kuruş bedel öderdi.⁶⁴⁴ Ünye’de de bir tahmis hane bulunuyordu.⁶⁴⁵ Ünye’de 1276/1859-60 yılında 3.290 kuruş tahmis hane rüsumu toplanıyordu.⁶⁴⁶

Ünye’de tahmis hane rüsumun 1960 yıllarında Bafra’dan fazla ama Çarşamba’nın yarısı kadar olduğunu görülüyordu.

3.1.13.4. Diğer Rüsumat

Rüsum-u saydiye adı altında av hayvanları ve av aletleri üzerinden alınan resim alınırdı. Tanzimat’tan sonra saydiye rüsumu idaresi emaneten muhassıllara bırakılıyordu. 1860 ve 1881 yıllarında ayrı nizamnameler çıkarılarak saydiye üzerinden alınan resimler değişiklik arz ediyordu. Diğer bir rüsumat zecriyye idi. Alkollü içki imal eden esnaftan alınan resim idi. Tütün resmi ayrıca duhan resmi olarak değiştiriliyordu. 1275/1858 de Ünye bölgesinin zecriyye rüsumu Hurşit Efendi’ye veriliyordu. Başka bir resm kantariye idi. Ünye’de 1275/1858-59 yılında 2.280 kuruşluk kantariye rüsumu toplanıyordu. Diğer bir resim kömür ve keşan rüsumu idi. 1276/1859 yılında Ünye’den 2.280 kuruş resim toplanıyordu. Diğer bir rüsumat ise iane-i umumiye idi. Devlet memurları ve halktan toplanan vergi idi. Ünye’de 1269/1852 yılında 155.120 kuruş adı geçen vergi tahsil ediliyordu. Başka resimler de vardı. Evlenecek olan kızlardan alınan resm-i arus, pazarlarda gezginci tütün satanlardan alınan beyyie resmi gibi vergiler tahsil ediliyordu.⁶⁴⁷

Ünye Rüsumat İdaresi’nde görev yapan memurlar ise yıllara tabloda verilmiştir.

⁶⁴³ BA, ML. VRD. 3033, s. 7.

⁶⁴⁴ *Düstur*, s. 867.

⁶⁴⁵ BA, ML. VRD. 3033, s. 7.

⁶⁴⁶ BA, ML. VRD. 3033, s. 7.

⁶⁴⁷ Yolalıcı, 1998, s. 157 - 161.

Tablo 20: 19.Yüzyıl. Ünye Rüsumat Müdürleri Listesi

1	1870	Şükrü Efendi ⁶⁴⁸
2	1871	Şükrü Efendi ⁶⁴⁹
3	1872	Ahmet Hamdi Efendi ⁶⁵⁰
4	1879	Ahmet Efendi ⁶⁵¹
6	1881	Hafız Şükrü Efendi ⁶⁵²
7	1888	Hakkı Efendi ⁶⁵³
8	1892	İsmail Hakkı Efendi ⁶⁵⁴
9	1894	Zühtü Efendi ⁶⁵⁵
10	1896	Emin Efendi ⁶⁵⁶
11	1902	Mustafa Tevfik Efendi ⁶⁵⁷
12	1903	Mustafa Tevfik Efendi ⁶⁵⁸
13	1904	Mustafa Tevfik Efendi ⁶⁵⁹

3.1.14. Ünye Rüştîye Mektebi

Osmanlı Devleti'nde modern eğitim teşkilatı olarak 1838 yılında Mekatib-i Rüştîye Nezareti kuruluyordu. 1847 yılından itibaren de rüştîyeler açılmaya başlıyor ve sayıları gittikçe artıyordu. Rüştîyeler başlangıçta ilkokul üstü bir nitelik taşıırken sonraları ortaokul olarak kabul görüyordu. Islahat düzenlemelerinin ardından 1857 de Maarif-i Umumiye Nezareti kuruluyor eğitim sisteminin iskeleti oluşuyordu. Nizamnamelerin birbirini kovaladığı yıllarda 1869 da Maarif-i Umumiye Nizamnamesi çıkarılıyor ve maarif alanında kapsamlı yenilikler yapılıyordu. Nizamnamenin 18-26 maddeler arası rüştîyelere ayrılıyordu.⁶⁶⁰

⁶⁴⁸ TVS. Def'a 2, s. 149.

⁶⁴⁹ TVS. Def'a 3, s. 165.

⁶⁵⁰ TVS. Def'a 4, s. 165.

⁶⁵¹ TVS. Def'a 11, s. 211.

⁶⁵² TVS. Def'a 12, s. 233.

⁶⁵³ TVS. Def'a 13, s. 557.

⁶⁵⁴ TVS. Def'a 14, s. 521.

⁶⁵⁵ TVS. Def'a 15, s. 284.

⁶⁵⁶ TVS. Def'a 16, s. 266.

⁶⁵⁷ TVS. Def'a 20, s. 257.

⁶⁵⁸ TVS. Def'a 21, s. 410.

⁶⁵⁹ TVS. Def'a 22, s. 359.

⁶⁶⁰ Yolalıcı, s. 33 - 34.

1869 ve 1870 Trabzon Vilayet salnamelerinde Ünye Kazası'nda da rüştiye mektepleri yapılmakta olup bu mektepler tamamlandıktan sonra her türlü ihtiyacatının deruhde edileceği anlatılıyordu.

17.Z.1285/31.03.1869 tarihinde Ünye'de mekteplerin tamiratının yerel imkânlarla yapıldığı, muallimi olmayan mekteplere kendi imkânlarıyla hoca tuttuklarını ilim ve marifetin artması için masrafı tamamen halk tarafından karşılanmak üzere, rüştiye mektebi inşasının istendiği, bunun için merkezi hükümetten Canik mutasarrıflığınca izin isteniyordu.⁶⁶¹

1286-1287/1869-1870 Ünye Kazası'nda rüştiye mektebi yapılmakta olduğu, yakın zamanda bittiğinde de muallim ve kâtip gönderileceği bildiriliyordu.⁶⁶² 1288/1871 de gelindiğinde ise iki yıldır devam eden Ünye Rüştiye Mektebi'nin tamamlandığını, eğitim ve öğretime hazır hale getirilerek açıldığını, muallim atamasının gerçekleştiğini görüyoruz. Ünye Rüştiye Mektebi'ne muallim olarak Mahmut Efendi atanıyor ve 35 talebe eğitim görüyordu. ⁶⁶³

1289/1872 de Ünye Rüştiye Mektebi'nde Mahmut Efendi muallim-i evvel olarak ders veriyor ve talebe sayısı bir önceki yıla göre değişmiyor, mektep de 35 öğrenci bulunuyordu.⁶⁶⁴ 11 Şaban 1289/14 Ekim 1872 Ünye Rüştiyesi'ne Mehmet Efendi tayin oluyordu.⁶⁶⁵ 1290/1873 ile 1295/1878 yılları arasında Ünye'nin bağlı olduğu Canik Sancağı müstakil mutasarrıflık olduğundan Trabzon Vilayet Salmeleri içerisinde yer almıyordu.

16.Za.1298/10 Ekim 1881 tarihinde Ünye Rüştiye Mektebi'nde talebe sayısının kırk talebenin altında olduğunun imtihan cetvellerinden anlaşıldığı devamsızlıkların bulunduğu, muallim-i sani alınamayacağı, mektepte rika muallimi olarak Hafız Osman Efendi'nin bulunduğu vazifeye devam etmediğinde onun yerine rika erbabından tedarik olunması istenmişti.⁶⁶⁶

28 Kanun-ı Evvel 1298/09.01.1883 tarihinde Çarşamba Kaza İdare Meclisi'nce Maarif Nezareti'ne gönderilen telgrafta Ünye ve Çarşamba rüştiye muallim-i evvelilerinin

⁶⁶¹ BOA. ŞD. 1285 - 35.

⁶⁶² TVS. Def'a 1, s. 163; T.V.S. Def'a 2, s. 155.

⁶⁶³ TVS. Def'a 4, s. 169.

⁶⁶⁴ TVS. Def'a 4, s. 169.

⁶⁶⁵ BOA. MF. MKT. 6 - 35.

⁶⁶⁶ BOA. MF. MKT. 71 - 37.

becayışleri hakkındaydı. arşamba muallim-i evveli Asım Efendi'nin nyeye Rüştiye Mektebi'ne becaıyışı maarif muhasebesince uygun görölmüştü.⁶⁶⁷

1888 senesi nyeye Rika Muallimi Osman Efendi'nin üç aydan fazla görevinde bulunmaması ve hattının güzel olmaması üzerine nyeye Kaza İdare Meclisi'nce yerine yardımcısının tayini uygun görölmüştü. Bunun üzerine, iki aydır muallimin göreve gelmediğinden dolayı talebelerin yazılılarının kendisi tarafından yapıldığını ve asaleten görev istediğini muallim İsmail Hüsni Efendi tarafından talep etmişti.⁶⁶⁸

5 S. 1306/11.10.1888 tarihinde nyeye Kazası Rüştiye Mektebi Rika Muallimi Osman Efendi'nin vazifesindeki devamsızlığından dolayı azli ve yerine kaza kaymakamlığınca İsmail Efendi'nin tayini Canik mutasarrıfı Osman Nuri tarafından Maarif Nezareti'ne bildirilmişti.⁶⁶⁹

4 Teşrin-i Evvel 1309/16.10.1893 tarihinde nyeye Rüştiye Mektebi muallim-i evvelliğine tayin olunan daru'l-muallimin mezunlarından Mahmut Kamil Efendi'nin yapmış olduğu hizmetlerden dolayı ödüllendirilmesi nyeye Kazası Kaymakamlığı'ndan istenmişti.⁶⁷⁰

12 Za.1313/25.04.1896 tarihinde nyeye Rüştiye Mektebi kapıcısı Ahmet Rahmi Efendi'nin istifa etmesi üzerine yerine rüştiye mektebi mezunlarından Mehmet Efendi seçilmişti.⁶⁷¹

nyeye Rüştiye Mektebi muallim-i evveli Karaman Ağazade Rahmi Efendi ise, rüştiyede bulunan talebe sayısı ile ilgili olarak kırk kişi olan mevcudu yüz öğrenci olarak gösterip maaşına zam yaptırması üzerine durumun incelenmesi ve soruşturma açılması kararlaştırılmışti.⁶⁷²

nyeye Rüştiye Mektebi'nin nefer sayısı bağlamında muallimlerin maaş artış talepleri, buna karşi merkezi hükümetin masrafları azaltma ve ekonomik tedbirler almak zorunda kalarak taleplere olumsuz cevap verdiğı arşiv belgelerine hep konu olmuştur. nyeye Rüştiye Mektebi'nin 1316/1888-99 yılında talebe sayısı yüz oluyor, rüştiyede üç muallim bulunuyordu⁶⁷³

⁶⁶⁷ BOA. MF. MKT. 79 - 26.

⁶⁶⁸ BOA, MF. İBT.22/76, R 21 Kanunu-ı Sani 1304, 29/Ra/1306 (03 Aralık 1888).

⁶⁶⁹ BOA. MF. MKT. 103 - 32.

⁶⁷⁰ BOA. DH. MKT. 151 - 34.

⁶⁷¹ BOA. MF. MKT. 325 - 69.

⁶⁷² BOA. MF. MKT. 2306 - 6.

⁶⁷³ *Maarif Salnamesi*,1306, s. 1106 - 1116.

1321/1903 yılında ise Ünye Rüştîye Mektebi'nin talebe sayısı doksan bire düşüyor, rüştiyede üç muallim bulunuyordu⁶⁷⁴

Araştırmacıların yılları topluca karşılaştırmasına kolaylık temin etmek için yine daha önce de olduğu gibi muallimleri tablo halinde sunuyoruz.

Tablo 21: 19.Yüzyıl Ünye Rüştîye Muallimleri Listesi

1	1870	Rüştiye yapılmaktadır ⁶⁷⁵
2	1870	Rüştiye yapılmaktadır ⁶⁷⁶
3	1871	Mahmut Efendi(Muallim-i Evvel) ⁶⁷⁷
4	1872	Mahmut Efendi(Muallim-i Evvel) ⁶⁷⁸
5	1879	Muallim-i Evvel Mehmet Efendi ⁶⁷⁹ Muallim-i Sani Hacı Hasan Efendi Muallim-i Rika Nuri Efendi
6	1881	Muallim-i Evvel Mehmet Efendi ⁶⁸⁰ Muallim-i Sani Ahmet Hulusi Efendi Muallim-i Rika Nuri Efendi
7	1888	Asım Efendi ⁶⁸¹
8	1892	Asım Efendi Rika Muallimi İsmail Efendi ⁶⁸²
9	1894	Bevvab Rahmi Efendi ⁶⁸³ Muallim- Evvel Asım Efendi Rika Muallimi İsmail Hakkı Efendi
10	1896	Bevvab Rahmi Efendi ⁶⁸⁴ Muallim- Evvel Ahmet Efendi Rika Muallimi İsmail Hakkı Efendi
11	1898	Bevvab Rahmi Efendi ⁶⁸⁵ Muallim- Evvel Mehmet Hakkı Efendi Muallim- Sani Hafız İbrahim Efendi Rika Muallimi İsmail Hakkı Efendi
12	1902	Ulum Muallimi Hafız İbrahim Hakkı Efendi ⁶⁸⁶ Hüsn-ü hat Muallimi İsmail Hakkı Efendi (Rabia) Funun Muallimi Münhal

⁶⁷⁴ *Maarif Salnamesi*,1321, s. 601 - 609.

⁶⁷⁵ TVS. Def'a 1, s. 63.

⁶⁷⁶ TVS. Def'a 2, s. 155.

⁶⁷⁷ TVS. Def'a 3, s. 169.

⁶⁷⁸ TVS. Def'a 4, s. 169.

⁶⁷⁹ TVS. Def'a 11, s. 223.

⁶⁸⁰ TVS. Def'a 12, s. 125.

⁶⁸¹ TVS. Def'a 13, s. 275.

⁶⁸² TVS. Def'a 14, s. 256.

⁶⁸³ TVS. Def'a 15, s. 285.

⁶⁸⁴ TVS. Def'a 16, s. 265.

⁶⁸⁵ TVS. Def'a 17, s. 318.

⁶⁸⁶ TVS. Def'a 20, s. 258.

13	1903	Ulum Muallimi Hafız İbrahim Hakkı Efendi ⁶⁸⁷ Hüsn-ü hat Muallimi İsmail Hakkı Efendi (Rabia) Funun Muallimi Münhal Bevrap Mehmet Efendi
----	------	---

3.1.15. Ünye Liman İdaresi

Ünye coğrafi özellikleri ve yer şekilleri bakımından büyük bir doğal limana sahip olmasa da, doğal bir koya sahip olması hasebiyle tarihi iskeleye sahipti. Ünye iskelesi balıkçılıktan ziyade deniz ticaretiyle ön plana çıkıyordu.

Ünye'nin 16. ve 17. yüzyıllarda kendir haslarına tabi olduğunu, kendir yetiştiriciliğinin yaygın olduğunu, Tersane-i Amire'nin halat ve kalas ihtiyacının bir kısmının Ünye'den karşılandığı biliyoruz. Bu durumda Ünye Limanı'nı ne denli öneme haiz olduğunu ve ne kadar işlek olduğunu anlamamız zor olmayacaktır. Osmanlı donanmasının ihtiyacının karşılanması ve Karadeniz ticaretinin yanında 17. yüzyıldan itibaren de yabancı gemiler için uğrak yeri oluyordu. Karadeniz'in en büyük iki limanı arasında olması, doğal Vona limanına yakın olması Anadolu'dan gelen deniz yoluyla devam edecek ticaret yolu üzerinde bulunması her geçen gün önemini artırıyordu.

19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Ünye ve civarının ticarete yıldıza daha da parlıyordu. Bölgede ayanların tasfiyesinin ardından Tanzimat'tan sonra merkezi otoritenin güçlenmesi, asayişin temin edilmesi, Karadeniz'de serbest dolaşım hakkının yabancı devletlere verilmesi,⁶⁸⁸ Avrupa bandıralı buharlı gemilere 1936 yılından itibaren Karadeniz trafiğinin açılması,⁶⁸⁹ Kafkas göçmenleriyle nüfusun artması ve ticari hayatın canlanması Ünye Limanı'nın altyapısını güçlendiriyordu.⁶⁹⁰

1867 tarihinde yayımlanmış olan yol nizamnamesi ile de bölgede karayolu ağı devamlı genişliyordu. 1870 yılına gelindiğinde Ünye'nin bağlantı limanlarında deniz kumpanyaları kuruluyordu. Bu vapurlar Dersaadetten kalkar, bütün Karadeniz limanlarına uğrayarak Batum'a kadar gider ve dönerdi. Yaklaşık haftanın dört gününde vapur seferleri düzenlenirdi. Öte yandan ticari yönden Samsun limanını geride bırakıyor, ihracat limanı haline geliyordu ve bu liman Ünye Limanı'na Trabzon Limanının'dan daha

⁶⁸⁷ TVS. Def'a 21, s. 411.

⁶⁸⁸ Musa Çadırcı, *Tanzimat'ın Karadeniz Bölgesinde uygulanması*, I. Karadeniz Kongresi, s. 196.

⁶⁸⁹ İlhan Ekinci, "19. Yüzyılın İkinci Yarısında Samsun'da Deniz Ulaşımı", *Geçmişten Geleceğe Samsun*, 2. Kitap, Edit. Cevdet Yılmaz, Samsun Büyükşehir Belediyesi Yay, Samsun 2007, s. 117

⁶⁹⁰ Musa Çadırcı, *Tanzimat'ın Karadeniz Bölgesinde uygulanması*, I. Karadeniz Kongresi, s. 196.

yakın bulunuyor, Ünye’de yetiştirilen tarım ürünlerin limana taşınmasının önünü açıyordu.⁶⁹¹

Deniz taşımacılığının her geçen gün arttığı ve ticaretin geliştiği, Ünye Limanı’nın bölge için önem kazandığı dönemde gemi ve vapur sayısı artarken, yabancılar da buradan paylarını alıyorlardı. 1898 de Osmanlı bayrağına sahip 103 vapur, 135924 tonilato ile 125 yelkenli gemi, 1708 tonilato Ünye Limanı’na uğruyordu. Aynı yıl 13 Yabancı bayraklı vapur, 21347 tonilato ile bir yelkenli gemi, 434 tonilato Ünye Limanı’na uğruyordu.⁶⁹²

Bu denli öneme haiz ve bu kadar gemi trafiğinin olduğu limanın idari kadrosu olması kaçınılmaz idi. Tablo halinde Ünye Liman reisleri verilmiştir.

Tablo 22: 19. Yüzyıl Ünye Liman Reisleri Listesi

1	1870	Ali Kapudan (Kolağası) ⁶⁹³
2	1871	Ali Kapudan (Kolağası) ⁶⁹⁴
3	1872	Ali Kapudan (Kolağası) ⁶⁹⁵
4	1879	Hafız Ali Efendi(Sol Kol Ağası) ⁶⁹⁶
5	1881	Hafız Ali Efendi(Sol Kol Ağası) ⁶⁹⁷
6	1883-84	Mustafa Efendi
7	1884-85	Mehmet Efendi
8	1886-87	Salih Efendi
9	1887	İbrahim Efendi
6	1888	Dilaver Efendi ⁶⁹⁸
7	1892	Dilaver Efendi ⁶⁹⁹
8	1894	Mustafa Efendi ⁷⁰⁰
9	1896	Mustafa Efendi ⁷⁰¹
10	1898	Mustafa Efendi (Kalyon Kâtibi) ⁷⁰²

⁶⁹¹ Yolalıcı, s. 87 - 93.

⁶⁹² TVS. Def’a 19, s. 249.

⁶⁹³ TVS. Def’a 2, s. 141.

⁶⁹⁴ TVS. Def’a 3, s. 153.

⁶⁹⁵ TVS. Def’a 4, s. 155.

⁶⁹⁶ TVS. Def’a 11, s. 223.

⁶⁹⁷ TVS. Def’a 12, s. 261.

⁶⁹⁸ TVS. Def’a 13, s. 557.

⁶⁹⁹ TVS. Def’a 14, s. 521.

⁷⁰⁰ TVS. Def’a 15, s. 284.

⁷⁰¹ TVS. Def’a 16, s. 266.

⁷⁰² TVS. Def’a 17, s. 319.

11	1899	Mustafa Efendi Kalyon Kâtibi
12	1900	Mustafa Efendi Kalyon Kâtibi ⁷⁰³
13	1901	Mustafa Efendi Kalyon Kâtibi
14	1902	Mustafa Efendi Kalyon Kâtibi
15	1903	Ahmet Kapudan(Binbaşı) ⁷⁰⁴
16	1904	Ahmet Kapudan(Binbaşı) ⁷⁰⁵

⁷⁰³ TVS. Def'a 18, s. 210.

⁷⁰⁴ TVS. Def'a 21, s. 410.

⁷⁰⁵ TVS. Def'a 22, s. 359.

DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

Osmanlı Devleti'nde eyalet ve sancak idari sistemi uzun yıllar değişikliğe uğramamıştı. 17. yüzyıldan itibaren sancaklarda mutasarrıf, mütesellim ve muhassıllar kendini gösteriyordu. Tanzimatla birlikte muhassıllıklar kaldırılarak kaza idari birimleri teşkil ediliyordu. Kazaların idarecisi olarak kaza müdürleri secimle işbaşına geliyordu. Daha sonra da seçimden ziyade atama yoluna gidiliyordu. Ancak her değişiklikle farklı sorunları beraberinde getiriyordu.

Tanzimat'la birlikte iltizamın kaldırılıp mültezimden alınan vergi toplama işleri muhassıllara devredildi. Muhassıllara iktisadi yetkinin yanında idari ve mali yetkiler veriliyordu. Mali yetkiler harcamayı da kapsamaktaydı. Taşrada vali ve mutasarrıfın elinden alına yetkiler muhassıllara dağıtılıyordu. Beklenen netice hâsıl olamadığı gibi hem gelirler de azalıyordu. Hem de beklenen vergi toplanamadı. 1842 de muhasıllığın kaldırılmasıyla kaza idari birimleri oluşturuluyor başına da seçilmiş müdürler tavzif ediliyordu. Daha sonra da hükümet merkezinden atama yapıyordu. Tanzimat'ın tepkileri yatışmadan Avrupa'nın müdahalesi başlıyordu. Islahat Fermanı'ndan da Avrupalı büyük güçler ise, âdem-i merkeziyet ve özerk idareler için baskı kuruyorlardı.

1864 yılında eyalet idaresinden vilayet idaresine geçiliyordu. Vilayetler livalara, livalara kazalara, kazalar da karyeye taksim olunuyordu. Hem de 1864 Vilayet Nizamnamesi bu hali yumuşatmaya çalışıyordu. Eyaletler yerini vilayete bırakıyor, sınırlar yeniden tespit ediliyor sancak adedi azalıyordu. Hem merkezileşmenin sağlanması hem de yerel halka seçimler yoluyla yönetime katılım sağlanıyordu. Taşra teşkilatına büyük değişim getiriyordu. Tuna düzenlemesinde Livalara kaymakam, kazaları müdür idare ediyor, Vilayet Nizamnamesi'nde ise livaları mutasarrıf kazaları kaymakam ediyor 1867 düzenlemeleriyle yurdun her tarafına şamil hale getiriliyordu. 1871 Vilayet Nizamnamesi ile de bu idari sistem taçlandırılıyor. Osmanlı Vilayetlerinin livalarını mutasarrıf kazalarını kaymakam idare ediyordu. 1876 Vilayet Talimatnamesi, 1876 Kanun-i Esasi, 1877 İdare-i Vilayet Kanunlarını yayımlıyordu. 1877 de belediye kanunu ile görevleri tanımlanıyordu. Mezkûr bu idari sistem 1913 düzenlemesine kadar devam ediyordu. Günümüzdeki kaza (ilçe) idari sistemi oluşmuş oluyordu

Ünye idari yapısı açısından Osmanlı egemenliği altında daha ziyade nahiye ve kaza yapılanması altında idare edilmiştir. Milli Mücadele dönemine kadar da Canık Sancağı'na

bağlı kalmıştır. Tanzimat döneminin merkeziyetçilik arayışlarında kısa bir dönem etrafındaki nahiye ve kazalar bağlanarak sancak statüsüne yükseltilmişse de bu uzun ömürlü olmamış tekrar kaza ölçeğine indirilmiştir. Kaza yapısı içerisinde ise sınırlarının klasik dönemden beri çok fazla değişmediği görülmektedir. Bu haliyle sınırları açısından Ünye'nin istikrarlı bir kaza olduğu ifade edilebilir. Ancak 19. Yüzyılda Ünye de Osmanlı Devleti'nin merkeziyetçi idare oluşturma çabalarından son derece etkilenmiştir. Trabzon Eyaleti nispeten Tanzimat'ın geç uygulandığı yerler arasındaydı. Trabzon'da 1847 yılından sonra uygulanmaya başlanan Tanzimat düzenlemeleri ile birlikte oluşturulmaya çalışılan yapı, yayımlanan Nizamnameler ile Ünyede de tatbik ediliyor idari birimler değişikliğe uğruyordu. Bu dönemin kaza ölçeğindeki en önemli sorunun asayişin sağlanması olduğu anlaşılmaktadır. Canik Sancağı'nın müstakil hale getirilip Ünye de sancak ilan edilmesi yoluna gidildi. Bu durum yani Ünye'nin bir sancak haline getirilmesi, etrafındaki bazı kazaların kendisine bağlanması ile sonuçlanmış ancak uzun asırlardır devam eden yapı sebebiyle ahaliden buna tepkiler gelmiştir. Kısa süreli sancak denemesi Ünye'nin tekrar kaza haline dönüştürülmesiyle sonuçlanmıştır. Bu dönem asayiş de doğrudan etkileyen kazanın en önemli problemlerinden birisi de göçlerdi. Bu göçler demografik yapıyı da derinden etkilemişti. Bunun üstesinden gelemeyen merkezi hükümet kaza müdürlerinin ve kaymakamların değişimini çare olarak görmüş, daima muktedir bir idareci arama yoluna gitmişti. Bu değişim talepleri bazen ahaliden bazen taşra bürokrasisinden bazen de merkezi hükümetten geliyordu. İdarecilerin yolsuzlukları veya yolsuzluk yapmakla itham edilmeleri yine en çok rastlanan sorunlardan birisiydi. Gelen idarecilerle yerel ileri gelenler arasında yaşanan gerilimler ve problemler de belgelere yoğun biçimde yansımıştı. Sonuç olarak Ünye'de yapılan uygulamaların da amacı merkezleştirmeyi en ücra noktalara kadar taşımak olduğu görülmekteydi. Bu uygulama yapılırken de eşraf küstürülmemeye çalışılıyordu. Yerel yönetim gayretleri kendini gösteriyordu. Köklü geleneği olan eski bir yerleşim yeri olarak Ünye uzun asırla boyunca bir kaza olarak idare edilmişti. Osmanlı Devleti'nden Cumhuriyet dönemine geçilirken Ordu'nun il haline dönüştürülmesi üzerine bu defa da tarihinde ilk defa Ordu'ya bağlı bir ilçe haline getirilmişti.

KAYNAKÇA

ARŞİV BELGELERİ

BAŞBAKANLIK OSMANLI ARŞİVİ (BOA)

A.}MKT. MHM: 313-18, 430-51, 409-58, 497-60, 762-92.

BEO: 88-6542, 1742-130646, 4228-317031, 3885-291356, , 4104-307755, 4536-340178.

C.ML: 16-721.

DH. EUM. AYŞ: 7-23.

DH. EUM.2.şb: 11-30.

DH. EUM 4şb. 1-20.

DH. H: 221-88.

DH. MKT: 414-10, 808-41, 880-2, 1322-12, 1323-58,1327-27, 1350-37, 1354-58, 1359-88, 1363-101, 1419-2, 1421-71, 1422-101, 1426-11, 1433-31, 1441-16, 1452-60, 1458-113, 1458-113, 1471-70, 1473-66, 1475-24, 1484-5, 1498-84, 1498-106, 1499-111, 1500-40, 1508-69, 1559-88, 1560-11, 1573-26, 1631-99, 1653-25, 1647-2, 1676-130, 1792-38, 1859-42, 1995-88, 2067-39, 2072-77, 2137-76, 2380-109, 2423-125, 2473-96.

DH. MUİ:17-3.

DH. TMIK. IM: 11-40, 147-37.

DH. ŞFR: 67-263, 71-117, 524-61, 532-11, 565-41, 573-38, 667-90.

HR. MKT: 182-70, 555-57, 644-96, 785-46, 841-19, 843-12, 845-57, 879-83.

HR. SYS: 218-22.

HRT. H: 625-1.

İ.DH: 1038-81649, 1195-93499.

MV: 33-63,46-12, 71-53.

MVL: 498-68, 708-137, 712-37, 713-95, 715-115, 724-20, 742-47, 870-80.

ŞD: 2923.

Y.MTV: 21-21.

Y.PRK. ASK: 11-25.

Y.PRK. DH: 1-13.

Y.PRK. KOM: 3-49.

Y.PRK. MYD: 3-38, 6-38.

Y.PRK. UM: 19-87.

BAŞBAKANLIK CUMHURİYET ARŞİVİ(BCA):

YILLIKLAR

Maarif Salnamesi,1306, s.1106-1116.

Maarif Salnamesi,1321, s. 601-609.

Salname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniye, Defa 20, s.169; *Salnâme-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye*, Darü't-Tıbaatü'l-Amire, İstanbul 1282/1865, 1264/1848 yılı 2. defasında sayfa 80-118, 1265/1849 yılı 3. defasında sayfa 80, 1266/1850 yılı 4. defasında sayfa 80, 1266/1850 yılı 4. defasında sayfa 80, 1267/1851 yılı 5. defasında sayfa 73, 1268/1852 yılı 6. defasında sayfa 72, 1269/1853 yılı 7. defasında sayfa 74, 1270/1854 yılı 8. defasında sayfa 81, 1271/1855 yılı 9. defasında sayfa 91, 1272/1856 yılı 10. defasında sayfa 96, 1273/1857 yılı 11. defasında sayfa 104, 1274/1858 yılı 12. defasında sayfa 110, 1275/1859 yılı 13. defasında sayfa 73, 1276/1860 yılı 14. defasında sayfa 140, 1277/1861 yılı 15. defasında sayfa 145, 1278/1861 yılı 16. defasında sayfa 145, 1279/1862 yılı 17. defasında sayfa 152, 1280/1863 yılı 18. defasında sayfa 152, 1281/1864 yılı 19. defasında sayfa 181, 1282/1865 yılı 20. defasında sayfa 169, 1283/1866 yılı 21.defasında sayfa 169, 1284/1867 yılı 22. defasın sayfa 179, 1285/1868 yılı 23. defasında sayfa 184, 1286/1869 yılı 24. defasında sayfa 200, 1287/1870 yılı 25. defasında sayfa 220, 1288/1871 yılı 26. defasında sayfa 247, 1289/1872 yılı 27. defasında sayfa 251, 1290/1873 yılı 28. defasında sayfa 250, 1291/1874 yılı 29. defasında sayfa 252, 1292/1875 yılı 30. defasında sayfa

250, 1292/1876 yılı 31. defasında sayfa 250, 1293/1876 yılı 32. defasında sayfa 476, 1294/1877 yılı 33. defasında sayfa 377, 1295/1878 yılı 34. defasında sayfa 272, 1297/1880 yılı 35. defasında sayfa 514, 1298/1881 yılı 36. defasında sayfa 288, 1300/1883 yılı 38. defasında sayfa 209, 1301/1884 yılı 39. defasında sayfa 522, 1302/1885 yılı 40. defasında sayfa 534, 1303/1886 yılı 41. defasında sayfa 452, 1304/1887 yılı 42. defasında sayfa 322-414, 1305/1888 yılı 43. defasında sayfa 248-333, 1306/1889 yılı 44. defasında sayfa 541, 1307/1890 yılı 45. defasında sayfa 682-688, 1308/1891 yılı 46. defasında sayfa 674-680, 1309/1892 yılı 47. defasında sayfa 700-706, 1310/1892 yılı 48. defasında sayfa 708-714, 1312/1894 yılı 50. defasında sayfa 760-766, 1313/1895 yılı 51. defasında sayfa 796-802, 1314/1896 yılı 52. defasında sayfa 806-811, 1315/1897 yılı 53. defasında sayfa 499-501, 1316/1898 yılı 54. defasında sayfa 598-602, 1317/1899 yılı 55. defasında sayfa 568-572, 1318/1900 yılı 56. defasında sayfa 610-614.

Trabzon Vilayet Salnamesi 1870(1287), Haz. Kudret Emiroğlu, Trabzon İli ve İlçeleri Eğitim, Kültür ve sosyal Yardımlaşma Vakfı Yayınları, C.2, Ankara, 1993.

Trabzon Vilayet Salnamesi 1869(1286), C.1, Ankara, 1993.

Trabzon Vilayet Salnamesi 1870(1287), C.2, Ankara, 1993.

Trabzon Vilayet Salnamesi 1871(1288), C.3, Ankara, 1993.

Trabzon Vilayet Salnamesi 1872(1289), C.4, Ankara, 1994.

Trabzon Vilayet Salnamesi 1873(1290), C.5, Ankara, 1995.

Trabzon Vilayet Salnamesi 1874(1291), C.6, Ankara, 1995.

Trabzon Vilayet Salnamesi 1875(1292), C.7, Ankara, 1995.

Trabzon Vilayet Salnamesi 1876(1293), C.8, Ankara, 1995.

Trabzon Vilayet Salnamesi 1877(1294), C.9, Ankara, 1995.

Trabzon Vilayet Salnamesi 1878(1295), C.10, Ankara, 1999.

Trabzon Vilayet Salnamesi 1879(1296), C. 11, Ankara, 1999.

Trabzon Vilayet Salnamesi 1881(1298), C. 12, Ankara, 1999.

Trabzon Vilayeti Salnamesi 1888(1305), C.13, Ankara, 2002.

Trabzon Vilayeti Salnamesi 1892(1309), C.14, Ankara, 2005.

Trabzon Vilayet Salnamesi 1894(1311), C.15, Ankara, 2007.

Trabzon Vilayet Salnamesi 1896(1313), C.16, Ankara, 2007.

Trabzon Vilayet Salnamesi 1898(1316), C. 17, Ankara, 2007.

Trabzon Vilayet Salnamesi 1900(1318), C.18, Ankara, 2008.

Trabzon Vilayet Salnamesi 1901(1319), C. 19, Ankara, 2008.

Trabzon Vilayeti Salnamesi 1902(1320), C. 20, Ankara, 2008.

Trabzon Vilayeti Salnamesi 1903(1320), C. 21, Ankara, 2008.

Trabzon Vilayet Salnamesi 1904((1322), C. 22, Ankara, 2009.

NİZAMNAMELER

Düstur, 1. Tertip, Cilt 1, Matbaa-ı Âmire, 1289, s. 608-624.

Düstur, 1.Tertib, Cilt.1, Matbaa-ı Âmire, s. 517-536.

Düstur, I. Tertip, C.I, Matbaa-ı Âmire, 1289, s. 625-651.

TETKİK ESERLER

AKDAĞ, Mustafa, *Türkiye'nin İçtimai ve İktisadi Tarihi*, Y.K.Y, İstanbul, 2020.

AKYILDIZ, Ali, *Osmanlı Bürokrasisi ve Modernleşme*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2003.

AŞIKPAŞAZADE, *Tevarih-i Al-i Osman*, Gök Kubbe, İstanbul, 2018.

BAŞAR, Fahameddin, *Osmanlı Eyalet Tevcihatı (1717-1730)*, TTK, Ankara, 1997.

BAYKARA, Baykara, *Anadolu'nun Tarihi Coğrafyasına Giriş*, Bilge Kültür Sanat Yayınları, İstanbul, 2019.

BEŞİRLİ, Mehmet, *XIX Yüzyılda Samsun Şehri*, Samsun, 1993, s.33

- Bingöl S, *Hırsova Kaza Deavi Meclisi Tutanakları*, Eskişehir, 2002, s. 34-40.
- ÇADIRCI, Musa, *Tanzimat Sürecinde Türkiye, Ülke Yönetimi*, İmge Kitabevi, Ankara, 2017.
- ÇADIRCI, Musa, *Tanzimat Sürecinde Türkiye, Anadolu Kentleri*, İmge Kitabevi Yay, Ankara, 2011.
- ÇADIRCI, Musa, *Tanzimat'ın Karadeniz Bölgesinde uygulanması*, I. Karadeniz Kongresi, s.196.
- DAVISON, Roderic H., *Osmanlı İmparatorluğu'nda Reform (1856-1876)*, Dergâh Yayınları, İstanbul, 2021.
- EKİNCİ, İlhan, *Tanzimat Devri Ordu Kazası*, Gece Kitaplığı, Ankara, 2016.
- ENGELHARDT, *Tanzimat ve Modern Türkiye*, Kaknüs Yayınları, İstanbul, 2017.
- ERYILMAZ, Bilal, *Tanzimat ve Yönetimde Modernleşme*, İşaret Yayınları, İstanbul, 2017.
- ERDEHA, Kamil, *Yüz Ellilikler Yahut Milli Mücadele'nin Muhasebesi*, Tekin Yayınevi, 1998.
- ERTÜRK Nuray, Keskin, *Devletin Toprak Üzerinde Örgütlenmesi*, Tan Kitabevi Yay. Ankara, 2009, s.232.
- FINDLY, Carter V., *Osmanlı İmparatorluğu'nda Bürokratik Reform*, Alfa Yay, 2018, İstanbul.
- GÜNDÜZ, Tufan, *Osmanlı Teşkilat Tarihi*, Grafiker Yayınları, Ankara, 2021.
- KARAL, Enver Ziya Osmanlı Tarihi, C.V, Ankara, 1970,s.156.
- KARAL, Enver Ziya Osmanlı Tarihi, TTK, Ankara, 1954, C.VI, s. 267.
- KARAL, Enver Ziya, Osmanlı Tarihi, TTK, Ankara, 2011,C.VIII.
- KARPAT, Kemal, *Osmanlı Devleti'nin Kısa Sosyal Tarihi*, Timaş yayınları, İstanbul, 2019.
- KARAL, Enver Ziya, *Osmanlı Tarihi*, TTK Ankara, 2011, C.VIII, s. 312.
- KESKİN, Nuray Ertürk, *Devletin Toprak Üzerinde Örgütlenmesi*, Tan Kitabevi Yay. Ankara, 2009.
- KURU, ÖNAL, Levent -Ahmet, *Osmanlı Kaza Teşkilatı*, Yeditepe Yay. İstanbul, 2018,

- MÜCELLİDOĞLU, Ali Ç, “Son Asır Türk Tarihi’nin Önemli Olayları İle Birlikte”, Yeni Mülkiye Tarihi ve Mülkiyeliler, C.VIII, Mars Matbaası, Ankara,1969, s.6511.
- ÇELEBİ Kâtip, *Cihannüma*, İstanbul, 1145/1732.
- SAYDAM, Abdullah, *Osmanlı Medeniyeti Tarihi*, Kitabevi Yayınları, İstanbul, 2021.
- ORTAYLI, İlber, *Türkiye Teşkilat ve İdare Tarihi*, Cedit Neşriyat, Ankara, 2020.
- ORTAYLI, İlber, *Tanzimat Devrinde Osmanlı Mahalli İdareleri(1840-1880)*, TTK, Ankara, 2020.
- ORTAYLI, İlber, *Hukuk ve İdare Adamı Olarak Osmanlı Devleti’nde Kadı*, Kronik Kitap, İstanbul, 2021.
- ÖNEN, CENK, Nizam/Reyhan, *Mülkten Ülkeye Türkiye’de Taşra İdaresinin Dönüşümü(1839-1929)*, İstanbul, İletişim Yayınları, 2011
- ÖZKAN, Ela, *19. Yüzyılda Osmanlı Devleti’nin İdari Taksimatı*, (1839-1914) Hiperyayın, 2020, İstanbul.
- ÖZ, Mehmet, *Orta Karadeniz Tarihinin Kaynakları VIII Canik Sancağı Avarız Defterleri (1642)*, TTK Ankara, 2008.
- ÖZ, Mehmet, *XV ve XVI. Yüzyıllarda Canik Sancağı*, Ankara, 1999.
- PALA, Hikmet, *Bir Kentin Tarihi Ordu*, Altın Post Yayınları, I. Basım, Ankara, 2013.
- SENCER, Mustafa, *Tanzimat’a Kadar Osmanlı Yönetim Sistemi*, Amme İdare Dergisi, Ankara, 1984 c.17, sayı-2.
- SEYİTDANLIOĞLU, Mehmet, *Yerel Yönetim Metinleri(VI)*, 1871 Vilayet Nizamnamesi ve Getirdikleri, c. V, sayı 5, s.89-103, TODAİE Yayınları, Ankara, 1996.
- SERBESTOĞLU, İbrahim, *Abdülazizi Döneminde Canik Sancağı’nda Teftiş(1863-1864)* *Sultan Abdülaziz ve Dönemi Sempozyumu Bildiriler*, c.3, TTK, Ankara, 2014.
- SERBESTOĞLU, İbrahim, *Canik Sancağı (1863-1865)*, Mengüceli Yayınları,1. Baskı, 2015

TORAMAN, Ömer, *Osmanlı Taşra Teşkilatında Yenilikler*, TİAV, Ankara, 2021.

TÖNÜK, Vecihi, *Türkiye’de İdare Teşkilatı*, İçişleri Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1945.

UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı, *Osmanlı Tarihi*, C.1, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1988.

UZUNÇARŞILI, İ. Hakkı, *Osmanlı Devletinin İlmiye Teşkilatı*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1965.

-ÜNAL, Mehmet Ali, *Osmanlı Müesseseleri Tarihi*, Fakülte Kitabevi, Isparta, 1997.

YEDİYILDIZ, Bahaeddin, *Ordu Tarihinden İzler*, Fast Yayıncılık, İstanbul, 2000.

YOLALICI, M. Emin, *XIX. Yüzyılda Canık(Samsun Sancağının Sosyal ve Ekonomik Yapısı)*,TTK, 1998.

ANSİKLOPEDİ MADDELERİ VE SÖZLÜKLER

AÇIKEL, Ali, ‘Rum Eyaleti’, *TDVİA*, C.35, İstanbul 2008.

AKYILDIZ, Ali, Mahmut Nedim Paşa, *TDVİA*, Ankara, 2003.

BAYKARA, Tuncer, “Kaza”, *TDVİA*, Ankara, 2002,c.25.

ÇAPAR-TURAL, Selim-Erkan, *1864 Vilayet Nizamnamesi*, TODAİE, 2015, Ankara. *İslam Ansiklopedisi*, Milli Eğitim Bakanlığı, İstanbul, 1977, cilt VI.

ÖZ, Mehmet, Samsun, *TDVİA*, C. XXXVI, s.86, İstanbul,2009.

DEVELİOĞLU, Ferit, *Osmanlıca-Türkçe Lügat*, Aydın Kitabevi Yayınları, 24. Baskı, Ankara, 2007.

SAMİ, Şemseddin, *Kamus-ı Türki*, Kapı Yayınları, 3. Basım, İstanbul, 2004.

TEKİNDAG, M. C.Şehabettin, “Trabzon”, *MEBİA*. XII/I, İstanbul,1979, s. 468

PAKALIN, Mehmet Zeki, *Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, TTK, İstanbul, 1971, C.II, s.199.

TEZLER

ÖZDİŞ, Hamdi, *Taşrada İktidar Mücadelesi: II. Abdülhamid Döneminde Trabzon*

Vilayetinde Eşraf, Siyaset ve Devlet(1876-1909), (Doktora Tezi), Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, Ankara, 2008.

SÜRELİ YAYINLAR

AKBAL, Fazıl, “1831 Tarihinde Osmanlı İmparatorluğundaki İdari Taksimat ve Nüfus”, *Belleten*, C. XV, S 60, T.T.K, Ankara, 1951.

AYGÜN, Necmettin, “Osmanlı Devleti’nde İdari Düzenlemelerin Taşradaki Yansımaları(1840-1918)”, *Karadeniz Araştırmaları*, 2010, sayı 26.

AKDAĞ, Mustafa, "Osmanlı Müesseseleri Hakkında Notlar", *Ankara Üniversitesi Dil Tarih Coğrafya Fakültesi Dergisi*, Cilt13, Sayı.1-2, 1955.

BEYAZIT, Yasemin, Osmanlı’da Kaza Sınırlarını Belirleyen Temel Etkenler, *Doğu-Batı Dergisi*, Osmanlılar-3, c.53.

ÇADIRCI, Musa, Ülke Yönetimi, Tanzimat’tan Cumhuriyete Türkiye Ansiklopedisi, sayfa 229.

EKİNCİ, İlhan, “XIX. Yüzyılın Sonlarında Ordu Kazasında Müslim-Gayrimüslim Nüfusu ve İlişkileri”, *Uluslararası Karadeniz İncelemeleri Dergisi*, Güz 2006, S.1, s.55-87.

EKİNCİ, İlhan, “19. Yüzyılda Ordu Kazasından Canik’e Göçler”, *Geçmişten Günümüze Göç I*, (Ed. Osman Köse), Canik Belediyesi Kültür Yayınları no:20, Samsun, 2017, s. 723-735.

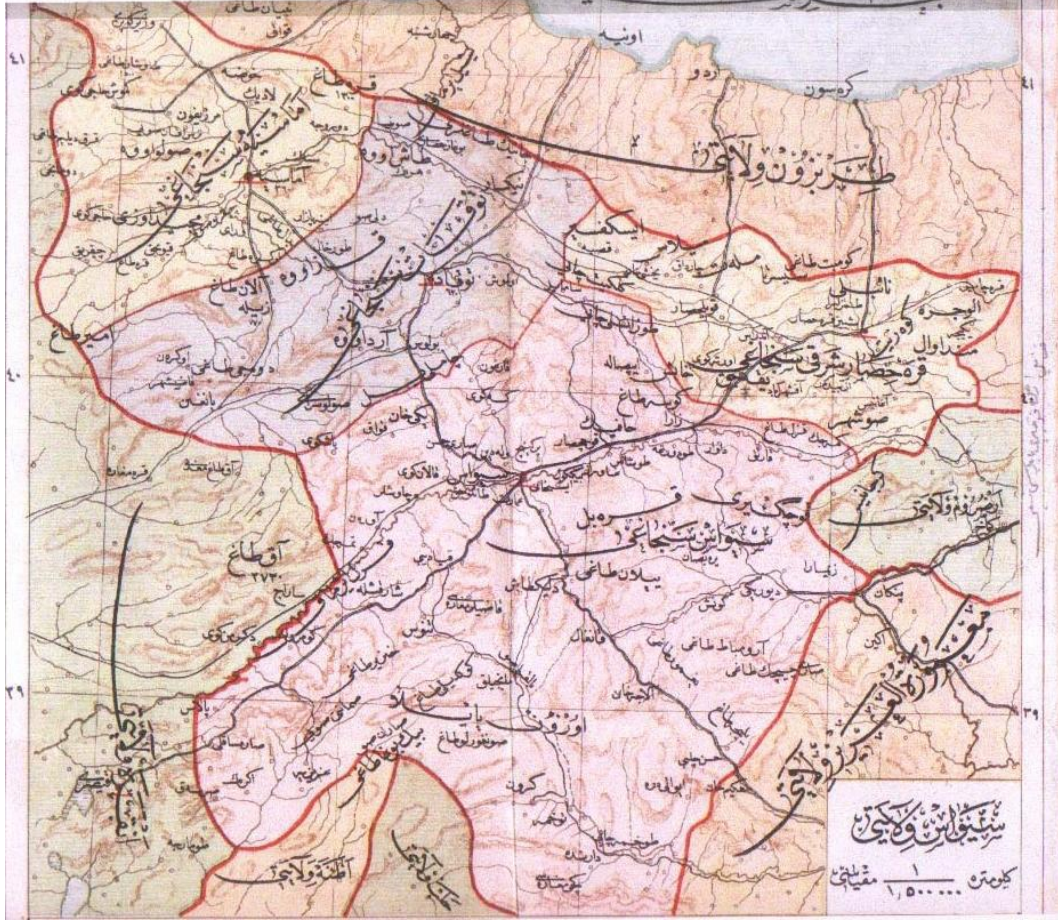
EKİNCİ, İlhan, “On Dokuzuncu Yüzyılda Doğu Karadeniz’de (Gümüşhane-Trabzon) Yayla Anlaşmazlıkları ve Düşündürdükleri”, *Karadeniz İncelemeleri Dergisi*, S. 26, Bahar 2019, s. 311-346.

EKİNCİ, İlhan, “19. Yüzyılda Ordu Kazasında Ermeni Nüfusu ve Göçler”, *Yeni Türkiye*, S. 60, s. 427-449.

EKİNCİ İlhan, “19. Yüzyılın İkinci Yarısında Samsun’da Deniz Ulaşımı”, *Geçmişten Geleceğe Samsun*, 2. Kitap, Edit. Cevdet Yılmaz, Samsun Büyükşehir Belediyesi Yay, Samsun 2007, s. 117

- EKİNCİ, Ekrem Buğra, “Tanzimat Devri Osmanlı Mahkemeleri”, Türkler, C. 13, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 2002, s. 771-788.
- GENÇOĞLU, Mustafa, “Osmanlı Taşra İdaresinde Yeniden Yapılanma”, *Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 2(1): 30.
- GÖYÜNÇ, Nejat, “Osmanlı Devletinde Taşra Teşkilatı (Tanzimat’a Kadar)”, *Osmanlı*, C. VI, İstanbul: Yeni Türkiye Yayınları, 2000, s. 77-86.
- HANİLÇE Murat, *Osmanlı Taşrasına telgraf Hattı Çekilmesinde Yaşanan Zorluklar Niksar-Erbaa-Tokat Telgraf Hattı Örneği*, History Studies International Journal Of History · November 2017, s.72.
- ORTAYLI, İlber, *Osmanlı Devleti ve Medeniyeti*, (Edt) Ekmelettin İhsanoğlu, İRCICA yayınları, İstanbul, 1994, c. I, s.283.
- SABRİ, Bacacı, Dağdelen İrfan, Doğan Osman, *Ünye Şer’iyye Sicilleri*, Ünder Kültür Yayınları, İstanbul, 2013. S, 170.
- SENCER, Muzaffer, *Tanzimat’a Kadar Osmanlı Yönetim Sistemi*, Amme İdare Dergisi, Ankara, 1984 c.17, sayı-2.
- SENCER, Muzaffer, “*Osmanlı İmparatorluğunda Tanzimat Sonrası Siyasal ve Yönetimsel Gelişmeler*”, Amme İdare Dergisi, C. 17, S. 3, (Eylül 1984), s. 46-71
- SEYİTDANLIOĞLU, Mehmet, “*Yerel Yönetim Metinleri (III) Tuna Vilayet Nizamnamesi*”, *Çağdaş Yerel Yönetimler*, C.5, S. 2, (Mart 1996), s. 67-81.
- SEZEN, Tahir, “*Osmanlı Yer Adları*”, T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, Yayın No:26 Ankara2017, s.780.
- ÖZDİŞ, Hamdi, “*19.Yüzyıl Sonlarında Trabzon Vilâyetinde Muhacir ve Yol Meselesi Bağlamında İdari Taksimat*”, *Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi*, Yıl 4, S. 8, Güz 2008, s. 5-40.
- İPŞİRLİ, Mehmet, “*Osmanlı Devleti ve Medeniyeti*”, (Edt) Ekmelettin İhsanoğlu, İRCICA yayınları, İstanbul, 1994, C. I.

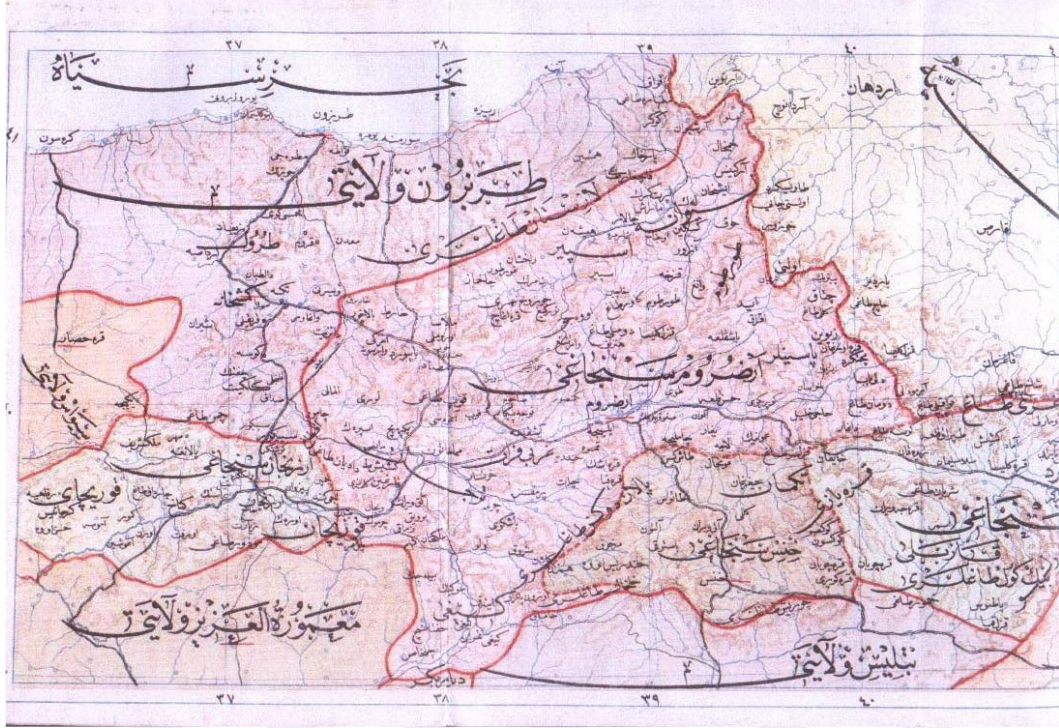
- KARAGÖZ, Rıza, “Canik’in İdari Yapısı ve İdarecileri”, *İlkçağlardan Cumhuriyete Canik*, (Edt. Cevdet Yılmaz), Canik Bal. Kültür Yay. No.3, Samsun, 2011.
- KARAGÖZ, Rıza, “II. Meşrutiyet Döneminde Canik Sancağında İdari Yapılanma”, *Geçmişten Geleceğe Samsun*, 2006, s. 69-71
- KÖSE, Osman, “*Canik’in Osmanlılara Geçışı ve Canik’te İktisadi Hayat* ”(Edt Cevdet Yılmaz), *İlkçağlardan Cumhuriyete Canik*, Canik Bel. Yayınları, Samsun,2012.
- KILIÇ, Orhan, “ XVII. Yüzyılın ilk Yarısında Osmanlı Devleti’nin Eyalet ve Sancak Teşkilatlanması ”, *Osmanlı*, C. VI, İstanbul: Yeni Türkiye Yayınları, 2000, s. 93.
- KILIÇ, Orhan, “*Osmanlı Dönemi İdari Uygulamalar Bağlamında Canik’in Yönetimi ve Yöneticileri*”, (Haz. Cevdet Yılmaz) *Geçmişten Geleceğe Samsun Sempozyumu*, Samsun Büyükşehir Belediyesi, 2006, s. 36
- MÜCELLİDOĞLU, Ali Ç, *Yeni Mülkiye Tarihi ve Mülkiyeliler*, C.VIII, Mars Matbaası, Ankara, 1969.
- ÖNEN-REYHAN, Nizam-Cenk, “ Osmanlı Mülki İdaresinde Tanzimat Düzenlemeleri Üzerine Bir Değerlendirme(1839-1859)”, *KÖK Sosyal ve Stratejik Araştırmalar Dergisi*, C. XI. S. I (Bahar 2009).
- TURAL, Erkan, ‘ ‘1861 Hersek İsyanı, 1863 Eyalet Teftişleri ve 1864 Vilayet Nizamnamesi”, *Çağdaş Yerel Yönetimler*, C. 13, S. 2, (Nisan 2004), s. 93-123.
- ÜNAL, Mehmet Ali, “Osmanlı Devleti’nde Merkezi Otorite ve Taşra Teşkilatı”, *Osmanlı*, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 1999, c.VI.
- YILMAZ, Özgür, “Tanzimat Döneminde Osmanlı Taşra İdare Meclisleri 1840-1871”, *International Journal of History Studies*, Vol. 6, Issue 6, 2014.
- YILMAZÇELİK, İbrahim, “XIX. Yüzyılın İlk Yarısında Diyarbakır Eyaletinin İdari Yapısı ve İdari Taksimatı”, *Tarih Araştırmaları Dergisi*, Cilt.18, Sayı.29, 1996.

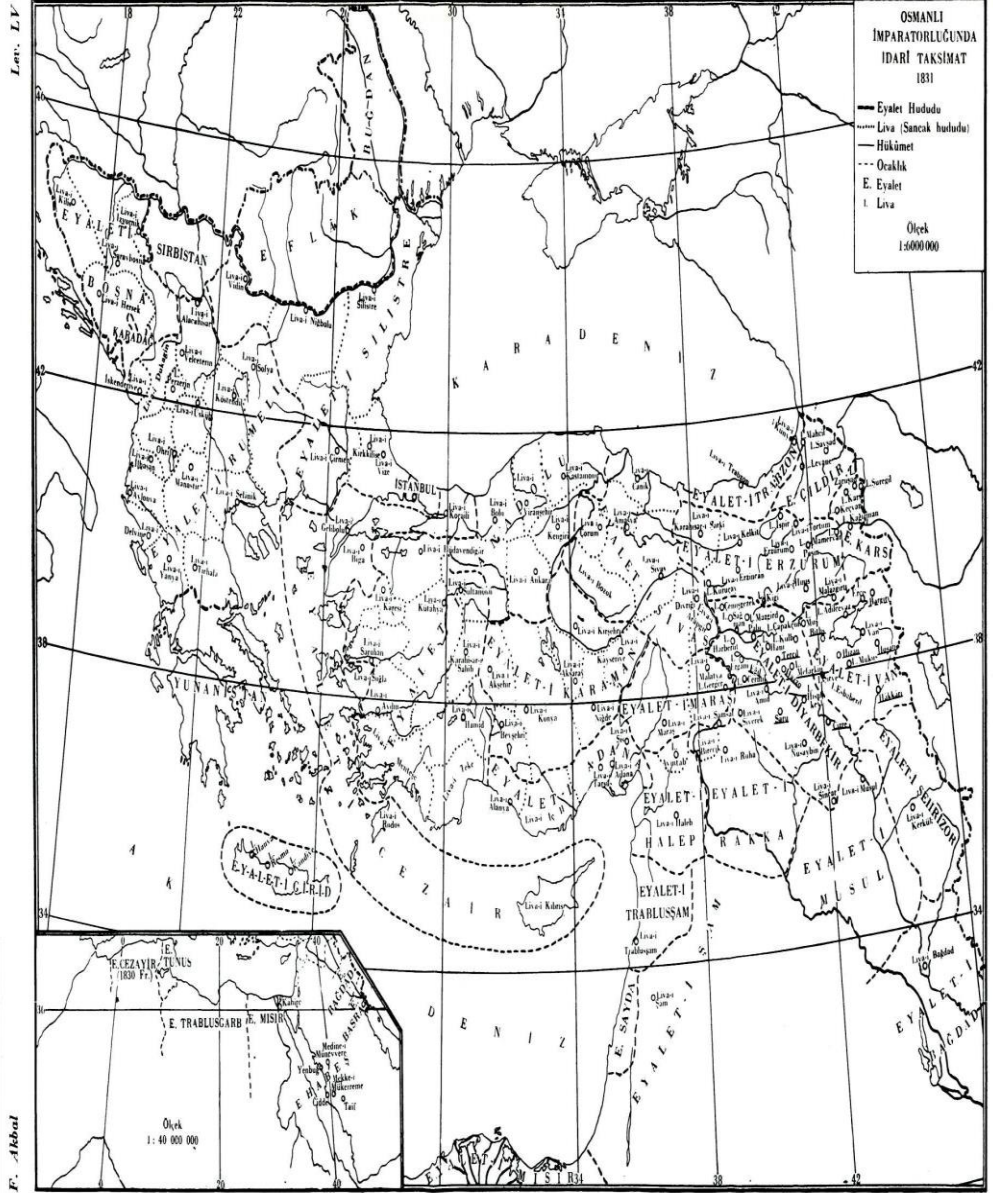
Sivas Vilayeti(Necdet Sakaoğlu, 20. Yüzyıl Başında Osmanlı Coğrafyası, İstanbul, 2007)

⁷⁰⁶Fazıl Akbal, '1831 Tarihinde Osmanlı İmparatorluğundaki İdari Taksimat ve Nüfus, Belleten, C.XV S 60, T.T.K, Ankara, 1951, s.625.

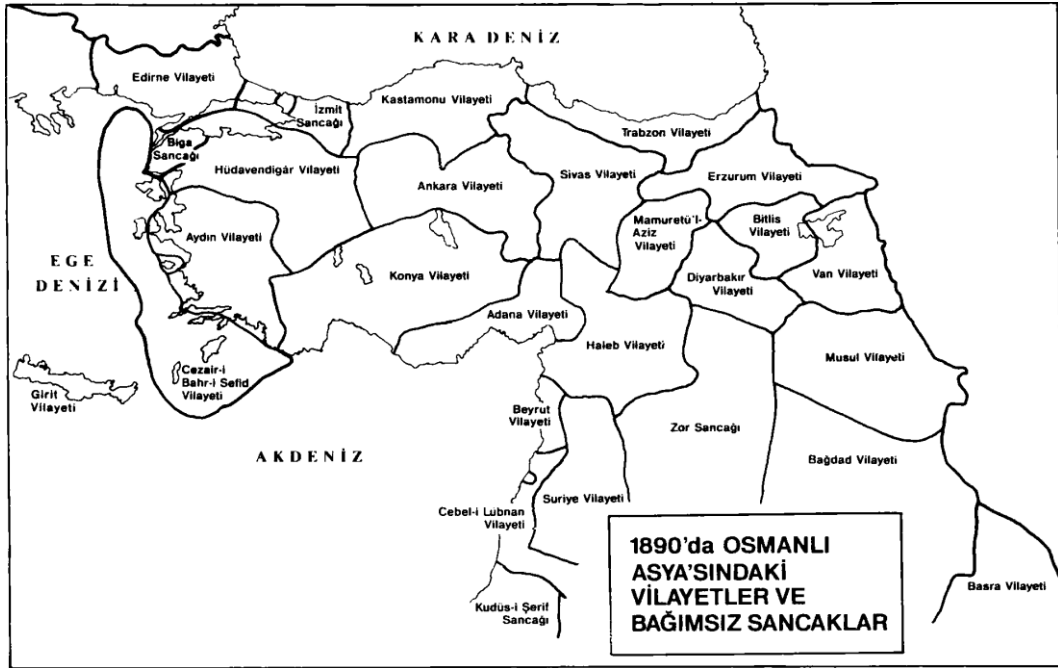
EK-2

Trabzon Vilayeti (Necdet Sakaoğlu, 20. Yüzyıl Başında Osmanlı Coğrafyası, İstanbul, 2007)

⁷⁰⁷ Musa Çadircı, Ülke Yönetimi, Tanziattan Cumhuriyete Türkiye Ansiklopedisi sayfa 230.

ÖZGEÇMİŞ

Adı Soyadı	İsa Altun
Yabancı Dili	İngilizce
Orcid Numarası	0000-0003-3012-8374
Ulusal Tez Merkezi Referans Numarası	10576272
Lisans	Uludağ Üniversitesi – Tarih Bölümü
Yüksek Lisans	Ordu Üniversitesi – Tarih Anabilim Dalı
Mesleki Deneyim	Milli Eğitim Bakanlığı - Öğretmen